

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

REP E R T O R I U M
AKT WIZYTACJI KANONICZNYCH
DAWNEJ ARCHIDIECEZJI GNEŹNIEŃSKIEJ

CZEŚĆ 3

AKTA PRZECHOWYWANE W CZĘSTOCHOWIE,
ŁODZI, ŁOWICZU, PELPLINIE, POZNANIU
I WARSZAWIE

LUBLIN 1977

SPIS RZECZY CZĘŚCI 3

Wprowadzenie ogólne	[5]
1. Archiwa i zasoby	[5]
2. Stan zachowania akt. Trudności przy opracowaniu	[6]
3. Konsekwencje ekstradycji archiwaliów	[6]
4. Poszerzone sygnatury akt	[8]
5. Spis treści tej części <i>Repertorium</i>	[8]
6. Reszta skrótów	[8]
I. Archiwum Diecezjalne w Częstochowie. Akta wizytacji kanonicznych archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1766—1816	[10]
A. Wprowadzenie do zasobu częstochowskiego	[10]
1. Wykaz akt niniejszego zasobu	[10]
2. Schemat ważniejszych elementów formalnych i treściowych akt	[11]
3. Konkordancja sygnatur i proveniencja akt	[11]
4. Sposób cytowania akt wizytacyjnych gnieźnieńskich znajdujących się w Częstochowie	[12]
B. Opis i zawartość akt	[13]
Kolegiata i kapituła w Wieluniu (poz. 1—2)	[13]
Wizytacje generalne dekanatów (poz. 3—4)	[17]
Wizytacje zwyczajne i specjalne dekanatów (poz. 5—10)	[25]
II. Archiwum Diecezjalne w Łodzi. Akta wizytacji dekanatu zgierskiego z roku 1775	[36]
III. Archiwum Kapitulne w Łowiczu. Akta wizytacji kanonicznych archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1619—1811	[38]
A. Wprowadzenie do zasobu łowickiego	[38]
1. Uwagi ogólne	[38]
2. Wykaz akt niniejszego zasobu	[38]
3. Schemat ważniejszych elementów formalnych i treściowych akt	[39]
4. Przypomnienie o tragicznym końcu akt wizytacyjnych archidiaconatów łęczyckiego, łowickiego i kurzelowskiego	[40]
5. Gdzie powinny być przechowywane archiwalia łowickie?	[41]
6. Sposób cytowania akt wizytacyjnych gnieźnieńskich znajdujących się w Łowiczu	[42]

B. Opis i zawartość akt	[43]
Kolegiata i kapituła w Łowiczu (poz. 1—3)	[43]
Archidiakoniat łowicki (poz. 4—6)	[52]
Inne archidiakonaty (poz. 7—8)	[55]
IV. Archiwum Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie. Akta wizytacji kanonicznych archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1652—1744	[59]
A. Wprowadzenie do zasobu pelplińskiego	[59]
1. Uwagi luźne	[59]
2. Spis akt tego zasobu	[60]
3. Wazniejsze elementy formalne i treściowe rękopisów	[60]
4. Konkordancja sygnatur ksiąg	[61]
5. Sposób przytaczania akt wizytacyjnych gnieźnieńskich przechowywanych w Pelplinie	[61]
B. Opis i zawartość akt	[62]
Archidiakoniat kamieński (poz. 1—4)	[62]
V. Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu. Akta wizytacji kano- nicznych archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1743—1816	[91]
A. Wprowadzenie do zasobu poznańskiego	[91]
1. Uwagi ogólne	[91]
2. Wykaz akt mniejszego zasobu	[93]
3. Schemat ważniejszych elementów formalnych i treś- ciowych akt	[93]
4. Konkordancja sygnatur rękopisów	[94]
5. Sposób cytowania akt wizytacyjnych gnieźnieńskich znajdujących się w Poznaniu	[95]
B. Opis i zawartość akt	[96]
Wizytacje dekanatów krotoszyńskiego (poz. 1, 3, 5, 7—9) i kaliskiego (poz. 2, 4, 6)	[96]
VI. Archiwum Archidiecezji Warszawskiej. Akta wizytacji kano- nicznych archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1714—1811	[120]
A. Wprowadzenie do zasobu warszawskiego	[120]
1. Uwagi luźne	[120]
2. Spis akt tego zasobu	[121]
3. Wazniejsze elementy formalne i treściowe rękopisów	[121]
4. Konkordancja sygnatur ksiąg	[122]
5. Sposób przytaczania akt wizytacyjnych gnieźnieńskich przechowywanych w Warszawie	[122]
B. Opis i zawartość akt	[123]
Kolegiata w Łowiczu (poz. 1—3)	[123]
Archidiakoniat łowicki (poz. 4)	[138]

WPROWADZENIE OGÓLNE

1. ARCHIWA I ZASOBY

Słowa „w p r o w a d z e n i e o g ó l n e” do 3 części *Repertorium* zwracają czytelnikowi uwagę, że nin. odcinek pracy posiada również w s t ę p y bardziej s z c z e g ó ł o w e, mianowicie odnoszące się do zasobów akt wizytacyjnych gnieźnieńskich znajdujących się w kolejnych sześciu archiwach kościelnych.

Materiałów do tej części opracowania dostarczyły następujące a r c h i w a przechowujące: I — Archiwum Diecezjalne w Częstochowie (Archiwum Kurii Diecezjalnej w Częstochowie), II — Archiwum Diecezjalne w Łodzi, III — Archiwum Kapituły w Łowiczu, IV — Archiwum Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie, V — Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, VI — Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (Archiwum Archidiecezjalne w Warszawie).

W Łowiczu i Pelplinie akta te były jeszcze przed podziałem archidiecezji w r. 1805, 1818 i 1821. W Warszawie znalazły się po r. 1822 i w 1862, a następnie, pomijając tragedię tamt. archiwum z r. 1944, stale się powiększały kosztem Łowicza oraz nabytkami z terenu. Do Łodzi przywieziono je ok. r. 1937. Mniej więcej w tym czasie ściągnięto je z dekanatów do Poznania, pomnażając za okupacji niemieckiej kosztem Gniezna. W Częstochowie znalazły się po r. 1945.

Rękopisy poniższe mają zasięg r e g i o n a l n y, terytorialny. W myśl zasady przynależności terytorialnej albo znajdowały się od początku w Kamieniu (obecnie diec. chełmińska) i Łowiczu, albo ekstradowano je w latach 1821—1822 z Gniezna dla biskupstw położonych w Królestwie Kongresowym, przekazywano w r. 1949 z Włocławka do Częstochowy, zatrzymywano po 1945 w Poznaniu.— Dotyczą one przeważnie kolegiat (Częstochowa, Łowicz) oraz d e k a n a t ó w (Częstochowa, Poznań). Najczęściej są to akta specjalnych wizytacji d z i e k a ń s k i c h. Z terytorialnych (nie-kolegiackich) lustracji a r c h i d i a k o ń s k i c h i g e n e r a l n y c h najwięcej dokumentacji posiada Pelplin, mniej zaś Częstochowa, Łowicz, Warszawa. — Dokładniej tymi sprawami zajmują się wprowadzenia do poszczególnych zasobów wizytacyjnych.

2. STAN ZACHOWANIA AKT. TRUDNOŚCI PRZY OPRACOWANIU

Stan zachowania materiałów omówionych w 3 części *Repertorium* jest tylko średni, miejscami nawet przeciętny i liche. Tu nie Gniezno czy Włocławek! Akta są podniszczone, nie wszystkie oprawione (Łowicz). Pośród oprawionych trafiają się znowu klocki, jak przechowywane w Warszawie sprawozdania wiz. kolegiaty łowickiej (1714—1811), oprawione jeszcze w Łowiczu, albo gorzej — klocki z aktami sukcesyjnej diecezji: kujawsko-kaliskiej (Częstochowa). I nie tylko określoną dokumentację oprawiono rzeczowo (z aktami innych kancelarii), ale również pozostawiono w niej dużą ilość czystych kart, które powinno się usunąć. Przy tej sposobności trzeba dodać, że oprawianie materiałów niekompletnych i luźnych (kiedy mamy do czynienia z samymi sprawozdaniami wiz. lub dekretami ref., czystopisami i brulionami, zawsze szczątkowymi) z reguły jest trudne i ryzykowne: niektórych może lepiej było nie oprawiać.

Z powyższych przyczyn zrodziły się nie mniejsze trudności przy repertoriowaniu owych materiałów. Rozbicie jednej serii akt pomiędzy tyle zbiorów, niekompletność dokumentacji, brak oprawy albo jeszcze gorzej — złe oprawienie opóźniały postęp w pracy. Dokumentacji nie podlegającej mojej jurysdykcji nie mogłem ani oprawiać, ani tym bardziej rozbić na tomy źle oprawionych. Do uporządkowania ich przyczyniłem się choć trochę przez spaginowanie niektórych jednostek, a w dużej mierze — odnajdując wszystkie w tyłu archiwach i opracowując. W czasie tej roboty radziłem sobie jakoś systematyzując owe szczątki zasobów raz chronologicznie, kiedy indziej instytucjami (kapitułami, archidiakonatami, dekanatami). Duzo czasu, jeżeli nie straciłem, to przynajmniej poświęciłem trzeciej części mego dzieła. Z powodu niedomagań w zachowaniu, uporządkowaniu, a zwłaszcza szczątkowości tej dokumentacji, „opisy” (A) w poszczególnych jednostkach archiwalnych są nieraz dłuższe, aniżeli ich „zawartość treściowa” (B). Mając do czynienia z pozycjami nie oprawionymi lub znajdującymi się w klockach stosowałem nomenklatury: „A. Opis akt” i „B. Zawartość akt” zamiast „księgi”.

3. KONSEKWENCJE EKSTRADYKCJI ARCHIWALIÓW

Na tym miejscu w pewnej mierze rekapitułuję spostrzeżenia wypowiedziane w p. 1—2. Zagadnienie to ważne i do ostatka aktualne, dlatego pozwoliłem sobie na ujawnienie szeregu myśli w tym przedmiocie. Do powyższej kwestii ustosunkowuję się raczej k r y t y c z n i e.

Po pierwsze — mimo masowej ekstradycji akt w l. 1821—1822 przez Gniezno do Kalisza i przez Włocławek do Gniezna, obydwie strony nie wydały sobie wszystkiego, co mogły lub powinny. Również w r. 1949 Włocław-

wiek starał się wydać Częstochowie jak najmniej, szczególnie rzeczy z czasów gnieźnieńskich. Łódź zaś od Włocławka niczego się nie dopominała, więc nie dzielono się z nią archiwaliami dawniejszymi. Ekstradujący jakby podświadomie hamowali akcję, uważając ją za szkodliwą, i to nie tylko dla siebie. W rezultacie wszystkie te przedsięwzięcia nie zostały wykonane do końca.

Po drugie — dawniejsze akta, przekazywane przez diecezje macierzyste pochodnym, znajdują się u nich z reguły bez większej opieki. Uważane są tam, mimo wszystko, za o b c e. Biskupstwa nowe rozpoczynają pracę nad posiadaną dokumentacją przeważnie dopiero od daty swych erekcji. I rzeczywiście na tym polu podejmują d u z o s t a r a ń. Z nich wszystkich może najlepiej posiada urzędową swoją registraturę Ł ó d ź. Stąd nie powinno się wydawać diecezjom pochodnym archiwaliów dawnych, a tylko nowe — z ostatnich kilkudziesięciu lat — w celu umożliwienia urzędowania tamt. kurii biskupiej.

Po trzecie, na ile to również zauważyłem, h i s t o r y c y diecezji n o w y c h zajmują się najczęściej właśnie nimi. Tematyki związanej z biskupstwami starszymi, macierzystymi nie podejmują z różnych względów; pewnie także dlatego, iż posiadają u siebie jedynie ich akta szczątkowe, czy wyrażając się poprawnie, że nasze zespoły archiwalne są w znacznej mierze rozbite.

Po czwarte — ogół historyków jest p r z e c i w n y r o z b i j a n i u zespołów i serii akt dawnych kancelarii i obdarowywaniu nimi diecezji pochodnych. Dokumentacja instytucji nadrzędnych powinna się z reguły znajdować w miejscu jej wytworzenia, a wtenczas łatwo trafi do niej każdy dziejopis, także uprawiający historię na terenie biskupstw nowych. Trzecia część tego *Repertorium* nie tylko unaocznia straszne rozbitcie akt wizytacyjnych gnieźnieńskich, lecz również udowadnia najsłabsze wykorzystanie przez badaczy owych materiałów rozproszonych.

Pod koniec swych wysiłków nad zestawieniem szczegółowego inwentarza akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej mogę mniej więcej ocenić, iż trzecia ich część uległa zniszczeniu w Warszawie w r. 1944. A mimo tej ogromnej straty, gdyby wszystkie aktualnie istniejące w kraju materiały lustracyjne tej archidiecezji udało się zgromadzić na powrót w Gnieźnie i ułożyć je — jak być powinno — chronologicznie, ujrzełibyśmy p o t ę z n ą s e r i ę a k t w zespole arcybiskupim. W swojej pracy nie mogłem ich omawiać chronologicznie, jak narastały w ciągu stuleci, będąc zmuszony do przedstawienia tychże według archiwów obecnie je przechowujących. Wskutek tego wiadoma seria akt nie wyszła tak wspaniale jak wyglądałaby w rzeczywistości, zgromadzona w jednym miejscu. Kiedy jednak to jest niemożliwe, wypadnie się cieszyć, że chociaż w tej książce udało się scalić zburzony gmach ksiąg, kart i stron!

4. POSZERZONE SYGNATURY AKT

Wiadomo, że sygnatury jednostek archiwalnych urabia się na podstawie nazw zespołu, serii i tychże jednostek, co już wiele razy objaśniałem i czyniłem. Tak postąpiłem z wielkim zasobem wrocławskim akt wizytacyjnych gnieźnieńskich (tomy 28—31 ABMK) i z dużym w Gnieźnie (tamże, t. 32—33). Atoli w 3 części *Repertorium* występuje aż 6 archiwów posiadających takie same akta, chociaż w rozmiarach drobnych czy nawet szczątkowych. Urobione prawidłowo sygnatury okazałyby się, mimo to, niewygodne przy cytowaniu, bo są dla wszystkich zasobów podobne czy nawet jednakowe. Dlatego poszerzyłem je syglami archiwów przechowujących nasze materiały. Szeroko to wyjaśniłem, jak też sposób przytaczania akt z każdego z tych zbiorów, w kolejnych wprowadzeniach do ich zasobów lustracyjnych.

Nie postąpiłem tak przy opracowywaniu zasobów wrocławskiego i gnieźnieńskiego, albowiem spostrzegłem to dopiero przy pisaniu 2 części dzieła. Od razu to zazaczyłem w 1 zeszyt części gnieźnieńskiej *Repertorium* (ABMK, t. 32 s. 16—18). Zresztą przy owych dwóch zasobach nieporozumienia nie będą zbyt groźne.

5. SPIS RZECZY TEJ CZĘŚCI REPERTORIUM

W 1 i 2 części pracy ogólne spisy rzeczy zamieszczałem na ich końcu, dając na początku poszczególnych ich zeszytów (których część pierwsza posiada 4, a druga 2) właściwe im spisy treści. — Tu czynię odwrotnie. Spis rzeczy ogólny mogę położyć już na początku części, albowiem jest ona jednozeszytowa, wskutek czego znam od razu jej zawartość treściową. Ponieważ jednak występuje w niej aż 6 mniejszych zasobów z tyłu archiwów przechowujących — na początku każdego z nich umieszczam odcinkowy spis treści, układając potem w oparciu o te wykazy cząstkowe ogólny spis rzeczy w skróceniu.

6. RESZTA SKRÓTÓW

Dworzaczek: Genealogia	— W. Dworzaczek: Genealogia, Warszawa 1959
Fontes	— Fontes Towarzystwa Naukowego w Toruniu
Korytkowski: Arcybiskupi	— J. Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy..., t. 1—5, Poznań 1888—1892
Korytkowski: Prałaci	— J. Korytkowski: Prałaci i kanonicy katedry [...] gnieźnieńskiej..., t. 1—4, Gniezno 1883
Kwiatkowski: Kapituła	— W. Kwiatkowski: Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433—1938), Warszawa 1939
Sawicki: Concilia	— J. Sawicki: Concilia Poloniae..., V: Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty, Warszawa 1950
Schem. gnieź.	— Elenchus totius cleri archidiaecesis Gnesnensis [dod. do] Directorium officii divini ac missarum...

U w a g a. Ponizszy słownik skrótów jest uzupełnieniem wykazów podanych w poprzednich zeszytach *Repertorium*. Został on zredagowany według tych samych zasad, co skróty występujące w pierwszych dwóch częściach dzieła. W nin. części mego opracowania posługuję się zarówno nim, jak też sześciom a poprzednimi zestawami skrótów.

- can. — canonicus
cegl. — ceglasty
chojn. — chojnicki
częst. (uz.) — Częstochowa, częstochowski
dod. — dodać, dodany, dodatek
dot. (uz.) — dotychczasowy, dotyczący
droh. — drohiczyński
fiol. — fioletowy
hamer — hamerszyński
ind. — indult
kalw. — kalwiński
kanc. (uz.) — kancelaria, kancelaryjny, kanclerz
katol. — katolicki
kob. — kobyliński
kol. (uz.) — kolator, kolatorstwo, kolegiacki, kolegiata, kolegium, kolski, kolumna
krzyz. (uz.) — krzyzacki, krzyzak, krzyzyk
lwow. — lwowski
marg. — margines
naddzierż. — naddzierżawca
następ. (uz.) — następować, następująco, następujący
neg. — negatywnie, negatywny
nieparz. — nieparzysty
odc. — odcinek
odpow. — odpowiedź
odzysk. (uz.) — odzyskać, odzyskanie, odzyskany
omów — omówienie
opocz. — opoczyński
or. (uz.) — oryginalny, oryginał
ord. — order, ordynacja
owal. — owalny
oznacz. (uz.) — oznaczać, oznaczenie, oznaczony
part. — partykularny
perg. — pergaminowy
poddziek. — poddziekani
podz. — podzielić, podzielony
poher. — poheretycki
pos. (uz.) — posesor, posiadać, posiadający, posiadanie
pozyt. — pozytywny
pro wiz. — prowizoryczny
przedst. (uz.) — przedstawiać, przedstawianie, przedstawiany, przedstawiciel
przej. — przejęty
pyt. — pytanie
reprez. — reprezentować, reprezentowany
skier. — skierniewicki
spraw. (uz.) — sprawiony, sprawozdanie
stresz. — streszczenie
sup. — superior
terażn. — terażniejszy
tm. — tego miesiąca
tr. (zmien.) — tenże rok
uporz. — uporządkować, uporządkowany
urz. (uz.) — urząd, urzędowy
wsch. (uz.) — wschodni, wschód
wytlacz. — wytłaczany
zabr. — zabrany
zburz. (uz.) — zburzenie, zburzony, zburzyć
zez. — zezwolenie
ziel. — zielony
związ. — związany

I. ARCHIWUM DIECEZJALNE W CZĘSTOCHOWIE

AKTA WIZYTACJI KANONICZNYCH ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ Z LAT 1766—1816

A. WPROWADZENIE DO ZASOBU CZĘSTOCHOWSKIEGO

1. WYKAZ AKT NINIEJSZEGO ZASOBU

	Kolegiata i kapituła w Wieluniu	[13]
1.	Akta wizytacji (generalnej) kolegiaty wieluńskiej oraz kościołów od niej zależnych z roku 1766 (wiz. Kozierowski)	[13]
2.	Niepełny odpis akt wizytacji (generalnej) kolegiaty i parafii w Wieluniu z roku 1811 (wiz. Kołdowski)	[15]
	Wizytacje generalne dekanatów	[17]
3.	Odpis dekretów reformacyjnych dla parafii dekanatu brzeźnickiego (akt. w a-diak. łowickim) z lat 1810—1811 (a-bp Raczyński)	[17]
4.	Materiały do dekretów reformacyjnych (wiz. Żdźenieckiego) dla parafii dekanatu radomszczańskiego (obec. w a-diak. łowickim) oraz minuty tychże dekretów z lat 1811—1812 (a-bp Raczyński)	[20]
	Wizytacje zwyczajne i specjalne dekanatów	[25]
5.	Akta (nadzwyczajnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu brzeźnickiego (w a-diak. uniejowskim) z roku 1775 (wiz. Tryksiński)	[25]
6—7.	Akta luźne (specjalnych) wizytacji (dziekańskich) dekanatów: tuszyńskiego (w a-diak. łączyckim), brzeźnickiego i radomszczańskiego (w a-diak. uniejowskim) oraz krzepickiego, rudzkiego i wieruszowskiego (w ter. wieluńskim) z lat 1797—1802 (wiz. różni)	[27]
8.	Akta (rocznej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu brzeźnickiego (obec. w a-diak. łowickim) z roku 1815 (wiz. Lefranc)	[28]
9.	Akta (ekstraordynaryjnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu brzeźnickiego (akt. w a-diak. łowickim) z roku 1816 (wiz. Lefranc)	[31]
10.	Akta (specjalnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu tuszyńskiego (teraz w a-diak. łowickim) z roku 1815 (wiz. Zader)	[33]

2. SCHEMAT WAŻNIEJSZYCH ELEMENTÓW FORMALNYCH I TREŚCIOWYCH AKT

Zasady wyboru poniższych elementów z kolejnych rękopisów wiz. pozostają te same, co w 1 i 2 części dzieła. Z tego powodu, że w punkcie 1 znajduje się spis akt nn. archiwum, na tym miejscu nie powtarzam, jak w obydwu tamtych częściach, skróconych ich tytułów.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 1

Lustracja gen., zew. i wew., pos. spraw. wiz. i dekret ref., jest kopią w stos. do włoc. syg. 66. Zawiera odpis daw. ordynacji i dekretów ref. dla kapituły, katalog jej biblioteki, szczeg. indeks alf. treści księgi, nagłówki dekretu i obliczenia monetarne.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 2

Wizytacja gen., zew. i wew., niepełne spraw. lustr., stanowi odpis w stos. do cz. syg. włoc. 133. Posiada spis książek bibl. kap.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 3

Kopia dekretów ref. w stos. do nieist. akt wiz. Tusz. piecz. dek.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 4

Minuty dekretów ref. odnośnie poł. syg. włoc. 136; por. gnieź. syg. 49. Przynosi ze sobą wiele odcisków pieczęci i 6 el. związanych z przebiegiem wizytacji.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 5

Wiz. dziek. specj. Wzm. o bibl. kośc. w Kruszyne; wykaz zlustr. parafii.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 6—7

Akta nadzw. wiz. dziek. jak syg. włoc. 90—131, gnieź. 33—42.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 8

Wiz. dziek. zwykła. Pos. dod. koresp., wzm. o bibl. klasz. w Mstowie, piecz. dek.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 9

Lustr. dziek. specj., kt. spowodowała dekr. ref. dla Mstowa, a nast. wiz. komis. dziek.

[Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 10

Wiz. dziek. nadzw. mająca odciski piecz. par.

3. KONKORDANCJA SYGNATUR I PROWENIENCJA AKT

Sygnatury nowe (w <i>Repertorium</i>)	Syg. częst. (ks. Patyk.)	Syg. włoc. (ks. Chod.)	Drogi wiodące akta do Częstochowy
ADCz: AAG, Wiz. 1 —	376 —	164	{ Ok. 1780 z Łow. do Wiel., 1877 do Włoc., 1949 do Częst. Z Wielunia po 1945 do Częst. Z Brzeźnicy po 1945 do Częst.
ADCz: AAG, Wiz. 2 —	—————		
ADCz: AAG, Wiz. 3 —	II.211 —	—	

Sygnatury nowe (w <i>Repertorium</i>)	Syg. częst. (ks. Patyk.)	Syg. włoc. (ks. Chod.)	Drogi wiodące akta do Częstochowy
ADCz: AAG, Wiz. 4	—	II.300 — 210	{1822 z Gniez. do Kal., po 1885 do Włoc., 1949 do Częst.
ADCz: AAG, Wiz. 5	—	—————	Z Brzeźnicy po 1945 do Częst.
ADCz: AAG, Wiz. 6—7	—	—————	{1822 z Gniez. do Kal., po 1885 do Włoc., 1949 do Częst.
ADCz: AAG, Wiz. 8	—	—————	Z Brzeźnicy po 1945 do Częst.
ADCz: AAG, Wiz. 9	—	—————	{Ok. 1819 z Łow do Kal., po 1885 do Włoc., 1949 do Częst.
ADCz: AAG, Wiz. 10	—	—————	{1 poł. XIX w. z Tuszyna do Pio- trkowa, po 1945 do Częst.

4. SPOSÓB CYTOWANIA AKT WIZYTACYJNYCH GNIEŹNIEŃSKICH ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W CZĘSTOCHOWIE

Chodzi o przytaczanie w tekście, a jeszcze bardziej w przypisach, źródeł i opracowań sygnatur wspomnianych rękopisów, zaprowadzonych przeze mnie w *Repertorium*. Wygląd nadanych tu sygnatur, który teraz powtarzam, jest następujący — ADCz: AAG, Wiz. 1 (i dalej do 10). W rozwinięciu sygnatury owe brzmią tak: A(rchivum) D(iecezjalne) Cz(ęstochowskie lub w Częstochowie) — jako archiwum przechowujące obecnie te akta; A(rchivum) A(reybiskupów) G(nieźnieńskich) — czyli archiwum wytworzone albo zespół akt; Wiz(ytacje) — seria akt wizytacji kanonicznych w zespole arcybiskupów gnieźnieńskich; wreszcie od 1 do 10 — kolejne jednostki akt tej serii.

Właściwą sygnaturę jednostki archiwalnej urabia się ze znaku zespołu, którym są początkowe wielkie litery jego nazwy, nie oddzielane kropkami — w tym wypadku „AAG”, skrótu (przez obcięcie) nazwy serii akt w tym zespole, a więc tutaj „Wiz.”, oraz cyfry arabskiej oznaczającej daną księgę archiwalną (tu od 1 do 10). Do podania takich sygnatur ograniczyłem się w 1 części *Repertorium*, opracowując aktualny zasób włocławski dawnych wizytacji gnieźnieńskich (tomy 28—31 ABMK), oraz w 2 części tegoż dzieła — opisując ich dzisiejszy zasób w *Gnieźnie* (tomy 32—33 ABMK). Kiedy jednak w 3 części *Repertorium* zachodzi aż 6 archiwów, również przechowujących tę rozbitą serię akt zespołu arcybiskupiego — pragnąc uniknąć jakichkolwiek pomyłek i dwuznaczności w posługiwaniu się tą samą sygnaturą w owych miejscach — postawiłem wszędzie przed tymi sygnaturami jeszcze znak danego archiwum przechowującego go, urobiony z początkowych liter jego nazwy, także bez kropek — w tym przypadku częstochowskiego — ADCz.

I oto właśnie według tej rozszerzonej sygnatury cytuje się dokumenty i akta (archiwalne) oraz rękopisy (biblioteczne). Zatem najpierw

stawia się znak (skrót) archiwum przechowującego owe materiały, następnie (po dwukropku) podobny znak zespołu, dalej (po przecinku) skrót serii akt w tym zespole, potem cyfrę arabską, oznaczającą potrzebną nam księgę tej serii akt, wreszcie (także po przecinku) strony lub karty jednostki archiwalnej, na które powołujemy się w przypisie.

W bezpośrednim zastosowaniu będzie to wyglądało następująco — ADCz: AAG, Wiz. 1, s. 23 (względnie 35—40), albo ADCz: AAG, Wiz. 8 k. 10 (lub 24—29) jako że akta wizytacji gnieźnieńskich w Częstochowie są stronicowane (paginowane) i kartowane (foliowane).

Sposób tej operacji nie trudno będzie zapamiętać i na stałe sobie przyswoić, redagując przypisy pochodzące ze źródeł rękopiśmiennych na wzór urabianych na podstawie druków. Bo oto archiwum (przechowujące) — względnie bibliotekę czy muzeum posiadające rękopisy — postawi się paralelnie do nazwiska autora pozycji drukowanej, właściwa sygnatura akt będzie na miejscu tytułu dzieła (opracowania), wreszcie strony akt czy rękopisów znajdują się w tym samym (końcowym) miejscu i znaczeniu jak w pozycjach drukowanych.

B. OPIS I ZAWARTOŚĆ AKT

KOLEGIATA I KAPITUŁA W WIELUNIU

1

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 1.

[2. Tyt. or.] *Visitatio g[e]n[er]alis Ecclesiae Collegiatae Wielunen[is]is, necnon Eccle[s]iae Hosp[it]a[li]s et Capellae publicae tit. Sae Barbarae in Wieluń sit[arum], atq[ue] eccle[s]iarum filialium in Dąbrowa et Gaszyn [ex] delegatione Vladislai A. Łubieński¹, archiepiscopi Gnesnensis] per illrmum et rvmum d. Ignatium Augustinum Saryusz Kozirowski²,*

¹ Władysław Aleksander Łubieński h. Pomian (1703—1767) w. sekretarz król., kanonik krakowski, arcybiskup lwowski (1758), a-bp gnieźnieński i prymas Polski (1759). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 1—69; Szostkiewicz s. 116; PSB (E. Rostworowski), XVIII 505—511).

² Ignacy Augustyn **Kozirowski** h. Sariusz (1708—1791), akt. biskup tyt. adrateński, oficjał radomszczański, prepozyt Kanoników Reg. Lat. w Mstowie i par. Radomsko (do r. 1765 prep. par. Małogoszcz), od r. 1767 kanonik gnieźnieński, w 1775 został wikariuszem gen. archidiecezji. Kilkakrotny wizytator gen. (Korytkowski: *Pralaci*, II 322—327, Szostkiewicz s. 102; ADW: AAG, Wiz. 67—68; AAG: AAG, Wiz. 21; akta nn. s. I).

eppum Adraten[sem], Mstovien[sem] et Radomscen[sem] praep[osi]tum anno 1766-to expedita.

[4. Opis zew.] Łac. — 2° (34,8×22,5 cm). — Stron II, 143; ze s. 19 przejście na 21; s. II czysta. — Oprawa współcz. w skórę, rozluźniona w grzb.; po złoc. brzegów został czerw. podkład.

[5. Syg. daw.] 376 (po r. 1949, ks. Patykiewicz). — 164 (Inw. 1918. Chodyński) nakł. na grzb. i s. I.

[6. Uwagi] Tytuł książki tylko z trudem mogłem tu zamieścić. Tyt. skróc. „Visitatio Collegiatae Vielunensis per J.&R.D. I. Kozierowski epp. Adraten. anno Dni 1766” na 1 s. okł. — Jest to wizytacja generalna, jedna z serii kolegiackich, odbytych za prym. W. A. Łubieńskiego. — O d p i s u jej z oryginału znajd. się w Łowiczu, a obec. we Włocławku pod syg. 66, dokonano pewnie dla kapituły wiel. ok. r. 1780, o czym wspomina jego uwierzytelnienie (s. 141). — Rękopis zawiera sprawozdanie wiz. i dekret ref. W stos. do or. włoc. nie posiada nominacji lustratora i pytań wizytacyjnych. Jest jednak od niego bogatszy o zapiski niewizytacyjne (dot. wybierzmowanych przez bpa Kozierowskiego w r. 1766 w kolegiacie oraz wyliczeń monetarnych) na 2 s. okł., spis treści książki (s. 142—143) oraz nagłówki dekretu ref. na 3 s. okł. Tych rzeczy jednak dokonano w Wieluniu dopiero ok. r. 1783. — W treści znajdujemy wpis daw. ordynacji i dekretów dla kapituły z lat 1495—1730 (s. 24—43) oraz katalog książek biblioteki kap. (s. 83—90). — Księgę przechowywaną w Archiwum Kap. w Wieluniu przesłał w r. 1877 ks. S. Chodyńskiemu do Włocławka prepozyt wiel. Antoni Michalski. W r. 1949 została przekazana z Włocławka do Częstochowy. — Z końca rękopisu usunąłem rzeczy późniejsze, nie należące do tej lustracji.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Kapituła większa — odpowiedzi na 26 pytań odnoszące się do prałatów: prepozyt, dziekan i kustosz oraz 4 kanoników s. 1—48:

— Personalia prałatów i kanoników s. 1—3.

— Odpow. 17: Poprzednie ordynacje i dekrety powiz. 1) kard. Fryderyka z r. 1495 (ord. s. 24—33); 2) Jana Łaskiego z r. 1525 (ord. s. 33—36); 3) Macieja Łubieńskiego z r. 1642 (dekr. s. 36—38); 4) tegoż z r. 1644 (dekr. s. 39—42); 5) sufr. Kraszковского z r. 1730 (tylko omów. dekr. s. 42—43)³.

— Archiwum i biblioteka kap. znajd. się nad zakrystią. Redakcji statutow kapituła nie pos. s. 43 (odpow. 18) s. 43.

— Posiedzenie gen. s. 26.

— Aniwersarze kapitulne s. 45—46.

³ Ordynacje te i dekrety ogłosił drukiem ks. W. Patykiewicz pt. *Statuty kolegiaty rudzko-wieluńskiej*, „Rocz. teol.-kanon.”, t. 3: 1956 z. 1 s. 357—373.

- II. Kościół kolegiacki, jego inwentarz, duchowieństwo niższe, duszpasterstwo, klasztory i kaplice w Wieluniu i poza nim s. 48—126:
1. Kościół kolegiacki i jedn. parafialny w mieście (oppidum, civitas) Wieluniu (dokąd a-bp Mikołaj Trąba przeniósł w r. 1420 kolegiatę i kapitułę z Rudy) pw. Nawiedzenia NMP i św. Michała arch. (św. Michał był patronem kościoła w Wieluniu przed 1420) s. 48—49.
 - Translację M. Trąby potwierdził (9 VI 1469 z Opatówka) prym. Gruszczyński s. 49.
 - Kościół posiada 9 ołtarzy (s. 53—60), 3 kaplice (s. 60—63), 4 bractwa (s. 63—66).
 - Anwersarze odprawiane przez wikariuszy s. 66—69.
 - Inwentarz zakrystii kolegiackiej s. 69—83.
 - Katalog ksiązek biblioteki kapitulnej: in folio 63 poz., in quarto — 53, in octavo — 96, razem bez liturgicznych 212 s. 83—90.
 - Duszpasterstwo od daty przeniesienia kolegiaty (1420) przeszło z prałata dziekana na kol. wikariuszy s. 92.
 - Uposazenie niższego duchowieństwa kolegiaty s. 93—106.
 - Personalia członków kol. wikariuszy (5) s. 106—108.
 - a. Konwent Augustianów w mieście z wykazem zakonników s. 108.
 - b. Kolegium Pijarów także w mieście ze spisem zakonników s. 108—109.
 - c. Klasztor Paulinów na przedmieściu od strony połud. z wykazem zakonników s. 109.
 - d. Konwent Reformatów na przedmieściu od strony zach. ze spisem ojców, kleryków i braci s. 109—111.
 - e. Klasztor Bernardynek w mieście z wykazem zakonnic s. 111—112.
 - f. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Ducha Św. za murami miasta s. 113—121.
 - g. Kaplica (capella) publ. poza miastem, przy drodze wiodącej do wsi Krzyworzeka, pw. św. Barbary pm. s. 125—126.
 - h. Dąbrowa, w. Filia par. Wieluń z kościołem pw. św. Wawrzyńca m. (znajd. się nieg. w rękach arian pol.) s. 121—123.
 - i. Gąszyn, w. Filia par. Wieluń z kościołem pw. Najśw. Maryi P. s. 123—125.
- III. Dekret reformacyjny wydany przez wizytatora, złożony z 30 punktów s. 126—141.
- Bp Kozierowski (w dekrecie ref.) zatwierdza i powtarza dokument kolegium wikariuszy kolegiaty wiel. z r. 1732, odnoszący się do bractwa kapłańskiego oficjalatu wiel., istniejącego przy tejże świątyni od r. 1653 s. 137—139.
- Jan Kanty Głowacki, notariusz kurii a-bpa Ostrowskiego, uwierytelnia (w Łowiczu lub Skierniewicach) ok. r. 1780 nin. odpis akt wiz. gen. Kozierowskiego własnym podpisem i pieczęcią opł. tegoz prymasa s. 141.

2

A. OPIS KSIĘGI:

- [1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 2.
- [2. Tyt. nad.] Niepełny odpis akt wizytacji generalnej **Kolegiaty** i za-

razem **Parafii w Wieluniu**, przeprowadzonej 17 grudnia 1811 roku (powaga i z polecenia arcybiskupa Ignacego R a c z y ń s k i e g o ⁴) przez prałata Jana K o ł d o w s k i e g o ⁵.

[4. Opis zew.] Pol. — 2° (32,8×21,4 cm). — Stron II, 58, wśród nich 50a-d; str. czyste: II, 54—58. — Oprawa po r. 1945 w półpłótno.

[6. Uwagi] Niewystarczający t y t u ł kopii (s. I) brzmi: „Opis kościoła farnego kolegiaty wielunskiej w roku 1811, dnia 17 grudnia sporządzony”. — Jest to o d p i s części obec. syg. włoc. 133. Powstał w kilka lat po r. 1811, a uwierzytelnił go (s. 53) ks. Hipolit Roch z Łoniowa Chrzanowski, natenczas dziekan kolegiaty i oficjał wiel. W r. 1811 był on jeszcze pierwszym z rzędu kanonikiem tamt. kapituły (s. 48). Przy tej okazji zapisał, że w nin. kopii „okazało się wiele omyłek”. — Odpis ten jest n i e k o m p l e t n y: zawiera tylko ok. połowy sprawozdania, bez wzmianek o klasztorach wiel., bez wpisu poprz. dekretów ref. Nie posiada też — jak egz. pierwszy — dekretu z teraźn. lustracji. — Oryginał akt był uwierz. przez Kołdowskiego, sekr. wiz. Janikowskiego oraz urzędników m. Wielunia (s. 49). — Szczeg. strony nie zapisane kopii są pomazane obliczeniami rachunkowymi z ok. r. 1838. — Akta te p o z y s k a ł dla Archiwum Diec. w Częstochowie po r. 1945 ks. dr Walenty Patykiewicz, i to raczej z Wielunia, niż z Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Kościół kolegiacki i zarazem parafialny s. 1—23:

— Prawa kolegiackie przeniesione do Wielunia (miasto) z Rudy przez a-bpa Mikołaja w r. 1420, potwierdzone 9 czerwca 1469 r. przez prym. Gruszczyńskiego s. 1.

— Kościół uległ pożarowi 10 kwietnia 1644 r. s. 1.

§ I. Stan kościoła materialny s. 1—20:

1. Stan kościoła materialny z e w n ę t r z n y s. 1—3.

— Kościół zgorzał po raz drugi 5 września 1795 r. s. 1.

— O pożarach tych zapisano szerzej w aktach metr. s. 1, 2.

2. Stan kościoła w e w n ę t r z n y s. 3—20:

— Inwentarz kościoła i zakrystii s. 5—11.

— Spis k s i ą ż e k biblioteki kapitulnej s. 11—15 (in folio 60, in quarto 48, in octavo 91, łącznie 201 dzieło).

— S u m a r i u s z praw i dokumentów s. 16—20.

— Dokumenty te znajd. się pod opieką kustosza w szafie w kaplicy Radoszewskich s. 20.

⁴ Ignacy Nałęcz hr. z Małoszyna i Racyna Raczyński, przedtem jezuita, biskup poznański, obec. arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, administrator diec. warszawskiej, pierwszy senator Księstwa Warsz., kawaler ord. Orła Białego, Czerwonego i Św. Jana Jerozolimskiego. (Tytułatura na pieczęciach, nadrukach kanc., kartach tyt. akt wiz.; Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 253—281).

⁵ Jan K o ł d o w s k i h. Korab, akt. kanonik gnieźnieński, dziekan kolegiaty w Łasku i proboszcz par. Restarzew. Zmarł w r. 1835. (Korytkowski: *Prałaci*, II 270—271).

§ II. Stan kościoła duchowny (prawny) s. 20—23.

II. Kapituła kolegiacka s. 23—34.

— Skład kapituły 3 prałatów — prepozyt (proboszcz), dziekan, kustosz i 4 kanoników oraz ich uposażenie s. 23—31:

— Do prerogatyw prepozyta należały uprawnienia archidiakańskie w terytorium wiel. s. 23.

· Canonicus caecus s. 31.

— Posiedzenia kapitulne s. 31. O aktach kap. także w tej księdze nie ma mowy.

— Za statuty kapitulne uważa się 5 ordynacji i dekretów powiz. z l. 1495—1730 s. 31.

— Aniwersarze w kolegiacie s. 31—33.

— Archiwum i biblioteka kapituły mieści się w szafie, w zakrystii s. 33—34.

— Wiele akt uległo pożarowi w rezydencji prokuratora kap. w r. 1795 s. 34.

§ III. Stan ekonomiczny i dochodowy parafii (należący do kol. wikariuszy, prowadzących duszpasterstwo) s. 34—43.

— Fundusze utracone przez kol. wikariuszy s. 52—53.

§ IV. Bractwa i konfraternie s. 43—45.

§ V. Stan personalny prałatów, kanoników, wikariuszy s. 46—47.

a. Dąbrowa, w Filia par. Wieluń z kościołem pw. św. Wawrzyńca m. (wyrep. w r. 1795 nakł. dziedz. Kazimierza Myszkowskiego) s. 47—48.

b. Gaszyn, w. Filia par. Wieluń z kościołem pw. Najśw. Maryi P. (fund. przez rodz. Gaszyńskich przed r. 1660) s. 48.

c. Kościółek pw. św. Barbary pm. za miastem, przy drodze wiodącej do Bolesławca s. 58—49.

Uwierzytelnienie akt przez wizytatora, sekretarza wiz. i urzędników miasta Wielunia s. 49.

„Tabella obligacyi funduszowych [parafii]” s. 50—51.

Uwierzytelnienie odpisu akt przez oficjała wiel. s. 53.

WIZYTACJE GENERALNE DEKANATÓW

3

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 3.

[2. Tyt. nad.] Odpis **dekretów reformacyjnych** dla parafii **Dekanatu Brzeźnickiego** (należącego dawniej do a-diak. uniejowskiego, obecnie zaś do łowickiego), wystawionych w latach **1810—1811** przez arcybiskupa Ignacego **Raczyńskiego**⁶, po przeprowadzeniu w tymże czasie ich wizytacji generalnej przez kanonika Hipolita **Chrzanowskiego**⁷.

⁶ Ignacy **Raczyński** — por. przyp. 4; nn. księga k. 9.

⁷ Hipolit Roch z Łoniowa **Chrzanowski** h. Nowina, natenczas dziekan kolegiaty i oficjał wieluński. (ADCz: AAG, Wiz. 2 s. 48, 53; Wiz. 3 k. 8, 8v).

[3. Daty krań.] 1810—1811.

[4. Opis zew.] Łac., pol.— 2° (33×21,1 cm).— Kart (niesamoistnych) 7—22 w aktach tegoż dekanatu z l. 1817—1833 o objętości 175 k.; k. czyste: 7v, 21v—22v; k. 7 i 22 stanowią oprawę pap. tego poszytu.— Oprawa całości w półpłótno po r. 1945.

[5. Syg. daw.] II 211 (po r. 1945, ks. Patykiewicz) nakl. na grzb.

[6. Uwagi] Tytuł or. odpisu brzmi: „Decreta reformationis per copiam descripta pro Decanatu Brzeznicensi post generalem visitationem in a° 1810” (k. 7).— Pisma Chrzanowskiego do Lefranc'a w j. pol., dekrety po łac.— Dziekan otrzymał polecenie włączenia odpisu dekretów do akt dziekańskich. Ponieważ oryginały dekretów nie istnieją, a tym bardziej same sprawozdania wiz., byłoby lepiej wyjąć omawianą kopię z klocka dekanalnego, aby bez obciążenia obcymi aktami mogła zastawać w dokumentacji lustracyjnej.— Z tego powodu, że nie rozporządzamy sprawozdaniami wiz. dekanatu brzeżn., datację dzienną marszruty lustr. kan. Chrzanowskiego, przytaczaną w dekretach przeniosłem do cz. B tej pozycji.— Dziek. Lefranc uwierytelniał swoją kopię podp. i tusz. piecz. dek. (k. 21).— Odpis dekretów pochodzi z Archiwum Dek. Brzeźnickiego.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

Ks. H. Chrzanowski, wizytator gen. dek. brzeźnickiego przesyła (z Dzierzkowic, 3 grudnia 1810 r.) na ręce dziek. Mikołaja Lefranc⁸ (w Kamieńsku) dekrety reformacyjne dla poszczególnych beneficjatorów dekanatu — za wyjątkiem Brzeźnicy i Działoszyna — otrzymane od a-bpa Raczyńskiego. Wspom. dziekan ma sporządzić ich odpis, zachować go w aktach dekanatu, oryginały zaś dekretów rozesłać zainteresowanym, biorąc od nich pokwitowania. Zebrane poświadczenia odbioru powinien doręczyć wizytatorowi, który z kolei musi je odesłać do kancelarii zadwornej Raczyńskiego w Ciążeniu (kop. listu) k. 8v.

Tenże wizytator Chrzanowski, dosyłaając (z Dzierzkowic, 6 lipca 1811 r.) dziekanowi Lefranc (do Kamieńska) dekret ref. dla ost. par. dekanatu — Działoszyn, dziękuje zarówno wspomnianemu, jak też wszystkim kapłanom dekanatu za pozytywne, a nawet serdeczne ustosunkowanie się do niego podczas odbywania wizytacji (odp. listu) k. 8.

1. Borowno, wieś. Parafia wiz. 16 VI 1810; dekret ref. wyst. w Ciążeniu dla adm. Józefa Łukasiewicza 25 X 1810 k. 9—9v.
— Dekret ref. wyd. tegoż dnia dla wik. Piotra Świechowicza k. 9v
2. Dworszowice, wieś. Par. wiz. 23 VI 1810. dekret ref. wyst. dla adm. Michała Osieckiego 25 X 1810 k. 10—10v

⁸ Mikołaj Lefranc, akt. prepozyt par. Kamieński i dziekan brzeźnicki, równocześnie administrator prepozytury par. w Radomsku. Przedtem kom. par. Lgota; natomiast w latach dwudziestych XIX w. oficjał for. piotrowski w diec. kujawsko-kaliskiej. (ADCz: AAG, Wiz. 3 i 4, często).

3. Jedlno, wieś. Par. wiz. 13 VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. Józefa Zawadzkiego 25 X 1810 k. 10v.
4. Kruszyzna, wieś. Par. wiz. 15 VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. Tomasz Chotkowskiego 27 X 1810 k. 10v—12.
5. Lgota, wieś. Dekret ref. wyst. dla adm. Mikołaja Lefranc, dziek. brzeżn. 27 X 1810 k. 12—12v.
6. Makowska, wieś. Par. wiz. 24 VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. Ignacego Borzęckiego 27 X 1810 k. 12v—13.
7. Mstów, miasto. Kościół par. i prep. Kanoników Reg. Lat. wiz. w VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. op. w Trzemesznie i prep. w Mstowie Franciszka Tańskiego oraz in. zakonników 26 X 1810 k. 13—14v.
8. Mykanów, wieś. Par. wiz. 17 VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. Franciszka Błaszczyka 27 X 1810 k. 14v—15.
9. Paieczno, miasto. Par. wiz. (w VI 1810); dekret ref. wyst. dla prep. Józefa Paulickiego 27 X 1810 k. 15:
— Wzm. o spaleniu się kościoła par.
10. Rędziny, wieś. Par. wiz. 18 VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. Wojciecha Charzewskiego, krl 27 X 1810 k. 15v.
11. Rząśnia, wieś. Par. wiz. (w VI 1810); dekret ref. wyst. dla adm. Zygmunta Szynkler'a 25 X 1810 k. 15v—16.
— Dekret ref. wyd. tegoż dnia dla Jana Żulickiego, paul. przebywającego samowolnie przy tym kościele k. 16—16v.
12. Siemkowice, wieś. Par. wiz. (w VI 1810); dekret ref. wyst. dla adm. Jana Żdzarskiego 27 X 1810 k. 17—17v.
13. Stroza, wieś. Par. wiz. (w VI 1810); dekret ref. wyst. dla adm. Mikołaja Kwiatkowskiego 27 X 1810 k. 17v—18.
14. Szulmierzyce, wieś. Par. wiz. (w VI 1810); dekret ref. wyst. dla adm. Marcina Zalewskiego 27 X 1810 k. 18—18v.
15. Wąsosz, wieś. Par. wiz. 26 VI 1810; dekret ref. wyst. dla (adm.) Andrzeja Broniszewskiego 27 X 1810 k. 18v—19.
16. Wiewiec, wieś. Par. wiz. 11 VI 1810; dekret ref. wyst. dla adm. Tomasza Marszałkowskiego 25 X 1810 k. 19.
17. Działoszyn, miasto. Par. wiz. 27 V 1811; dekret ref. wyst. dla adm. Wojciecha Szymańskiego 17 VI 1811 k. 19v—20
 - a. Trębaczów, w na ter. par. Działoszyn. Polecenie wyreperowania kościoła pod sankcją zamknięcia go k. 19v.
 - b. Szczyty, w. par. Dz. Nakaz rozebrania jeszcze w obec. roku znisz. kościoła wzgl. kaplicy (capella) i zatknięcia na tym miejscu krzyża k. 19v.
18. Brzezница, miasto. Par. wiz. 16 X 1810; dekret ref. wyst. w Ciążeniu dla prep. Andrzeja Mulzow'a 20 X 1810 k. 20—21
 - a. Kościół szpitalny należy wyreperować, gdyż inaczej zostanie rozebrany k. 20v
 - b. Kościół św. Stanisława albo wyreperować, albo będzie rozebrany k. 20v.
 - c. Prusicko, w. na ter. par. Brzeznica. Kaplica (capella) pw. św. Barbary ma być przez dziedzica wyreperowana, bo w przeciwnym razie zostanie rozebrana k. 21.
— W wypadku zburzenia wszystkich trzech — obrazy z pierwszego św. Walentego, z drugiego św. Stanisława, z trzeciego św. Barbary mają być przeniesione do kośc. par. k. 21.

d. Strzelce, w. w par. B., pos. kaplicę (capella) publ. k. 21.

Uwierzytelnienie kopii akt przez dziekana podpisem i pieczęt. tusz. dekanatu k. 21.

4

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 4.

[2. Tyt. nad.] Materiały (poza sprawozdaniami wizytacyjnymi) do zredagowania **dekretów reformacyjnych** dla parafii **Dekanatu Radomszczańskiego** (przynależnego przedtem do a-diak. uniejowskiego a teraz łowickiego) przesłane w latach **1811—1812** przez lustratora gen. Michała **Żdżeńnickiego**⁹ do kurii arcybiskupiej w Ciężeniu oraz minuty tychże dekretów i związana z nimi korespondencja, pochodzące z kancelarii arcybiskupa Ignacego **Raczyńskiego**¹⁰ z tego czasu.

[3. Daty krań.] 1810—1812.

[4. Opis zew.] Pol., łac.— 2° (36,5 i mniej × 23,5 i mniej cm).— Stron (oznacz. na nieparz.) IV, 152; str. czyste: I—IV, 2, 4, 6b, 14, 16, 22, 24, 29—42, 46, 51—52, 54, 61—62, 78—80, 84, 90—92, 94, 100—104, 110—112, 116, 124, 136, 145—152.— Oprawa w półpłótno po r. 1949.

[5. Syg. daw.] II 300 (po r. 1949, ks. Patykiewicz) nakł. na grzb.— 210 (Inw. 1918, Chodyński) s. 1.

[6. Uwagi] Or tytuł akt brzmi: „Prothocolia visitationum in Decanatus Tussinen[si], Radomschen[si]” s. 1.— Co się stało z podobnymi materiałami dot. parafii dek. tuszyńskiego, nie umiem obecnie powiedzieć. W r. 1949, kiedy wydawano je z Włocławka do Częstochowy, stanowiły nie rozpoznany bliżej poszyt. Należy przypuszczać, że papiery odnoszące się do dek. tuszyńskiego wyjęto z całości jeszcze w Gnieźnie, przed r. 1822. W nin. księdze dek. tusz. dotyczą tylko 2 pisma, charakteru formalnego, których regesty znajd. się na pocz. cz. B tej pozycji.— W czasie obecnego czytania omawianych akt jasno widać, iż łączą się one ściśle z drugą częścią syg. włoc. 136 i nie powinny być przekazywane Częstochowie! Szkoda, że przed opracowaniem akt nie usunął z nich Ks. Prałat niemal połowy kart czystych. Sugestionując się or. tytułem poszytu dano na grzb. oprawy zupełnie złý maj. napis: „Dek. tuszyński — wizytacje”, podczas gdy materiały te odnoszą się do dek. radomszczańskiego! Z pietyzmu do przeszłości oraz z uszanowania dla pracy kancelaryjno-archiwalnej zachowano przy oprawianiu czarną wypustkę gnieź. akt z napisem: „Akta

⁹ Michał **Żdżeńnicki** wtedy prepozyt par. i dziekan w Szadku, kanonik hon. łęczycki. (ADCz: AAG, Wiz. 4, często).

¹⁰ Ignacy **Raczyński** — zob. przyp. 4; akta nin., często.

wizyty Dekanatów Tuszynskiego i Radomskiego” — Pośród materiałów do układania dekretów ref. przez a-bpa Raczyńskiego, a raczej jego audytora M. Siemieńskiego znajdują się 1) protokoły przeprowadzonych przez wizytatora wywiadów o duszpasterzach, zw. skrutyniami, podpisane i opieczetowane przez kolatorów, przedstawicieli parafian, a w końcu lustratora i jego sekretarza; 2) streszczenie deklaracji poszczeg. beneficjatorów dot. prac przy kościołach i budynkach na najbliższe 3 lata (s. 7—10); 3) prośby kolatorów lub duchowieństwa kierowane do wiz. Żdzenickiego lub samego arcybiskupa dot. kościołów lub duszpasterzy.— Przeważnie na wolnym papierze tej korespondencji widzimy minuty odpowiadzi Raczyńskiego do zainteresowanych, a w sprawach większej wagi — minuty powiadomień jego kierowanych do Konsystorza Gen. w Łowiczu. Na tejże otrzymanej korespondencji wpisano minuty dekretów ref. dla kolejnych parafii, adresowanych na ich plebanów. Zatem materiały te są podobne do ist. w Gnieźnie na temat dek. szadkowskiego i lutomińskiego (syg. 49), które tylko dla tych trzech się zachowały.— Korespondencja jest w j. pol., a dekrety po łac.— Chociaż istnieją sprawozdania nin. wiz. dek. radomszczańskiego we Włocławku, w cz. B tej pozycji zamieszczam także datację szczeg. marszruty lustr. Żdzenickiego zaczerpniętą z pocz. dekretów — po pierwsze, ażeby porównać ją z występującą w tamt. aktach, a po wtóre, by mieć wyobrażenie, jak szybko za pont. Raczyńskiego, w okresie wojen, wygotowywano dekrety powiz. po otrzymaniu sprawozdań wizytacyjnych.— Z radością stwierdzam, że wśród tych szpargałów udało się odnaleźć aż 6 drugorzędnych elementów odnoszących się do formalnej strony odbywania lustracji gen. i opracowywania dekretów ref. Regesty wszystkie kładę na samym pocz. p. B.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Ks. Michał Żdzenicki przesyła (Szadek, 30 XI 1810) na ręce (ks. Marcina Siemieńskiego¹¹, audytora kurii zadwornej a-bpa Raczyńskiego w Ciążeniu) akta wizytacji gen. parafii dek. tuszyńskiego, przepr. (w październiku i listopadzie tr.) s. 5.

A-bp Raczyński wysyła (Ciążen, 5 marca 1811 r.) na ręce wizytatora Żdzenickiego 16 dekretów reformacyjnych dla parafii dek. tuszyńskiego. Ma on je przekazać dziekanowi (Józefowi Miniszewskiemu¹² w Kurowicach) do rozdania zaint. beneficjatom. Przedtem tenże dzie-

¹¹ Marcin Siemieński dr teol. i ob. prawa, akt. kanonik gnieźnieński (od 1809) i audytor gen. kurii a-bpa Raczyńskiego w Ciążeniu. W r. 1818 został administratorem gen. archidiecezji, w 1823 biskupem tyt. cyrenejskim i sufraganiem gnieź.; zm. w r. 1831. (Korytkowski: *Pralaci*, III 484—488).

¹² Józef Miniszewski wtenczas proboszcz par. Kurowice i dziekan tuszyński, ka-

kan musi przynajmniej ważniejsze rzeczy z nich zaciągnąć do akt dekanalnych oraz zebrać pokwitowania odbioru, które z kolei wizytator winien przesłać do kancelarii zadwornej arcybiskupa.— Przy tej okazji Raczyński zwraca uwagę Żdzenickiemu, aby przy lustrowaniu dek. radomszczańskiego więcej uważał na wymagania instrukcji wiz. (brul. pisma) s. 6—6a.

Wiz. Żdzenicki odsyła, przyp. z aktami wiz. (pewnie z Szadku, w końcu czerwca 1811 r. — do kurii arcybiskupiej w Ciążeniu) materiały pomocnicze do zredagowania przez a-bpa Raczyńskiego dekretów reformacyjnych dla parafii dek. radomszczańskiego, który lustrował na przestrzeni maja i czerwca tr. Są to m.in. zaplanowane na najbliższe 3 lata przez beneficjatorów inwestycje przy kościołach i budynkach pleb. oraz jednozdaniowe opinie o kapłanach, urobione z tzw. skrutyniów sporz. w czasie wizytacji s. 7—10.— Kolejność parafii z datacją szczeg.: Kamińsko 11 V 1811, Dmenin 12 V, Kodrąb 14 V, Rzujowice 16 V, Niedospielin 18 V, Wielgomłyny 18 V, Maluszyn 19 V, Borzykowo 20 V, Zytne 22 V, Cielętniki 23 V Soborzyce 24 V, Koniecpol 25 V, Dąbrowa 26 V, Kłomnice 28 V, Gidle 30 V, Pławno 30 V, Kobiele 1 VI 1811, Chełmo 4 VI, Radomsko 6 VI, Krępa 8 VI, Dobryszce 10 VI, Grzymalina Wola 12 VI (tamże).

W d. 3 lutego 1812 r. przesłano (z Ciążenia) oryginały dekretów ref. dla parafii dek. radomszczańskiego wiz. Żdzenickiemu (do Szadku), a listy związane z aktami wiz. (odpisy koresp. z kolatorami) do Konsystorza Gen. w Łowiczu (nota) s. 10.

Dziek. radomszczański Fra(nciszek) Jankowski¹³ zaświadcza (w Kobieliach) 15 sierpnia (1812 r.), jako odebrał pocztą od wiz. Żdzenickiego 20 or. dekretów ref. dla parafii swego dekanatu z wyjątkiem Krępy (i Radomska) s. 3.

Wiz. Żdzenicki odsyła (Radomsko, 18 IX 1812) na ręce M. Siemieńskiego, aud. kurii arcybiskupiej w Ciążeniu akta wizytacyjne prep. par. w Radomsku (z 17 tm.), zalecając projekty adm. par. M. Lefranc s. 125—126.— Przy tej okazji prosi adresata o poparcie u a-bpa Raczyńskiego ks. Jakuba Stankiewicza, sekr. swej wiz. s. 127

1. Borzykowa a, wieś. Parafia wiz. 21 V 1811; dekret ref. wyst. w Ciążeniu 18 I 1812 dla kom. Fr. Jankowskiego s. 11—12.
 - a. Kościółek wzgl. kaplica (oratorium) pw. św. Mikołaja b. w polu blisko Borzykowej s. 11, 12, 13.
 - List kol. A. Starczewskiej (Borzykowa Wielka, 21 V 1811) do a-bpa Raczyńskiego, w którym wspom. zobowiązuje się wyrep. kaplicę św. Mikołaja i prosi o przedłużenie terminu zbud. nowego kościoła par. do r. 1814 (piecz. lak.) s. 13.
 - A-bp Raczyński odpowiada Starczewskiej (Ciążęń, 18 I 1812), że uwzględniła jej prośbę, a gdyby nie dotrzymała obietnicy, par. B. podzieli między sąsiednie (min. listu) s. 12.
 - A-bp Raczyński oddaje (Ciążęń, 18 I 1812) stan rzeczy w Borzykowej jurysdykcji Konsystorza Gen. w Łowiczu (min. pisma) s. 12.

nonik łączycki i woliborski, prebendarz św. Krzyża w farze piotrowskiej. (*Schem. gnież.* 1817 s. 109; ADW: AAG, Wiz. 136 s. 196).

¹³ Franciszek Jankowski akt. pleban par. Kobiele, komendarz par. Borzykowa, prebendarz kościoła św. Marii Magdaleny w Radomsku, dziekan radomszczański i kanonik hon. łowicki. (*Schem. gnież.* 1817 s. 107; ADW: AAG, Wiz. 136 s. 453, 613, 920; ADCz: AAG, Wiz. 4 s. 3, 11).

2. Chelmo. wieś. Par. wiz. 4 VI 1811; dekret ref. wyst. 24 I 1812 dla prep. Daniela Ostrowskiego, kan. gnieź. s. 15.
3. Cielętniki, wieś. Par. wiz. 23 V 1811; dekret ref. wyst. 19 I 1812 dla kom. Sebastiana Rączkowskiego s. 17—18.
— Pozytywna opinia parafian o plebanie; piecz. lak. Antoniego Kiersznowskiego s. 17.
— A-bp Raczyński (Ciężań. 19 I 1812) oddaje sprawy par. i kośc. w C. Kons. Gen. Łow (min. pisma) s. 18.
4. Dąbrowa, wieś. Par. wiz. 26 V 1811; dekret ref. wyst. 22 I 1812 dla adm. Franciszka Piotrowskiego s. 19—20
— Pozyt. opinia parafian o plebanie, piecz. lak. dziedz. Stanisława hr. Męcynskiego s. 19.
5. Dmenin, wieś. Par. wiz. 12 V 1811; dekr. ref. wyst. 16 I 1812 dla adm. Adama Jurkowskiego s. 23
— Pozyt. opinia parafian o plebanie; piecz. lak. kol. Jana Turckiego s. 21.
6. Dobryszycy, wieś. Par. wiz. 10 VI 1811, dekret wiz. wyst. 24 I 1812 dla adm. Stanisława Walewskiego s. 25—26.
— Pozyt. opinia parafian o plebanie s. 25.
7. Gidle, wieś. Par. wiz. 30 V 1811; dekret ref. wyst. 22 I 1812 dla adm. Kajetana Turowskiego s. 27—28.
— Pozyt. opinia parafian o plebanie s. 27.
8. Kamieńsk i Kamieński, miasto. Par. wiz. 10 V 1811, dekret ref. wyst. 15 I 1812 dla prep. Mikołaja Lefranc, dziek. brzeźn. s. 44, 53.
— Pozyt. opinia parafian o prepozycie; piecz. tusz. m. Kamieńska s. 43.— Takaz opinia o wspom. Al(eksandra) z Będkowa Spinka, radcy dep. kal., dziedz. kl. kamieńskiego i kol. z jego piecz. lak. s. 45.
9. Kłomnice, wieś. Par. wiz. 28 V 1811; dekret ref. wyst. 22 I 1812 dla adm. Juliana Waśniewskiego s. 47—50.
a. Garnek, w. na ter. par. Kłomnice, pos. kaplicę publ. Nie eryg. ta jeszcze par. zarz. jest przez przygodnych duszpasterzy s. 48.
— Pozyt. opinia dziedz. i kol. Marcelego Gogolewskiego o plebanie z jego piecz. lak. s. 47.
10. Kobiela, wieś. Par. wiz. 1 VI 1811; dekret wiz. wyst. 22 I 1812 dla adm. Franciszka Jankowskiego, dziek. radoms., kan. hon. łow. s. 55—56:
— Pozyt. opinia o plebanie dziedz. i kol. Stanisława Tymowskiego, sędz. pok. pow. częst. z jego piecz. lak. s. 55.
11. Kodrąb, wieś. Par. wiz. 14 V 1811; dekret ref. wyst. 17 I 1812 dla adm. Marcina Mirowskiego s. 57—60
— Pozyt. opinia parafian o plebanie z piecz. lak. dziedz. i kol. Franciszka Kamockiego s. 57
12. Krępca, wieś. Par. wiz. 8 VI 1811 (s. 9), z powodu wakansu nie ma dekretu ref.
— Prośba współdz. wsi Krępa Józefa i Tomasza Łempickich (24 V 1811) do a-bpa Raczyńskiego o powiększenie małej par. K. kosztem rozległej par. Radomsko. piecz. lak. Ł. s. 63—64.
— A-bp Raczyński zwraca się (Ciężań, 25 I 1812) do Konsystorza Gen. w Łowiczu w sprawie obsadzenia par. Kr. (min. pisma) s. 69.
— A-bp Raczyński odpowiada neg. (Ciężań, 25 I 1812) kol. Łempickim w Kr. (min. listu) s. 69—70.
13. Koniecpol, miasto. Par. wiz. 25 V 1811; dekret ref. wyst. 21 I 1812 dla prep. Szymona Kozielskiego s. 66—68:

- Pozyt. opinia kol. Teresy z Czapskich Potockiej, ministrowej o prepozycie z jej piecz. lak. s. 65.
14. **Małuszyn**, wieś. Par. wiz. 19 V 1811; dekret ref. wyst. 17 I 1812 dla adm. Mateusza Ligurowicza s. 71—72
 — Pozyt. opinia dziedz. 1 kol. Wojciecha Korabity Ostrowskiego, posła pow. radoms. o plebanie z jego piecz. lak. s. 71.
15. **Niedospielin**, wieś. Par. wiz. 18 V 1811; dekret ref. wyst. 17 I 1812 dla adm. Kajetana Hunger s. 73—74.
16. **Pławnó**, miasteczko. Par. wiz. 30 V 1811, dekret ref. wyst. 22 I 1812 dla adm. Wojciecha Adamskiego, urzędującego w kościele Kartuzów w Gidlach, po spaleniu się własnego w r. 1810, i nie zajmującego się budową nowego s. 75—76
 — A-bp Raczyński przedstawia (Ciężęń, 22 I 1812) Konsystorzowi Gen. w Łowiczu problem budowy kościoła par. w P (min. pisma) s. 77.
17. **Radomsko**, miasto. Wiz. par. zaczęta 6 VI 1811 (s. 9), przepr. 17 IX 1812 s. 81—132 (oprócz str. czystych).
 — Wykaz gruntów i ról z 25 IX 1806 przynależnych do beneficjów kośc. w Radomsku s. 81—83.
 — Projekt kościelno-rządowy (Kons. Gen. Łow. i Królewskiej Prus Połud. Kamery Wojenno-Ekonomicznej w Kaliszu) z lipca — października 1806 r. zniiesienia w farze radoms. 9 altarii, zw. akt. prebendami, nie zajmującymi się duszpasterstwem w terenie, i utworzenia z nich kol. mansjonarzy wzgl. wikariuszy s. 85—89, 93.
 — Wymiana opinii pom. władzą kościelną (Kons. Łow. i adm. par. Lefranc) a urzędami świeckimi w Radomsku, Kaliszu i Warszawie w r. 1811 na temat wynagrodzenia przez prep. Grzegorza Rzewuskiego strat tejże parafii, wynikłych za jego rządów (od r. 1790), oraz uporania się z deficytami administratora s. 95—99:
 — Wykaz kosztów związanych z inwestycjami w kościele par. w R. z 19 III 1812 s. 105—109.
 — Magistrat m. Radomska prosi wiz. Zdzenickiego (16 IX 1812), aby ks. M. Lefranc, adm. par. od lat 3, został prepozytem; piecz. tusz. burm. m. R. s. 113—115.
 — Projekt adm. Lefranc, poparty przez duchowieństwo fary i władze miejskie, reorganizacji pracy w parafii i wydzwignięcia jej z trudnego położenia mat., złożony 17 IX 1812 wiz. Żdzenickiemu; piecz. lak. Lefranc i tusz. burm. m. R. s. 117—120.
 — Projekt adm. Lefranc, poparty przez władze miejskie R., odnoszący się do odzyskania utraconych za prep. Rzewuskiego nieruchomości kościelnych, wręczony temuż wizytatorowi 17 IX 1812; piecz. lak. Lefranc i tusz. burm. m. R. s. 121—123.
 — Dekret ref. wyst. 2 XII 1812 dla adm. M. Lefranc i in. kapłanów par. Radomsko. Raczyński, uwzględniając prośbę adm., popartą przez wiz., cz. znosi altarie w farze oraz wciela do upos. jej prep. dochody prep. szpit. Św. Ducha i prep. św. Marii Magdaleny s. 129—132.
18. **Rzujowice**, wieś. Par. wiz. 16 V 1811; dekret ref. wyst. 17 I 1812 dla adm. Błażeja Wypychowicza s. 133—134:
 — Pozyt. opinia parafian o plebanie; piecz. lak. Michała, Stefana i Macieja Dorożyńskich s. 133.
 — A-bp Raczyński donosi (Ciężęń, 17 I 1812) Konsystorzowi Gen. w Łowi-

- czu o wadach plebana i potrzebach kościoła w Rz. (min. pisma) s. 134—135.
19. **Soborzycze**, wieś. Par. wiz. 24 V 1811; dekret ref. wyst. 20 I 1812 dla adm. Antoniego Mijalskiego s. 137—138.
— Pozyt. opinia parafian o plebanie; piecz. lak. Jana Orłowskiego, zast. kol. s. 137.
20. **Wielgomłynny**, wieś. Par. wiz. 18 V 1811, dekret ref. wyst. 17 I 1812 dla przeora **Paulinów** i prep. par. Bartłomieja Rubiszewskiego s. 139—140:
— Pozyt. opinia parafian o prepozycie i wikariuszach, piecz. lak. Józefa Skąpskiego, dziedz. w Zalesie i Józefa Kalinowskiego, przedst. Józefa Zdulskiego, star. starczewskiego s. 139.
21. **Grzymalina Wola**, wieś. Par. wiz. 12 VI 1811, dekret ref. wyst. 25 I 1812 dla adm. Melchiora Rydzikowskiego s. 141—142.
22. **Zytne**, wieś. Par. wiz. 22 V 1811; dekret ref. wyst. w Ciężeniu 20 I 1812 dla kom. Sebastiana Rączkowskiego s. 143—144:
— Uwaga. Rączkowski otrzymał już jeden dekret w par. Cielętniki (poz. 3).

WIZYTACJE ZWYCZAJNE I SPECJALNE DEKANATÓW

5

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 5.

[2. Tyt. nad.] Akta nadzwyczajnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Brzeźnickiego** (w a-diak. uniejowskim) przeprowadzonej w roku **1775** — z polecenia biskupa Ignacego A. **Kozierowskiego**¹⁴, za pontyfikatu G. J. **Podoskiego**¹⁵ — przez miejsc. dziekana Walentego **Tryksińskiego**¹⁶

[4. Opiszew.] Łac., pol.— 2° (32,9 i mniej × 21 i mniej cm).— Stron (oznacz. na nieparz.) 38.— Oprawa w półpłótno po r. 1945; ślady złoc. brzegów z pierw. oprawy.

[6. Uwagi] Z nin. serii wiz. znany już syg. włoc. 67—68, gnieź. 21 oraz kilka wzmianek o aktach lustr. zaginionych.— Omawiane akta przewieziono do Częstochowy z Brzeźnicy po r. 1945. Stanowiły pewnie drugi czy trzeci egz. danej dokumentacji, przeznaczony do archiwum dziekańskiego. W egz. tym brakuje or tytułu, k. 1 a pod koniec także innych.

¹⁴ Ignacy Augustyn Kozierowski — por. przyp. 2.

¹⁵ Gabriel Jan Podoski h. Junosza (1719—1777) dr ob. prawa, od r. 1767 arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. Prowadził życie ześwieczone, sprawami Kościoła prawie nie zajmował się. Zmarł we Francji (Marsylia). (*Teka G. J. Podoskiego...*, wyd. K. Jarochowski, t. 1—6, Poznań 1854—1862; Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 70—96; Szostkiewicz s. 148).

¹⁶ Walenty **Tryxiński** akt. pleban par. Wiewiec i dziekan brzeźnicki, kanonik wiewiński. (ADCz: AAG, Wiz. 5 s. 2).

Na przeł. XVIII i XIX w. był oprawiony i wadliwie sfoliowany. Ks. prał. Patykiewicz uporządkował karty, spaginował rękopis na str. nieparz. i polecił oprawić.— W księdze brak akt dla kilku parafii; może zaginęły. Nie ma też opisu par. dziekańskiej — Wiewiec; wizytował ją któryś z sąsiednich dziekanów i anektował do dokumentacji swego dekanatu. Za to na końcu tego rękopisu mamy akta wiz. (s. 37—38) par. Borszewice z dek. szadkowskiego, przyp. podlegającej tamt. dziekanowi. Powszechne wtenczas powierzenie przez biskupów parafii dziekańskich lustracjom innych dziekanów — jak z jednej strony gwarantowało większą obiektywność w opisie, tak z drugiej narażało materiały obce w danych księgach na zagubienie, czy nawet na zniszczenie (tutaj b. podniszczone).— Treść nin. opisów jest przeciętna, wykonanie mało staranne, pewnie samego dziekana. Lustracje tej serii były przepr. według instrukcji szembekowskiej z r. 1720.— Datację szcz. podróży wizytatora przeniosłem do cz. B nin. syg.— Tylko w par. Kruszyna zapisano większą ilość książek biblioteki kośc. (s. 13).— Na 1 k. ochr. ks. Patykiewicz wypisał wykaz zwiz. parafii.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Nova Brzeznica, miasto (oppidum, civitas), wyd. prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wiz. 27 III 1775 s. 1—3
— Brak pierw. karty czyli większości opisu kościoła par.
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Duchą Św. i św. Walentego m. na przedmieściu s. 2.
 - b. Antiqua Brzeznica, miasto. Kościół pw. św. Stanisława b. i patr. Narodzenia NMP s. 3.
 - c. Prusicko, w. w par. Brzeznica pos. kaplicę (publ., capella) pw. św. Barbary pm. s. 3.
 - d. Strzelce, w. na ter. par. Brzeznica, w kt. ist. kościółek pw. św. Tekli pm. s. 3.
2. Jedlno, wieś. Kościół par. pw. (Wszystkich Świętych), wiz. 29 III 1775 s. 4—7.
3. Kruszyna, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Macieja ap., wiz. 30 III 1775 s. 8—14.
— Bogaty inwentarz kościoła i zakrystii s. 9—13.
— Rejestr książek biblioteki par. (36 dzieł) s. 13.
4. Mykanow, wieś. Kościół par. pw. (św. Leonarda op.), wiz. 2 IV 1775 s. 14—17.
5. Dworzewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i 10 Tysięcy Żołnierzy, wiz. 2 V 1775 s. 17—20.
6. Makowiska, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wiz. 4 V 1775 s. 20—23.
7. Wąsosze, wieś. Kościół par. pw. (św. Andrzeja ap.), wiz. 5 V 1775 s. 24—26.
8. Działoszyn, miasto (civitas); prob. nosi tyt. prepozyta. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wiz. 6 V 1775 s. 26—27.

9. Siemkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wiz. 7 V 1775 s. 27—28.
10. Rzasnia, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap., wiz. 8 V 1775 s. 28—31.
11. Struza, wieś. Kościół par. wiz. 10 V 1775 s. 31—33.
12. Lgota, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa pap., wiz. 21 V 1775 s. 33, 36.
 1. Boryszewice i Borszewice, wieś w dek. szadkowskim (a-diak. uniejowskiego). Kościół par. pw. św. Stanisława b. (kons. 4 IX 1664), wiz. 19 V 1775 s. 37—38 (k. luźna, daw. 2).
 - a. Kaplica (sacellum) zbud. bez aprobaty ord. na wzgórzu, 4 staje od plebanii s. 38.

6—7

A. OPIS KSIĄG:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 6—7.

[2. Tyt. nad.] Luźne egzemplarze akt wizytacyjnych i parawizytacyjnych parafii **Dekanatów: Tuszyńskiego** (w a-diak. łączycykim), **Brzeźnickiego i Radomszczańkiego** (w a-diak. uniejowskim) oraz **Krzepickiego, Rudzkiego i Wieruszowskiego** (w teryt. wieluńskim) z lat 1797—1802.

[3. Daty krań.] 1797—1802.

[4. Opis zew.] Pol., łac.— 2°.— Oprawa w półpłótno po r. 1949.

[6. Uwagi] Mamy do czynienia z materiałami z czasu pierwszej (1797—1799) i drugiej (1800) serii dziekańskich wizytacji specjalnych pontyfikatu Ignacego Krasickiego¹⁷, z takimiż aktami lustracji z roku 1801 oraz z inwentarzami kościołów i beneficjów, czasem również klasztorów, z r. 1802 — w dwóch ostatnich wypadkach z okresu administracji Franciszka Malczewskiego¹⁸. Wydało je w r. 1949 lub później Archiwum Diec. we Włocławku Częstochowskiemu dlatego, że obecnie dotyczy jego diecezji.— Są to więc tylko dublety rzeczy aktualnie znajdujących się we Włocławku, wyrażające się sumą ok. 20% tamtych. Zasób ich włocławski przedstawiłem w 1 cz. *Repertorium* w poz. 90—131. I jeżeli pozostawione we Włocławku nie są pełne w stosunku do sieci parafialnej, tym bardziej trzeba to powiedzieć o ich zbiorze częstochowskim. Do Włocławka

¹⁷ Ignacy Błażej Franciszek Krasicki h. Rogala (1735—1801) poeta, prozaik, bibliograf. Był kolejno koadiutorem warmińskim z tyt. bpa uranopolitańskiego (1766), księciem-biskupem na Warmii (1766—1795), arcybiskupem gnieźnieńskim, bez tyt. prymasa Polski. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 215—252; Szostkiewicz s. 102; PSB (Z. Goliński), XV 144—150; ADW: AAG, Wiz. 90—104; AAG AAG, Wiz. 33—39).

¹⁸ Franciszek Skarbek Malczewski h. Habdank (1754—1819) dr ob. prawa, wtedy prepozyt gnieźnieński, dziekan-koadiutor warszawski, wikariusz kap. i administrator gen. arcybiskupstwa. (ADW: AAG, Wiz. 105—130; AAG AAG, Wiz. 40—42). Od r. 1807 (1815) był biskupem włocławskim (kuj.-pom.), od 1818 arcybiskupem warsz. i prymasem Król. Pol. (Korytkowski: *Pralaci*, II 587—592; PSB (M. Żywczyński), XIX 279—280).

całość ich zwieziono po r. 1885 z Kalisza, gdzie znalazły się w r. 1822 ekstradowane z Gniezna.

Wydalem ich ks. prał. Patykiewiczowi dwie wiązki. Większa z nich dotyczyła parafii pow. wieluńskiego, mniejsza radomszczańskiego. Obecnie (r. 1977) widziałem je oprawione w półpłótno — księgi grubą i średnią. Nie badałem, jak je ułożono do oprawy. Jak wiadomo (*Repertorium*, cz. 1, z. 4, s. 23—24) włocławskie ułożyłem kancelariami, które je wytworzyły czyli dekanatami. Mimo tego prawidłowego postępowania, i tak niektóre pozycje okazały się b. cienkie. Dlatego w Częstochowie powinny być i chyba są ułożone alf. parafiami, a w obrębie tych ewent. jeszcze chronologicznie.— Dlatego zaś nie obchodził mnie ich układ w Częstochowie, iż tamt. zasób owych materiałów jest niekompletny i w konsekwencji badacze muszą w wiadomych sprawach udawać się do akt zachowanych we Włocławku, albowiem w Częstochowie nie znajdują z wymienionych lat ani jednego opisu, który by nie był zatrzymany we Włocławku.— Zamiast zwykłego opisu (A) i zawartości (B) obu ksiąg czytelnik otrzymuje tylko nin. informację.

W Archiwum Archidiec. w Gnieźnie przechowują się również dość liczne akta wiz. z okresu rządów Krasickiego i Malczewskiego (syg. 33—42). Nie dotyczą one jednak obszaru diecezji częstochowskiej, ale głównie archidiecezji gnieźnieńskiej oraz biskupstw włocławskiego i chełmińskiego. Zatem terenowo nie są związane z obu omówionymi tu księgami.

8

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 8.

[2. Tyt. nad] Akta zwyczajnej czyli rocznej wizytacji dziekańskiej parafii **Dekanatu Brzeźnickiego** (w a-diak. daw. uniejowskim a teraz łowickim), odbytej w roku 1815 przez dziekana Mikołaja Lefranc¹⁹.

[4. Opis zew.] Pol., łac.— 2° (35 i mniej×21,3 cm).— Kart I, 48, poprzestawianych przy oprawie, k. czyste: Iv, 44, 46—48v, 34, 37v, 40.— Oprawa w półpłótno po r. 1945, w kločku z innymi późniejszymi aktami.

[6. Uwagi] Omaw. akta znajdują się na początku owej księgi zbiorowej, w której jest kilka foliacji częst.— Or. ich tytuł brzmi: „Wizyta kościołów y parafij w Dekanacie Brzeźnickim leżących, odbyta przez wjx. Mikołaja Lefranc, proboszcza kaminskigo, administratora radomskiego, dziekana brzeźnickiego roku 1815, w miesiącu listopadzie y grudniu” (k. I).— Akta są proweniencji urzędu dziekańskiego brzeźnickiego, funkcjonującego wtenczas w Kamieńsku. Do Archiwum Kurii Diec. w

¹⁹ Mikołaj **Lefranc** — zob. przyp. 8; księga nin.

Częstochowie przybyły za star. ks. prał. Patykiewicza po r. 1945 z Brzeźnicy. Już w I poł. XIX w. pos. w tym archiwum syg. „vol. II”; przed r. 1939, jeszcze w Brzeźnicy, oznaczono je jako „Oddział III, nro 3” (k. I). Oznaczeń tych w publikacjach nie używano, zatem nie honoruję ich w tym opisie, ani w konkordancji sygnatur.— Fascykuł z a w i e r a właściwe akta wizytacyjne oraz późniejszą korespondencję dziekana z różnymi podmiotami w sprawie pięciu zrujnowanych kościołów patronatu rządowego z l. 1816—1817 (Dworszowice, Makowiska, Mykanów, Pajęczno, Wąsosz).— Dwa pisma wśród tej korespondencji dot. par. M s t ó w (k. 42—43v) są skutkiem nie tej lustracji, ale następnej nadzwyczajnej wizytacji dek. brzeźn. z r. 1816 (syg. 9), której dokumentacja jest położona w klocek po niniejszej, i dlatego zostaną omówione po niej.— Ze wszystkich kart poszytu widać, że właściwe akta wiz. są o d p i s e m, a oprócz tego ich zgodność z oryginalnymi poświadczają (w Kamieńsku, 18 grudnia 1815 r.) podp. i piecz. tusz. dek. wizytator-dziekan oraz sekretarz dek. i tej czynności (k. 30). Oryginał przyp. zaraz odesłano do Konsystorza Gen. w Łowiczu.

Wizytacja ta jest z w y k ł ą, którą dziekani mieli przeprowadzać co-rocennie na mocy swego urzędu. Zaznacza to ks. Lefranc na pocz. każdego protokołu wiz. Aż chciałoby się, żeby to była dziek. lustracja specjalna, gdyż inni dziekani archidiecezji odbywali już w tymże czasie wizytacje nadzwyczajne, a ponadto posiada ona c h a r a k t e r bardziej uroczysty niż inne roczne: była wykonywana w asyście pisarza dekanalnego Józefa Łukasiewicza, plebana par. Borowno (k. 29v), powstały z niej akta obszerniejsze, poświadczane, obok lustratora i sekretarza, również przez duszpasterzy, kolatorów, którzy je nadto pieczętowali, przedstawiciele parafian.— Za to wizytację następną, ekstraordynaryjną, nasz dziekan jakby zbył, sporządzając jej akta na podstawie niniejszej (zob. syg. 9).— Protokołował p i s a r z dek., sprawozdania podpisywano i pieczętowano dopiero po ich przeczytaniu obecnym i przyjęciu przez nich.— D a t a c j ę szczeg. podróży wiz. przeniosłem do cz. B nin. pozycji.— Pośród treści wizytator powołuje się na lustrację generalną dekanatu z l. 1810—1811, której dekrety ref. znamy z odpisu (syg. 3), ale akta jej przepadły. M. in. czyni to pod par. Mstów na k. 7, Pajęczno (k. 19, 19v), Brzeźnica (k. 26v, 27, 27v). Wspomina się o zabranii do Warszawy książek b i b l i o t e k i w Mstowie przed upływem r. 1815 (k. 6), dostarcza się potomnym odcisku tusz. piecz. dekanatu brzeźn. (k. 30).

B. ZAWARTOŚĆ AKT

1. M a k o w i s k a, wieś. Kościół par. wiz. 10 XI 1815 k. 1—2.
2. W ą s o s z, wieś. Kościół par. wiz. 10 XI 1815 k. 2—3v.
 - a. P o p o w, w. w par. Wąsosz, pos. kaplicę publ. „zupełnie zdezelowaną” k. 3v.

3. D w o r s z e w i c e, wieś. Kościół par. wiz. 11 XI 1815 k. 3v—4v.
4. M s t o w, miasto. Znies. kościół prepozyturalny K a n o n i k ó w Reg. Lat. i obec. tylko parafialny, wiz. 13 XI 1815 k. 5—7:
 - „Z biblioteki [...] rząd wiele autorów zabrał do Warszawy” k. 6.
 - a. Kościół wzgl. kaplica pw. św. S t a n i s ł a w a b. „za mostem nad [...] rzeką Wartą” k. 6v.
 - b. Kaplica pw. św. W o j c i e c h a b. „na koncu miasteczka, ku wsi Siedlec” k. 6v—7.
5. K r u s z y n a, wieś. Kościół par. wiz. 15 XI 1815 k. 7v—9:
 - „Kościół wspaniały” k. 8.
6. J e d l n o, wieś. Kościół par. wiz. 16 XI 1815 k. 9—10.
7. W i e w i e c, wieś. Kościół par. wiz. 17 XI 1815 k. 10—11.
8. L g o t a, wieś. Kościół par. wiz. 24 XI 1815 k. 11—12v.
9. R ę d z i n y, wieś. Kościół par., afil. do prep. w Mstowie, pw. św. Otylii pm., wiz. 27 XI 1815 k. 12v—16v:
 - Pięć dok. w j. pol. i łac. z l. 1807—1815 odnoszących się do upos. kom. w Rędzinach (kop.) k. 14—15v.
10. M y k a n o w, wieś. Kościół par. wiz. 28 XI 1815 k. 16v—17v:
 - a. Cykarzew, w. na ter. par. Mykanów, gdzie ist. kaplica (publ.) pw. św. Stanisława b. k. 17v.
11. P a i ę c z n o, miasto. Kościół par. wiz. 29 XI 1815 k. 18—19v:
 - Pozar kościoła par. w d. 4 kwietnia 1810 r. k. 18—18v.
 - Wzm. o m a n s j o n a r i i przy kościele par. k. 19.
 - a. J a i k i, w. w par. Pajęczno, w kt. znajd. się kaplica (publ.) pw. św. Stanisława b. k. 19v.
12. D z i a ł o s z y n, miasto Kościół par. (po pozarze nie wyrep.) wiz. 11 XII 1815 k. 19v—21
 - Prob. nosi tyt. p r e p o z y t a k. 20v.
 - a. K a p l i c a publ. w mieście k. 20v.
 - b. T r ę b a c z e w, w. na ter. par. Działoszyn, mająca kościół pw. św. Mikołaja b., daw. p a r a f i a l n y k. 20.
 - c. S z c z y t y, w. w par. Działoszyn, gdzie ist. kaplica (publ.) pt. Wszystkich Świętych, „zupełnie zdezolowana” k. 20v.
13. S i e m k o w i c e, wieś. Kościół par. wiz. 12 XII 1815 k. 21—22.
14. R z ą s n i a, wieś. Kościół par. wiz. 13 XII 1815 k. 22—23.
15. S t r o z a i Struza, wieś. Kościół par. wiz. 14 XII 1815 k. 23—24.
16. S z u l m i e r z y c e, wieś. Kościół par. wiz. 14 XII 1815 k. 24v—25.
17. B r z e z n i c a, miasteczko. Kościół par. wiz. 15 XII 1815 k. 25v—27v:
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. W a l e n t e g o m. k. 26v—27.
 - b. S t a r a B r z e z n i c a, miasteczko, pos. kościół pw. św. Stanisława b. k. 27—27v.
 - c. S t r z e l c e, w. w par. Brzeźnica, gdzie ist. kaplica publ. k. 27v.
 - d. P r u s i c k o, w. na ter. par. Brz., mająca kaplicę publ. pw. św. Barbary pm., „opustoszała” k. 27v.
18. B o r o w n o, wieś. Kościół par. wiz. 16 XII 1815 k. 28—30.

P o ś w i a d c z e n i e zgodności nin. akt. z ich oryginałem (w Kamieńsku, 18 grudnia 1815 r.) podp. dziek. Lefranc i pisarza dek. Łukasiewicza oraz piecz. tusz. dek. brzeźn. k. 30.

K o r e s p o n d e n c j a dziek. Lefranc z l. 1816—1817 z władzami państwowymi (7 listów), prep. w Pajęcznie Józefem Paulickim (1) oraz Andrzejem

Wołowiczem, adm. części archidiecezji gnieź. w Król. Pol. (1), w or. i kop. w sprawie inwestycji na zrujnowane kościoły par. patronatu narodowego w Dworszowicach, Makowiskach, Mykanowie, Pajęcznie i Wąsoszu k. 30v, 45—45v, 31—33v, 34—37, 38—39v, 40v—41v.

9

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 9.

[2. Tyt. nad.] Akta ekstraordynaryjnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Brzeźnickiego** (w a-diak. przedtem uniejowskim, a obecnie łowickim), przeprowadzonej na początku roku 1816 — z nakazu arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego²⁰ albo jego Konsystorza Gen. w Łowiczu — przez miejsc. dziekana Mikołaja Lefranc²¹.

[4. Opis zew.] Pol.— 2° (34,5×20,9 cm).— Stron (świeżo policzb.) 16; str. czyste: 2, 16.— Oprawa po r. 1945 w półpłótno, w klocku łącznie z in., późn. aktami (jak syg. 8).

[6. Uwagi] Tytuł nad. aktom przez ks. Patykiewicza po r. 1945 brzmi: „Wizyta dziekańska dek. Brzeźnica ukończona w styczniu 1816 r.” (s. 1).— Materiały te znajdują się w wym. klocku na drugim miejscu od pocz.— Nie wiadomo, dla czego o dziek. Lefranc nie przedstawił konsystorzowi w Łowiczu akt wiz. z listopada — grudnia 1815 r. (syg. 8) za produkt lustracji specjalnej, ale opracował szybko niniejszy, bez ponownej wizji lokalnej kościołów, w oparciu o posiadane akta dopiero co ukończonej wizytacji zwykłej. Krótkie te materiały zaadresował do konsystorza już 10 stycznia 1816 r. (s. 3), chociaż wysłał je pewnie ok. 25 tm., jako że dołączył do nich kopię swego pisma do inspektora Wachowicza z 20 stycznia (s. 14—15). Wpływ sprawozdania do kancelarii konsystorskiej zarejestrowano w d. 1 lutego 1816 r. (s. 3). W swej informacji dla konsystorza w stosunku do opisu z r. 1815 opuścił parafie Jedlno, Lgota i Rząśnia, gdzie kościoły były wtenczas w dobrym stanie (s. 13).

Luźne te akta, odesłane przez dziekana do Łowicza, weszły tym samym w skład z asobu archiwalnego tamt. konsystorza. Obecnie trudno mi powiedzieć, jak znalazły się po ost. wojnie w Częstochowie, że Ks. Prałat mógł je oprawić wspólnie z aktami urzędu dziek. z Brzeźnicy? Pewnie i one przybyły tam z Włocławka w r. 1949. Konsystorz, zapoznawszy się z relacją dziek. Lefranc, zwrócił uwagę na najbardziej zaniedbany wtedy po-kanonicki kościół prep. w Mstowie. I tu dopiero trzeba włożyć owe dwa dokumenty zred. w j. łac., które w postaci kop. figurują w księ-

²⁰ Ignacy Raczyński — por. przyp. 4.

²¹ Mikołaj Lefranc — zob. przyp. 8.

dze pomiędzy korespondencją dziekańską przy dokumentacji wiz. z r. 1815 (k. 42—43v). Oddaję je tutaj w formie r e g e s t ó w: 1) Andrzej Bogoria Wołłowicz²² archidiakon kat. warszawski, opat kom. czerwiński, kaw. ord. Orła Białego, św. Aleksandra Newskiego i św. Stanisława, adm. archidiecezji gnieź. w Polsce oraz diec. warsz. p o l e c a (z Łowicza, 10 IV 1816) prep. Franciszkowi Atanazemu Tańskiemu krl, ażeby w ciągu dwóch lat doprowadził do porządku kościoły par. i beneficja w Mstowie i Rędzinach. Podp. Teodor Wiesiołowski k(an.) ł(ow.), of. gen. k. 42—42v.— 2) Mikołaj Lefranc dziekan brzeziński, prepozyt par. Kamieńsk, powołując się na przysłane mu polecenie Konsystorza Gen. Łowickiego (z 31 VIII 1817), p o w i a d a m i a prep. par. Mstów F. A. Tańskiego (Kamieńsk, 14 IX 1817), że w d. 22 września 1817 r. p r z e p r o w a d z i u n i e g o n o w ą w i z y t a c j ę, aby się zapoznać, jak wcielił w czyn dekret ref. z 10 kwietnia 1816 k. 43—43v.— Z dokumentów tych widać, że po dziekańskiej wizytacji nadzwyczajnej mógł również nastąpić dekret ref. jak w lustracjach komisarycznych (którą właśnie zapowiedział powyżej Lefranc Tańskiemu) i generalnych. Ale tej nowej, częściowej i komisarycznej lustracji dziek. Lefranc w Mstowie wzgl. także Rędzinach, po której nie znam dokumentacji, nie będę już przedstawiał w *Repertorium* jako osobnej pozycji wizytacyjnej.

Dokumentację z r. 1816 p r z e p i s a ł na maszynie ks. dr Patykiewicz aż w trzech egz. i zamieścił w księdze po oryginalnej. W dalszym ciągu nie zajmuję się tymi odpisami, jak też aktami wizytacyjnymi i parawiz. tego klocka, następującymi w nim po materiale z r. 1816, odnoszącymi się do diec. kujawsko-kaliskiej z l. 1821—1830.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

1. M a k o w i s k a, wieś s. 3.
2. W ą s o s z, wieś s. 4.
3. D w o r s z o w i c e, wieś s. 4—5.
4. M s t o w, miasto s. 5—6:
— Wzm. o nie uporz. archiwum prepozytury z dok. od r. 1222 s. 6.
5. K r u s z y n a, wieś s. 6.
6. W i e w i e c, wieś s. 6—7.
7. R ę d z i n y, wieś. Kościół par. afil. do Mstowa s. 7.
8. M y k a n o w, wieś s. 7—8.
9. P a i ę c z n o, miasto s. 8:
— Kościół po spaleniu pokryty snopkami.

²² Andrzej Wołłowicz h. Bogoria, zm. w r. 1822. Natenczas archidiakon warszawski, opat kom. w Czerwińsku, administrator (z delegacji a-bpa Raczyńskiego) cz. archidiecezji gnieźnieńskiej, która znalazła się w Król. Pol., i diec. warsz., kaw. ord. Orła Białego, św. Aleksandra Newskiego i św. Stanisława. (ADCz: AAG, Wiz. 9 k. 42). W l. 1819—1822 był biskupem kujawsko-kaliskim (włocławskim).

10. Działoszyn, miasto s. 9:
— Kościół po pożarze nie odb.
11. Siemkowice, wieś s. 9.
12. Struza, wieś s. 9—10.
13. Szulmierzyce, wieś s. 10.
14. Brzeznicza, miasto s. 10—12:
a. Kościół szpit. pw. św. Walentego m. s. 11.
b. Stara Brzeznicza, miasto; kościół pt. św. Stanisława b. s. 11:
„spustoszałe obydwa”.
15. Borowno, wieś s. 12—13.

Pismo dziek. Lefranc (Kamieński, 20 stycznia 1816 r.) do podinspektora dóbr i lasów narodowych okręgu częstochowskiego Wachowicza w sprawie reparacji 4 kościołów par. patronatu rządowego: w Makowskich, Dworszowicach, Wąsoszu i Pajęcznie (kop.) s. 14—15.

10

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCz: AAG, Wiz. 10.

[2. Tyt. nad.] Akta specjalnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Tuszyńskiego** (w a-diak. daw. łeczyckim, teraz zaś łowickim), dokonanej w roku **1815** — z polecenia arcybiskupa Ignacego R a c z y ń s k i e g o ²³ wzgl. jego Konsystorza Gen. Łowickiego — przez miejsc. dziekana Franciszka Z a d e r'a ²⁴.

[4. Opis zew.] Pol.— 2° (36,3 i mniej × 23,1 i mniej cm).— Stron (świeżo policzb.) 178; str. czyste: 10—16, 30—32, 34, 40, 46—52, 64, 66, 72, 78—80, 82, 88, 90, 96, 100—104, 106, 116, 120, 137—138, 140—142, 144—154, 161—162, 172, 178.— Oprawa współcz. w tekturę.

[6. Uwagi] Mamy do czynienia z d r u g i m albo trzecim egz. czystopisu znajduj. się we Włocławku pod syg. 144.— O b j ę t o ś ć tego jest szczuplejsza nie tylko z powodu mniejszej ilości kart nie zapis., lecz również z braku pewnej liczby aneksów oraz opisów kościołów filialnych i kaplic. W egz. włoc. nie ma odpowiedzi na pytania odnośnie par. Kurowice, Mierzyn i Suchcice, a w tym do Kurowic i Srocka.— Pośród dalszych r ó ż n i c pom. rękopisami melduję następn.: dziekan Zader nie podpisał tu, ani opieczętował żadnego aktu. Brakuje tu podpisów przedstawicieli parafian. Materiały podpisali tylko (za wyjątkiem Mierzyna i Suchcic) ich autorzy czyli beneficjaci, a uwierzytelniał je podpisem (oprócz tych samych) s e k r e t a r z dekanatu ks. Zdyrkiewicz. Pieczęci par. nie mamy w Suchcicach, Ręcznie, Bąkowej Górze, Mierzynie. W materiałach, które tu odpadły, w syg. włoc. jest kilka wzmianek o wizytacjach z a g i n i o n y c h. W rękopisie omaw.

²³ Ignacy Raczyński — por. przyp. 4.

²⁴ Franciszek **Zader** (Cader, Zaderer) ur. w Warszawie w r. 1768, wyśw. w 1791, od 1796 pleban par. Mierzyn, od 1814 dziekan tuszyński. (ADCz: AAG, Wiz. 10 s. 177).

cytuje się tylko akta nieist. lustr. gen. a-diak. łączycyckiego z r. 1699 (s. 84 pod Będkowem). W egz. włoc. opisy są ułożone alf. parafiami, tu zaś raczej topogr., a za to są numerowane.— Proboszczowie tego dekanatu dają odpowiedzi na pytania instrukcji wiz. gen. dla parafii z l. 1810—1812. Ponieważ informują z reguły, co przybyło a co ubyło w kościele i gospodarstwie od r. 1810, w dużej mierze odpowiadają: „tak jak w wizycie generalnej”. Drugim celem tej lustracji było zbadanie, na ile zostały wprowadzone w czyn nakazy dekretów ref. wiz. gen., wyst. w r. 1811.— Wykonanie zewnętrzne nin. opisów jest podobne do znajd. się w księdze włoc. — mianowicie posiadają również part. karty tytułowe z zasadniczą informacją i tabele demograficzne. W omaw. tu egz. nie ma jednak ważnego elementu odnoszącego się do formalnej str. odbywania wizytacji, tj. w prowadzeniu dziekana-lustratora do poszcz. opisów!— Termin przeprowadzenia wiz. oznaczano przeważnie ogólnie — rokiem 1815. Tylko w nielicznych parafiach wyrażono miesiąc listopad lub grudzień.— Tytuł or. akt (nakł. na 1 s. okł.) brzmi: „Księga wizyty dekanalnej przez x. Franciszka Zader dziekana tuszyńskiego, plebana mierzyńskiego odbytej w roku 1815”. Tamże współcz. ich syg. „N^{ro} IV^{to}”; w ciągu I poł. XIX w. doszły (w Piotrkowie) dalsze oznaczenia: „Lit. N” i „Num. 14” (tamże). Przep. w Piotrkowie przyklepiono do księgi cegl. wypustkę z nap.: „Wizyta dekanalna kościołów roku 1815”.— Jednostka ta była pocz. w urzędzie dziek. tuszyńskiego w Mierzynie. W I poł. XIX stul. dostała się do Archiwum Dek. Piotrowskiego (sukcesora Tuszyzna), skąd po r. 1945 ks. dr Patykiewicz pozyskał ją dla Częstochowy.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Rozprza, miasto; odpowiedzi datowane w r. 1815 s. 1—9:
 - Kościół par. fund. w r. 1768 przez dziedz. Szymona na Kościelnych Zarebach Zarebę, kasz. sier. s. 1.
 - Piecz. tusz. par. z r. 1799.
2. Bogdanów, wieś; odpow. dat. 6 XI 1815 s. 17—24:
 - a. Parzniovice, w. na ter. par. Bogdanów, gdzie ist. kaplica pryw. (obec. nieczynna) we dworze Pawła Biernackiego s. 23.
 - b. Postękalice, w. w par. Bogdanów, pos. kościół (fil.) s. 23—24.
 - Piecz. tusz. par. s. 24.
3. Gomolin, wieś; odpow. dat. w r. 1815 s. 25—29:
 - Kościół par. fund. przez dziedz. Wojciecha Tarnowskiego w r. 1666 s. 25.
 - Piecz. tusz. par. s. 29.
4. Suchcice, wieś; odpow. dat. w r. 1815 s. 33—39:
 - Kościół par. fund. w r. 1779 przez dziedz. Ignacego Sucheckiego, chor. sier. s. 33.
5. Dłotów, wieś; odpow. dat. w r. 1815 s. 41—45:
 - Kościół par. fund. w r. 1541 przez kap. krak. s. 41.
 - Piecz. tusz. par. s. 45.
6. Rzgów, miasto; odpow. dat. 12 XI 1815 s. 53—63:

- Kościół par. uległ pożarowi (dach, wieża) z całym miastem 25 lipca 1812 r. s. 54.
- Piecz. lak. par. s. 63.
7. **Tuszyń, miasto**; odpow. dat. w listopadzie 1815 r. s. 65—71:
- Kościół par. znajd. się we wsi **Tuszynek** s. 65.
- Piecz. lak. par. s. 71.
8. **Moszczenica, wieś**; odpow. dat. w r. 1815 s. 73—77:
- Kościół par. pw. św. Krzyża fund. przez dziedz. Małachowskiego s. 73.
- Piecz. tusz. par. s. 77.
9. **Będków, miasto**; odpow. dat. w r. 1815 s. 81—87:
- Kościół par. fund. w r. 1466 przez dziedz. Piotra Wspinka, kan. gnieźn., dziek. kol. kiel. s. 81.
- Wg akt wiz. gen. z r. 1699 jest **prepozyturą** par. s. 84.
- a. **Rosocha, w. Filia** par. Będków z kościołem pw. św. Zygmunta kr. (obec. wyrep.) s. 87.
- Piecz. par. wytłacz. na sucho (nie wid.) s. 87.
10. **Piotrków, miasto**; odpow. dat. 18 XII 1815 s. 89—95:
- a. **Kolegium Pijarów** s. 95.
- b. **Klasztor Dominikanów** s. 95.
- c. **Klasztor Bernardynów** s. 95.
- d. **Konwent Dominikanek** s. 95.
- e. **Klasztor Franciszkanów** s. 95.
- f. **Byki, w. w par. Piotrków**, pos. kaplicę pryw. s. 95.
- Piecz. lak. par. s. 95.
11. **Witów, wieś**; odpow. dat. w r. 1815 s. 97—99:
- Kościół opacki **Norbertanów** i zarazem parafialny fund. w r. 1179 przez **Witah. Janina**, późn. bpa płoc. s. 97.
- Piecz. tusz. par. s. 99.
12. **Sulejów, miasto**; odpow. dat. 13 XI 1815 s. 105—119:
- a. **Opactwo Cystersów**, leżące po wsch. str. **Pilicy**, znajd. się w diec. kiel.
- b. **Prebenda** czyli kościółek szpit. (pw. św. **Stanisława b.**) w mieście s. 114.
- c. **Nowa Wieś, w. na ter. par. Sulejów**, mająca kaplicę publ. pt. św. **Idziego op.** s. 114.
- Piecz. tusz. par. s. 114.
- **Koresp. z l. 1812—1814 z władzami państw. w spr. przydziału drzewa dla potrzeb par.** s. 117—119.
13. **Ręcino i Racno, wieś**; odpow. dat. w listopadzie 1815 r. s. 121—136:
- Kościół par. pw. św. **Stanisława b.** w ręku **Premonstratensów** z **Witowa** s. 122.
- **Odb. star. op. Wojciecha Kamińskiego po spaleniu się** w r. 1813 s. 121, 122.
14. **Bąkowa Góra, wieś**; odpow. dat. w r. 1815 s. 139, 143—148:
- Kościół par. fund. cz. przez dziedz. **Piotra Małachowskiego**, woj. **krak.** w r. 1607 s. 143.
15. **Bęczkowice, wieś**; odpow. dat. w r. 1815 s. 155—160:
- Kościół par. fund. w r. 1762 przez dziedz. **Jana hr. na Przerębie Przerębskiego**, **kasz. spic.** s. 155.
- Piecz. tusz. par. s. 160.

16. G o r z k o w i c e, wieś; odpow. dat. w r. 1815 s. 163—170:
 — Kościół par. zbud. w r. 1772 nakł. b. dziedz. Franciszka z Kościelnych
 Zaremb Zarembę, częś. piotr. s. 163.
 — Piecz. tusz. par. s. 170.
17. M i e r z y n, wieś; odpow. dat. 20 XII 1815 s. 171—177.

II. ARCHIWUM DIECEZJALNE W ŁODZI

Akta specjalnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Zgierskiego** (w a-diak. łączeyckim) przeprowadzonej w roku 1775 — z nakazu biskupa Ignacego A. K o z i e r o w s k i e g o¹, w czasie pontyfikatu G. J. P o d o s k i e g o² — przez miejscowego dziekana³

INFORMACJA ZAMIAST OPISU I ZAWARTOŚCI AKT

Diecezja Łódzka jest położona w samym środku ogromnego terytorium dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej. Jest też jedyną spośród 10 biskupstw, która w całości odziedziczyła swój obszar po Gnieźnie. Inne, łącznie z samą archidiecezją gnieź., rozciągają się na ziemiach d. arcybiskupstwa tylko w większej lub mniejszej części. Są to archidiecezje gnieźnieńska, poznańska i warszawska oraz diecezje: chełmińska, częstochowska, kielecka, koszalińsko-kołobrzewska, sandomierska i włocławska. Ale diec. łódzka nie jest bezpośrednią sukcesorką a-diec. gnieźnieńskiej. Powstała z obszaru pośrednio, po stu latach od jej podziału terytorialnego (1805, 1818, 1821), wyłoniona z a-diec. warszawskiej (1920) i powiększona nabytkami z włocławskiej (1925).

W następstwie tego można było mieć nadzieję, że Archiwum Diec. w Łodzi zgromadziło po ostatniej wojnie, a zwłaszcza w ciągu kilku lat dru-

¹ Ignacy Augustyn Kozierowski h. Sariusz (1708—1791), akt. biskup tyt. adrateński, oficjał radomszczański, prepozyt Kanoników Reg. Lat. w Mstowie i par. Radomsko (do r. 1765 prep. par. Małogoszcz). Od r. 1767 kanonik gnieźnieński, w 1775 został wikariuszem gen. archidiecezji. Kilkakrotny wizytator gen. (Korytkowski: *Pralaci*, II 322—327; Szostkiewicz s. 102).

² Gabriel Jan Podoski h. Junosza (1719—1777) dr ob. prawa, od r. 1767 arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. Prowadził życie ześwietczale, sprawami Kościoła prawie się nie zajmował. Zmarł we Francji (Marsylia). (*Teka G. J. Podoskiego...*, wyd. K. Jarochowski, t. 1—6, Poznań 1854—1862, Korytkowski *Arcybiskupi*, V 70—96; Szostkiewicz s. 148).

³ Parafie dek. zgierskiego mógł wizytować w r. 1775 dziekan Piotr Antoni Rogożewski, prob. par. Stryków, albo Jan Antoni Górski, prob. par. Bratoszewice. (ADW: AAG, Wiz. 53 i 92).

kowania tego *Repertorium*, jakąś ilość akt wizytacyjnych gnieźnieńskich, przynajmniej dziekańskich. Niestety, kwerenda odbyta przeze mnie 31 maja 1977 r. dała wyniki zupełnie negatywne. Wprawdzie zwozi się tu z archiwów dekanalnych i parafialnych obszaru diecezji materiały z XVII—XIX w., które będą porządkowane, atoli — mimo osobistego, b. pilnego przeszukiwania owych akt — nie natrafiłem w nich na żadne lustracyjne.

Co smutniejsze, że nie znalazłem w tym archiwum dokumentacji wizytacji dek. zgierskiego z r. 1775, po którą specjalnie przybyłem. Akta jej widziałem w Archiwum Diec. w Łodzi ok. r. 1950. Ponieważ wtenczas nie pracowałem jeszcze nad nin. *Repertorium*, jakkolwiek było już zaplanowane, materiały te tylko z grubsza obejrzałem, obiecując sobie w przyszłości je przeanalizować. Ta przyszłość nadeszła właśnie 31 maja br. Poszukiwanych akt nie zdobyłem. Pracownicy tego archiwum są przekonani, że rękopis ów — razem z innymi — miał do ostatka w swoim mieszkaniu dyrektor zbioru, ks. prof. Henryk Rybus († 1974) i nie wrócił on jeszcze na swoje dawne miejsce. Z tego względu, że żyjemy w czasach normalnych i księga powinna się odnaleźć, świadomie uwzględniam ją na tym miejscu. — Akta te dostały się do tut. archiwum w l. 1937—1939 ze Zgierza albo Strykowa, parafii często zarządzanej przez dziekanów.

Nie mając obecnie akt w rękę, siłą rzeczy nie daję ich opisu (A), ani zawartości treści (B), lecz tylko nin. informację. Tytuł ich jest przeze mnie tutaj nadany. Kiedy ów rękopis przed przeszło 20 laty widziałem, był bez oprawy i nie posiadał początku ani końca. Byłoby już zgadywaniem dalsze informowanie, odnośnie jakich parafii dekanatu materiały zachowały się w nim, a których zaginęły. Ponieważ akta wizytacji archidiakańskich i generalnych a-diak. łeczyckiego, do którego należał dek. zgierski, uległy zagładzie w r. 1944 w Warszawie, najbliższymi w stosunku do poszukiwanej są również dwie nadzwyczajne lustracje dziekańskie tegoż dekanatu, obie znajdujące się we Włocławku, mianowicie z r. 1759 (syg. 53), zachowana w całości i z 1797 (syg. 92), ocalała w małej części. Na podstawie więc dokumentacji lustracji z r. 1759 lub też akt synodu a-bpa S. Szembeka z 1720 zobaczymy, które parafie i kościoły pomocnicze wchodziły w r. 1775 w skład dek. zgierskiego z tą różnicą, że w 1765 odeszły z niego do nowego dek. woliborskiego diec. włocławskiej par. Łódź, Galkówek i Niesułków. — O ewent. wizytatorze dek. zgierskiego w r. 1775 powiedziałem w przyp. 3.

Tak więc pięknie prowadzona w tej diecezji praca nad aktami nowymi (od r. 1920) nie równowazy mych niepowodzeń, albowiem obecnie potrzeba mi materiału z r. 1775, a nie dokumentacji bieżącej.

III. ARCHIWUM KAPITULNE W ŁOWICZU

AKTA WIZYTACJI KANONICZNYCH ARCHIDIECEZJI GNIĘŻNIEŃSKIEJ Z LAT 1619—1811

A. WPROWADZENIE DO ZASOBU ŁOWICKIEGO

1. UWAGI OGÓLNE

W Archiwum Kapituły Łowickiej znajdują się s z c z ą t k i akt wizytacyjnych nie tylko tamt. kapituły i archidiakonatu, lecz także innych terytoriów. Wizytatorzy przysyłali je tutaj — do Kuri Arcybiskupiej wzgl. Konsystorza Gen. w Łowiczu, a w r. 1862 tylko przez przeoczeme nie zostały zabrane do Warszawy i tak uniknęły zagłady

Przeważnie są tu p o z y c j e d r o b n e, wizytacyjne i parawizytacyjne, charakteru statutowego kapituły kolegiackiej. Wśród grupy pierwszej przeważają odpisy par. Kołacinek z zaginionych lustracji dek. łowickiego, pośród drugiej znajdują się oryginały i kopie dekretów powizytacyjnych, wydawanych przez arcybiskupów dla kapituły.

Ich stan zachowania, za wyjątkiem syg. 2 i 4, jest niezadawalający. Są to luźne i nie oprawne arkusze akt. W następstwie tego w opisie (A), jak i zawartości (B) nie używam dla nich terminu księga, ale „teczka”, „akta”.

Wszystkie osiem pozycji otrzymały ode mnie (ale tylko w *Repertorium*) t y t u ł y n a d a n e, albowiem większość z nich albo wcale nagłówków oryginalnych nie posiadała, albo miała je niewystarczające.

Nie posiadały one również żadnych s y g n a t u r. Stąd nie ma w opisach zasobu łowickiego elementu 5 (syg. daw.), ani w tym wprowadzeniu punktu o konkordancji sygnatur oraz drogach wiodących poszczególne jednostki akt do Łowicza. Oprócz bowiem lustracji prepozytury w Skierniewicach (poz. 4), wszystkie zostały bądź w Łowiczu wykonane, bądź po sporządzeniu urzędowo przekazane do tamt. kurii arcybiskupiej wzgl. konsystorza.

2. WYKAZ AKT NINIEJSZEGO ZASOBU

Kolegiata i kapituła w Łowiczu	[43]
1. Dekrety powizytacyjne wydane przez arcybiskupów gnieź. w latach 1619—1811 dla kolegiaty w Łowiczu oraz sporządzone później nagłówki zagadnień poruszonych w tychże dekretach	[43]
2. Statuty kapituły łowickiej z roku 1528, wyciągi nagłówkowe z dekretów arcybiskupich wydanych dla kolegiaty w latach 1619—1812 oraz same wspomniane dekrety reformacyjne . . .	[47]

3. Niepełny brulion akt wizytacji (generalnej) kolegiaty łowickiej oraz jej duchowieństwa z roku 1811 (wiz. Bardziński)	[50]
Archidiakoniat łowicki	[52]
4. Akta wizytacji (generalnej) kościołów w Skierniewicach (w a-diak. łowickim) z lat 1750—1751 (wiz. a-bp Komorowski)	[52]
5. Akta (specjalnej) wizytacji (dziekańskiej) parafii Kołacinek (w dek. łowickim) z roku 1799 (dwa egz., wiz. Zawadzki)	[53]
6. Akta (nadzwyczajnej) wizytacji (dziekańskiej) parafii Kołacinek (w dek. łowickim) z roku 1800 (wiz. Zawadzki)	[54]
Inne archidiakonaty	[55]
7. Materiały do wizytacji (generalnej) kolegiaty wólborskiej (w dek. tuszyńskim a-diak. łączycykiego) z roku 1753 (przygot. Pełka)	[55]
8. Akta (ekstraordynaryjnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu kurzelowskiego z roku 1759 (wiz. Sierosławski)	[57]

3. SCHEMAT WAŻNIEJSZYCH ELEMENTÓW FORMALNYCH I TREŚCIOWYCH AKT

Zasady wyboru poniższych elementów z kolejnych rękopisów wiz. pozostają te same, jak w 1 i 2 części dzieła. Z tego powodu, że w punkcie 2 wprowadzenia znajduje się spis akt tego archiwum, na tym miejscu nie powtarzam, jak w obydwu tamtych częściach, skróconych ich tytułów.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 1

Teczka zawiera dekrety ref. dla kolegiaty łow. (w or. i kop.) oraz nagłówki szczegółowe ich treści.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 2

Księga obejmuje odpisy statutów kapituły łow., nagłówki dekretów ref. i same dekrety.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 4

Opis przebiegu wizytacji gen. w Skierniewicach.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 5

Spec. wiz. dziekańska; dwa egz.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 6

Pytania wiz. (45) dla nadzw. wiz. dziek., wypisane na lewych marg. stron.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 7

Materiały do wiz. gen. kolegiaty wólb.

[Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 8

Ekstr. wiz. dziek. także kolegiaty kurz. Na końcu spraw. z ost. kongregacji dek.

4. PRZYPOMNIENIE O TRAGICZNYM KOŃCU AKT WIZYTACYJNYCH ARCHIDIAKONATÓW ŁĘCZYCKIEGO, ŁOWICKIEGO I KURZELOWSKIEGO

W latach 1821—1822 odbyły się (na życzenie władz państwowych) pom. Konsystorzem Gen. Kujawskim (Włocławskim) i Gnieźnieńskim pertraktacje o wzajemne wydanie sobie akt odnoszących się do terytoriów, które przeszły z jednej diecezji do drugiej, jak również wcielonych z włocławskiej do chełmińskiej. Nie wchodząc tutaj w rozważania, która diecezja na tej wymianie gorzej wyszła, przypominę, że przedstawiciel biskupstwa włocławskiego (kujawsko-kaliskiego) pobrał wtedy z Gniezna nie tylko dokumentację dla własnej diecezji, ale także dla nowej archidiecezji warszawskiej oraz częściowo dla krakowskiej (kieleckiej) i sandomierskiej. Zdeponowano wszystkie w Konsystorzu Gen. w Kaliszu. Stąd wkrótce odesłano do Konsystorza Gen. w Warszawie dużą ilość akt wizytacyjnych a-diak. łeczyckiego, łowickiego i kurzelowskiego. Warszawa wszystkie zatrzymała u siebie, nie dzieląc w dalszym ciągu akt a-diak. kurzelowskiego pom. Kraków i Sandomierz. Dokumentacja ta — za wyjątkiem szczątków pozostających obecnie w Warszawie i Łowiczu, a przedstawionych w nin. części *Repertorium* — uległa zagładzie (razem z aktami arcybiskupów gnieź. i Konsystorza Gen. Łowickiego, ściągniętymi w r. 1862 do Warszawy, oraz z archiwami, jakie wytworzyła sama archidiecezja warszawska wzgl. odziedziczyła po diec. poznańskiej) w 1944 podczas powstania. — Znaczne straty w zasobie wizytacyjnym a-diak. kamieńskiego, przedstawione poniżej pod archiwum w Pelplinie, nie mogą się równać zniszczeniom w owej dziedzinie w wymienionych trzech archidiakonatach.

Mając przeto na uwadze te ogromne straty w zasobie wizytacyjnym archidiecezji gnieź., przy każdej okazji melduję napotkane ślady lustracji z a g i n i o n y c h. A mimo że to przypominanie nie wpływa dobrze na sam układ opracowania, nie mogę tego pominąć, mając w pamięci ważniejszy cel, którym jest wykrycie wszelkich śladów odbywania wizytacji oraz sporządzenia ich opisów. W związku z tym informuję, że na akta archidiakońskiej wizytacji a-diak. łowickiego z r. 1609 (za prym. Baranowskiego) i generalnej z 1712 (pont. S. Szembeka) odnośnie par. Maków powołuje się dokument wyst. 15 IV 1765 przez a-bpa W. Łubieńskiego dla sufr. Dobińskiego (kopiarz kapituły łow. s. 669 i Kwiatkowski: *Kapituła* s. 420). — W r. 1721 (rządy S. Szembeka) odbył lustrację generalną archidiakonatu łowickiego tamt. a-diak. i kan. gnieź. Jan Polnarowski. M.in. prepozyturę szpit. św. Jana Chrzc. w Łowiczu wizytował on w piątek 16 maja 1721 (kopiarz kap. łow. s. 736). — W r. 1739 a-bp K. A. Szembek postanowił przeprowadzić lustrację gen. kolegiaty w Łowiczu. Przesłał już „Innotescientiales” kapitule (akta kap. łow. pod r. 1739 s. 325), która zaczęła się

przygotowywać do tej wizytacji (tamże s. 327). Jednak z późniejszych akt tejże instytucji nie widać, aby ta czynność została doprowadzona do końca.— Do tych wzmianek należy dodać jeszcze o lustracjach kan. w archidiakonatach łęczyckim i kurzelowskim, które zamieściłem niżej w poz. 7—8.

5. GDZIE POWINNY BYĆ PRZECHOWYWANE ARCHIWALIA ŁOWICKIE?

Akta instytucji łowickich, tak prawie w całości ocalałe tamt. kapituły, jak i szczątkowe archidiakonatu są od r. 1862 rozbite pomiędzy dwa archiwa przechowujące — Kapitulne w Ł o w i c z u i Archidiecezjalne w W a r s z a w i e. Późniejsze lata — aż do teraźniejszych owo rozbitcie na niekorkiść Łowicza stale powiększały.

Archiwalia te są w obydwu miejscach wyjątkowo z r ó ż n i c o w a n e: mamy tu oryginały (dokumenty i dekrety powizytacyjne), czystopisy i bruliony tych samych akt, kopie partykularne np. dokumentacji wiz. z ksiąg aktualnie nieistniejących. I tak w Warszawie znajdują się (przeważnie w klocku, syg. 1 w *Repertorium*) prawie wszystkie zachowane akta lustracyjne kolegiaty łow., a w Łowiczu są odpowiadające im dekrety ref. (syg. 1—2 w *Repertorium*).

Ponieważ w Łowiczu nadal istnieje kapituła kolegiacka, można by utrzymać tam przynajmniej własny jej zespół akt. A zatem przekazać z Warszawy do Łowicza wszystkie akta kapitulne.— Jeżeli już w Łowiczu utrzymuje się jakieś archiwum, przychodzi myśl, że również znajdujące się sporadycznie w Wa: zawie akta wiz. archidiakonatu łowickiego ciężą raczej do Ł o w i c z a (a w dalszej konsekwencji do Gniezna), aniżeli do Warszawy, która zasadniczo jest sukcesorką diec. poznańskiej.— To wszystko pod warunkiem, że w Łowiczu zapewni się aktom opiekę a kwerendzistom zagwarantuje sprawne korzystanie. Poza tym jednak ogół względów przemawia za scaleniem archiwaliów w W a r s z a w i e, gwarantującej rękopisom większą opiekę a badaczom łatwiejszy dojazd.— Jako aktualnie korzystający z obydwu zbiorów, n i e c h c i a ł b y m dolewać oliwy do palącego się już ognia i zarysowywać rozstrzygnięcia.

B y ł o b y n a j l e p i e j, ażeby diecezje macierzyste nie wydawały pochodnym od nich akt starszych, za wyjątkiem dokumentacji bieżącej, potrzebnej do aktualnego urzędowania. Po pierwsze, że później kwerendziści nie wiedzą, gdzie owych akt szukać; po wtóre, iż archiwisci nowych biskupstw zazwyczaj porządkują materiały przez nie wytworzone, a ich historycy rzadko kiedy opracowują dzieje diecezji macierzystych.— Dlatego wielka szkoda, że Archiwum Archidiec. w G n i e ź n i e nie przechowuje dzisiaj całości dokumentacji wizytacyjnej, wytworzonej przez tamt. arcybiskupów oraz ich zastępców.

6. SPOSÓB CYTOWANIA AKT WIZYTACYJNYCH GNIEŹNIEŃSKICH ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W ŁOWICZU

Chodzi o przytaczanie w tekście, a jeszcze bardziej w przypisach, źródeł i opracowań sygnatur poniższych rękopisów, zaprowadzonych przeze mnie w *Repertorium*. Wygląd nadanych tu sygnatur jest następujący — AKŁ: AAG, Wiz. 1 (i dalej do 8). W rozwinięciu sygnatury owe brzmią tak: A(rchiwum) K(apituły) Ł(owickiej albo w Łowiczu) — jako archiwum przechowujące obecnie te akta; A(archiwum) A(rcybiskupów) G(nieźnieńskich) — czyli archiwum wytworzone lub zespół akt; Wiz(ytacje) — seria akt wizytacji kanonicznych w zespole arcybiskupów gnieźnieńskich; wreszcie od 1 do 8 — kolejne pozycje tej serii w mej pracy.

Właścivą sygnaturę jednostki archiwalnej urabia się ze znaku zespołu, którym są początkowe wielkie litery jego nazwy, nie oddzielane kropkami — w tym wypadku „AAG”, skrótu (przez obcięcie) nazwy serii akt w tym zespole, a więc tutaj „Wiz.”, oraz cyfry arabskiej, oznaczającej daną pozycję archiwalną — tu od 1 do 8. Do podania takich sygnatur ograniczyłem się w 1 części *Repertorium*, opracowując aktualny zasób włocławski dawnych wizytacji gnieźnieńskich (tomy 28—31 ABMK), oraz w 2 części tegoż dzieła — opisując ich dzisiejszy zasób gnieźnieński (tomy 32—33 ABMK). Kiedy jednak w 3 części *Repertorium* zachodzi aż 6 archiwów, również przechowujących tę rozbitą serię akt zespołu arcybiskupiego — pragnąc uniknąć jakichkolwiek pomyłek i dwuznaczności w posługiwaniu się tą samą sygnaturą w owych miejscach — postawiłem wszędzie przed tymi sygnaturami jeszcze znak danego archiwum przechowującego go, urobiony z początkowych liter jego nazwy, także bez kropki — w tym przypadku łowickiego — AKŁ.

I oto właśnie według tej poszerzonej sygnatury cytuje się dokumenty i akta (archiwalne) oraz rękopisy (biblioteczne). Zatem najpierw stawia się znak (skrót) archiwum przechowującego owe materiały, następnie (po dwukropku) podobny znak zespołu, dalej (po przecinku) skrót serii akt w tym zespole, potem cyfrę arabską, oznaczającą potrzebną nam księgę, teczkę tej serii akt, wreszcie (także po przecinku) strony jednostki archiwalnej, na które powołujemy się w przypisie.

W bezpośrednim zastosowaniu będzie to wyglądało następująco — AKŁ: AAG, Wiz. 4, s. 18 (względnie 35—37), jako że wszystkie akta wizytacji gnieźnieńskich w Łowiczu są stronicowane (paginowane).

Sposób tej operacji nie trudno będzie zapamiętać i na stałe sobie przyswoić, redagując przypisy pochodzące ze źródeł rękopiśmiennych na wzór urabianych na podstawie druków. Bo oto archiwum (przechowujące) — względnie bibliotekę czy muzeum posiadające rękopisy — postawi się paralelnie do nazwiska autora pozycji drukowanej, właściwa

sygnatura akt będzie na miejscu tytułu dzieła (opracowania), wreszcie strony akt i rękopisów znajdują się w tym samym (końcowym) miejscu i znaczeniu jak w pozycjach drukowanych.

B. OPIS I ZAWARTOŚĆ AKT

KOLEGIATA I KAPITUŁA W ŁOWICZU

1

A. OPIS TECZKI:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 1.

[2. Tyt. nad.] **Dekrety reformacyjne** wydane przez arcybiskupów gnieźnieńskich w latach 1619—1811 dla **Kapituły Łowickiej** i niższego duchowieństwa, po dokonanej przez nich wizytacji gen. tamt. świętej kolegiaty, oraz sporządzone później **naglówki** zagadnień poruszonych w tychże dekretach z l. **1619—1812**.

[3. Daty krań.] 1714—1812.

[4. Opiszew.] Łac.— 2° (36,9 i mniej × 23,5 i mniej cm).— Stron 12 + 20 + 8 + 8 + 4 + 8 + 16 + 8.— Akta w ośmiu luźnych składkach, również nie zszytych, ułożone chron. w tekt. teczce.

[6. Uwagi] Teczka zawiera luźne dokumenty wzgl. materiały traktowane w aspekcie statutowym przez kapitułę łow. W swej części I posiada 7 drobnych jednostek, którymi są dekreta powizytacyjne wystawione dla kapituły, a czasem także dla niższego duchowieństwa. Ordynacje te ułożyłem w teczce chronologicznie i ponumerowałem zgodnie z ich tytułami (regestami) uwidocznionymi w cz. B nin. sygnatury. Kopie dokumentów idą zawsze po danych oryginałach. Dekrety or. pochodzą z lat 1714, 1728 i 1811; ich odpisy z l. 1619, 1714, 1728 i 1782. Kopie te zostały sporz. na przeł. XVIII i XIX w.— Dekrety powiz. zachowały się przeważnie w więcej aniżeli jednym przekazie. Uwagi na ten temat podałem na odpowiednich miejscach w cz. B.— Ponieważ spotkałem się tu z materiałami luźnymi, nie mogłem ich spaginować ciągle, tym bardziej, że pewne spośród nich były już postronicowane.— Jakkolwiek niektóre z owych dekretów zaopatrzone są, na podobieństwo akt, w tytuły, to jednak, pamiętając o tym, iż mam do czynienia z dokumentami, w cz. B. tej pozycji treść ordynacji podałem za pomocą regestów, przedrukowując poniżej odpowiednie tytuły.

Cz. II zawartości nin. teczki, mająca tylko 7 zapis. stron, nie jest bezp. związana z wizytacjami. Ponieważ, jak już wspomniałem, dekreta powiz.

napływające do rąk kapituły luźno, były w Łowiczu, słusznie, traktowane z punktu widzenia statutowego tejże instytucji, czyniono tu pilnie wyciągi z nich, albo raczej nadawano nagłówki poszcz. akapitom treści ordynacji arcybiskupich. Z dekretów ref. z lat 1619, 1714 i 1782 wyciągnął takie punkty po r. 1782 przyp. jeden notariusz kapituły, a z ordynacji z l. 1811 i 1812 — następny sekretarz. Przy tym trzeba zaznaczyć, że dekretu z r. 1812, redukującego pewne prebendy w kapitule łow., nie mieliśmy pośród ordynacji w cz. I tej sygnatury.— Jeżeli owe nagłówki dekretów, zachowane w Łowiczu w kilku egz., pozostawiłem przy wspom. ordynacjach, mimo że się z nimi łączą, to przecież jeden egz. redakcji statutów kapituły łow. z r. 1528, który również znajdował się w nin. teczce, jako nie związany z wizytacjami kolegiaty, usunąłem z niej, by z zachowanych kilku odpisów tegoż prawa utworzyć odrębną jednostkę archiwalną.

B. ZAWARTOŚĆ TECZKI:

I. Dekrety reformacyjne:

1. Warzymiec Gembicki¹ arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Polskiego i pierwszy książę wydaje (w Łowiczu, na zamku) 21 sierpnia 1619 r. ordynację dla kapituły łowickiej, po osobistym przeprowadzeniu 12 i nast. dni maja tr. wizytacji (generalnej) tamt. kolegiaty oraz jej duchowieństwa:

Kop. z II poł. XVIII w., stron (świeżo policzb.) 12. Dekret, zaczynający się opisowo, nie jest num.; prowiz. nagłówki wpis. w treści ok. r. 1810.

Pierw. chron. odpis ordynacji znajd. się w aktach kap. pod r. 1619 na s. 172—189; trzeci — w syg. włoc. 141 (z r. 1811) na s. 25—31.

Po lustracji Gembickiego nie zachowały się właściwe akta (sprawozdanie wiz.). Arcybiskup zapowiedział ją 9 kwietnia 1619 r. (akta kap. z tr. s. 148—150). Jedn. skierował do kapituły artykuły wiz. w liczbie 35 (tamże s. 151—154). Kapituła odpowiedziała na nie, wpisując kopię do swych akt (jw. s. 154—162). Odpowiedź ta miała być podstawą do opracowania przez notariusza wiz. urzędowego sprawozdania.

Wprawdzie Gembicki uczestniczył wcześniej, w grudniu r. 1616, w posiedzeniu gen. Niep. Poczęcia NMP tejże kapituły, na którym powzięto ważne uchwały (zob. akta kap. pod r. 1616 s. 84—94), ale ta jego obecność w kolegiacie nie była jej wizytacją.

2. Stanisław na Słupowie Szembek² arcybiskup gnieźnieński, legat uro-

¹ Wawrzyniec **Gembicki** h. Nałęcz (1559—1624), chron. sekretarz w. król., biskup chełmiński (1599), podkanclerzy kor. (1607), kanclerz (1609), biskup włocławski (1610), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1616). Wiele zdziałał dla rekatalizacji i organizacji w swoich diecezjach, odzyskał jurysdykcję metr. nad diec. wrocławską. (**Korytkowski**. *Arcybiskupi*, III 636—679; **PSB** (A. Przyboś). VII 382—384; **Szostkiewicz** s. 63).

² Stanisław **Szembek** h. włas. (1650—1721), prałat oraz kanonik kilku katedr i kolegiat, potem biskup tyt. dionizejski a sufragan i oficjał gen. krakowski (1690), opat kom. mogiński (1699), biskup włocławski (1700), arcybiskup gnieźnieński i prymas Pol-

dzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę wystawia (w Łowiczu) dekret reformacyjny dla kapituły łowickiej, po osobistym zwizytowaniu 17 i nast. dni maja 1714 r. tamt. świętej (insignis) kolegiaty oraz jej duchowieństwa

Or pap., opr. w karton, stron 20, oprawa i paginacja ks. J. Wieteski z poł. XX w. Po inwokacji następn. tytuł dekretu, połączony z intytulacją: „Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo Ecclesiae Collegiatae Loviciensis, ex visitatione generali per celsissimum ac reverendissimum principem Stanislaum in Słupow Szembek Dei et Apostolicae Sedis Archiepiscopum Gnesnensem, lagatum natum, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae primatem primumque principem, anno Domini millesimo septingentesimo decimo quarto, die decima septima mensis Maii inchoata et sequentibus diebus continuata, latum et datum” (s. 1). Tyt. skróć. znajd. się na 1 s. okł. Na s. 20 podpisy wystawcy oraz Sebastiana Kasprowicza kanonika uniejowskiego, not. ap. i prymasa, tudzież piecz. opł. Szembeka. W poł. XVIII stul., umiesz. na zew. marginesie dok. 45 wzgl. 46 nagłówków.

Współcz. kopia ordynacji znajd. się w aktach kap. z r. 1714 na s. 424—448; nast., z II poł. XVIII w., będzie omawiana zaraz po tym or.; trzecia została wpis. po r. 1796 w kopiarz kapituły (s. 520—531); czwarta mieści się w syg. wloc. 141 (z r. 1811) na s. 31—36.

A k t a s p r a w a z lustracji S. Szembeka nie zachowały się.

2a. Stanisław na Słupowie Szembek arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę wystawia (w Łowiczu) dekret reformacyjny dla kapituły łowickiej, po osobistym przeprowadzeniu 17 i nast. dni maja 1714 r. lustracji gen. tamt. świętej kolegiaty oraz jej duchowieństwa

Kop. z II poł. XVIII stul., stron (świeżo policzb.) 8. Inne uwagi jak w p. 2. Tytuliki na marginesach oraz liczne podkreślenia czerw. i nieb. ol. w tekście pochodzą sprzed r. 1939, od ks. Wład. Kwiatkowskiego z Warszawy.

3. Teodor Potocki³ arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę wystawia dekret reformacyjny dla kapituły łowickiej, po osobistym zwizytowaniu 24 i nast. dni maja 1728 r. tamt. świętej kolegiaty oraz jej duchowieństwa:

Or. pap. w takiejże obwol., stron 8, s. 7—8 czyste. Obwol. i paginacja pochodzą od ks. Wieteski z poł. XX w. Na s. 6 podpis i opł. piecz. prymasa. Dok. nie num., znacznie podnisz. Ordynacja posiada tytuł: „Decretum reformationis ex actu visitationis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis die Lunae vigesima quarta mensis Maii inchoatae & sequentibus diebus continuatae. anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo octavo latum” Po nagłówku następn. intytulacja.

Sprawozdanie z lustracji gen. Potockiego nie zachowało się. W aktach kap. pod r. 1724 (s. 805) jest wzm., że ta wizytacja nastąpi; pod r. 1728 (s. 23) — że jest blisko; pod tr. na s. 27 — że się rozpoczęła; tr. na s. 48 — iż nadszedł z niej od arcybiskupa dekret ref.

ski (1706). (Korytkowski. *Arcybiskupi*, IV 376—430; Szostkiewicz s. 175; Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 158).

³ Teodor z Potoku Pilawa **Potocki** (1665—1738) kolejno biskup chełmiński (1697/99), warmiński (1712) oraz arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1723). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 431—543, Szostkiewicz s. 149).

Pierw. chron. odpis ordynacji wciąg. do akt kap. z r. 1736 (s. 184—188); nast., z II poł. XVIII stul., będzie omawiany zaraz po nin. or.; trzeci znalazł się po r. 1796 w kopiarzyszu kapitulnym (s. 539—544); czwarty istnieje na s. 37—39 syg. włoc. 141 (z r. 1811).

3a. Teodor Potocki arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę wystawia dekret reformacyjny dla kapituły łowickiej, po osobistym przeprowadzeniu 24 i nast. dni maja 1728 r. lustracji (gen.) tamt. świetnej kolegiaty oraz jej duchowieństwa:

Kop. z II poł. XVIII w., stron (świeżo policzb.) 4. Reszta uwag jak w p. 3. Podkreślenia w tekście jak w p. 2a.

4. Antoni Kazimierz z Ostrowa Ostrowski⁴ arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę, opat kom. tyński, kaw. ord. Orła Białego wystawia (Skiernewice, w pałacu arcybiskupim) 10 maja 1782 r. dekret reformacyjny dla kapituły łowickiej, po osobistym zwizytowaniu 5 i nast. dni lipca 1779 r. tamt. świetnej kolegiaty oraz jej duchowieństwa:

Odp. współcz., stron (świeżo policzb.) 8. Dekret nie num. Mniej liczne podkreślenia tego samego badacza — jak w p. 2a.

Druga kopia ordynacji znajd. się w kartularzu kapituły (s. 751—763), wciąg. tam ok. r. 1800; trzecia, z r. 1811, jest w syg. włoc. 141 (s. 39—45).

Akta nin. wizytacji przetrwały do nas w arch. klocek warsz. (syg. 1, cz. V).

5. Ignacy z Bardzina Bardziński⁵ biskup sataleński, sufragan i oficjał gen. gnieźnieński, prepozyt archikolegiaty łęczyckiej, po przeprowadzeniu — z ramienia arcybiskupa Ignacego Raczynskiego⁶ — w lipcu 1811 r. wizytacji gen. świetnej kolegiaty łowickiej oraz jej duchowieństwa, wydaje (z Gniezna) 15 grudnia tr. dekret reformacyjny dla tamt. kapituły i kleru niższego:

Or. pap. w takiejże obwol., stron 16, s. 2, 14—16 czyste. Obwol. i stronicowanie ks. Wieteski z poł. XX stul. Na s. 13 podpisy wizytatora oraz Marcina Szremowicza w-dziek. k(omnińskiego), prep. kol., sekr. lustr. tudziej opł. piecz. Bardzińskiego. Ordynacja pos. na marg. 11 nagłówek. Przed intytlacją widnieje tytuł dok.: „Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis ejusque minori clero, ex visitatione generali ejusdem ecclesiae et cleri mense Iulio anni currentis 1811 peractae, resultans” (s. 1).

⁴ Antoni Kazimierz z Ostrowa Grzymała Ostrowski (1719—1784), chron. biskup inflancki (1753), koadiutor włocławski (1758), ordynariusz tejże diecezji (1763), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1777), zm. w Paryżu. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 97—150; Szostkiewicz s. 138).

⁵ Ignacy Nepomucen Bardziński h. Habdank (1750—1813) dr ob. prawa i teol., akt. biskup tyt. sataleński a sufragan, kanonik i oficjał gnieźnieński, nadto prepozyt łęczycki i uniejowski. (*Schem. gnieź.* 1811, nlb.; Korytkowski: *Pralaci*, I 31—33).

⁶ Ignacy Nałęcz hr. z Małoszyna i Raczyna Raczynski, przedtem jezuita i biskup poznański, obec. arcybiskup gnieźnieński, legat ur., administrator diec. warszawskiej, pierwszy senator Księstwa Warsz., kaw. ord. Orła Białego, Czerwonego i Św. Jana Jerozolimskiego. (Tyt. na pieczęciach, nadrukach kanc., kartach tyt. akt wiz.; Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 253—281).

Drugi oryg. dekretu znajd. się w syg. włoc. 141 na s. 285—298; jego współcz. kopie mieszczą się: w syg. warsz. 1, w cz. VII na s. 315—325 i w 12 ks. akt kap. s. 233 nn.

A k t a l u s t r a c j i Bardzińskiego, odbytej w ciągu 7—13 lipca 1811 r., zachowały się w czterech egz.: w syg. włoc. 141 (I czyst.), w 1 poz. warsz., cz. VII (II czyst.), w syg. warsz. 3 (I brul.) oraz poniżej w poz. 3 (II brul.). Wszystkie one różnią się zasobem ocalałych materiałów; najpełniejszym jest egz. włoc.

II. Zagadnienia poruszone w dekretach reformacyjnych:

Elaborat z przeł. XVIII/XIX w., obejmujący 5 wyciągów. Stron (świeżo policzb.) 8, s. 8 czysta.

1. Nagłówki zagadnień ordynacji arcybiskupa G e m b i c k i e g o z r. 1619 w liczbie 51, s. 1—3. T y t u ł punktu: „Index seu puncta ex Gembiciana visitatione anno Domini 1619 compendiosè excerpta”.

2. Nagłówki zagadnień dekretu ref. arcybiskupa S. S z e m b e k a z r. 1714 w sumie 46, s. 3—5. T y t u ł: „Index seu puncta ex Szembeciana visitatione anno Dni 1782 compendiose excerpta”.

3. Nagłówki zagadnień dekretu ref. arcybiskupa O s t r o w s k i e g o z r. 1782 w liczbie 13, s. 5—6. T y t u ł: „Index seu puncta ex Ostroviana visitatione anno Dni 1782 compendiose excerpta”.

4. Nagłówki zagadnień dekretu arcybiskupa R a c z y ń s k i e g o z r. 1812, znoszącego w kapitule 3 prebendy w sumie 23, s. 6—7. T y t u ł: „Puncta ex statuto Reductionis gremii Capituli Ecclesiae Ins. Coll. Loviciensis in a. Dni 1812 emanato excerpta”.

5. Nagłówki zagadnień z dekretu ref. sufragana gnieź. B a r d z i ń s k i e g o z r. 1811 w liczbie 10, s. 7. T y t u ł: „Puncta decreti reformationis ex visitatione generalis de mandato celsmi ppis Raczynski archieppi Gnesnen.”.

2

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 2.

[2. Tyt. nad.] **Statuty Kapituły Łowickiej z r. 1528**, wyciągi **nagłówkowe** z dekretów powizytacyjnych, wydanych dla tejże instytucji w latach **1619—1812** przez arcybiskupów gnieźnieńskich, oraz same wspomniane **dekrety z l. 1619—1811** (wszystko w odpisie z r. 1840).

[3. Data] 1840.

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (38,9×24,7 cm).— Stron II, 84; str. czyste: II, 77—84.— Oprawa współcz. w półskórek, brzegi złoc.

[6. Uwagi] Rękopis ten, chociaż został sporz. w r. 1840 (2 s. okł.), dlatego położyłem przed starszymi materiałami nast. pozycji (z r. 1811), że zawiera treść podobną do syg. 1, a nawet również na jej podstawie został opracowany.— Or. t y t u ł księgi brzmi: „Statuta Ecclesiae Collegiatae Loviciensis tituli Gloriosissimae Virginis Mariae in Caelos Assumptae” (s. I).

Powtórzone go dwukrotnie: w poł. XIX stul. na naklejce znajd. się na 1 s. okł. oraz na przeł. XIX/XX w. na odrywającej się wypustce. W obu tych wypadkach pom. słowami „statuta” i „ecclesiae” dodano wyraz „insignis”.— Jak mówią owe 3 przekazy or. tytułu, księga posiada charakter s t a t u t o w y. Zatem najpierw idzie w niej r e d a k c j a s t a t u t ó w, z wizytacjami kolegiaty nie złączona, a po niej materiały zawarte wyżej w poz. 1. Jednak odwrotnie aniżeli tam — tutaj wpisano najpierw n a g ł ó w k i z dekrétów ref., a dopiero po nich same d e k r e t y. Uczyniono dlatego tak, że po owych nagłówkach — jakby po indeksie, łatwo dotrzeć do poszukiwanych zagadnień poszcz. dekrétów — Jak podałem w tymże elemencie opisu poz. 1, nagłówki akapitów tych ordynacji tylko pośrednio dotyczą wizytacji, bezpośrednio zaś odnoszą się do nich — jako druga składowa część lustracji kolegiaty — same o r d y n a c j e.— Ponieważ w swym *Reperitorium* pragnąłem uwzględnić wszystkie znane mi materiały wizytacyjne, musiałem do nich włączyć także ten elaborat tylko parawizytacyjny

P u n k t y z dekrétów ref. zostały wciągnięte do tego rękopisu w tej samej kolejności, w jakiej występują w syg. 1. Ordynacji a-bpa Raczyńskiego z r. 1812, której dotyczą nagłówki w p. 4, także w nin. pozycji nie ma pośród dekrétów.— Spośród o r d y n a c j i powizytacyjnych, znajdujących się w syg. 1, nie wpisano do naszej księgi najkrótszej, prym. Potockiego z r. 1728. Początkowo skopiowano tu 3 dekryty, do których kapituła najczęściej zaglądała: Szembeka, Ostrowskiego i Bardzińskiego. Na samym końcu, jakby z łaski, wciągnięto najstarszą i najbardziej treściwą ze znanych ordynacji — Gembickiego z r. 1619.— Również w tej sygnaturze nagłówki dekrétów ref. podałem przez r e g e s t y. Odnośnie tytułów or. dwóch ordynacji oraz moich uwag na temat innych przekazów omawianych dekrétów, tudzież akt danych lustracji odsyłam odbiorców (w cz. B) do syg. 1.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Statuty kapituły:

1. Odpis statutów kapituły łowickiej w redakcji z r. 1528 s. 1—19.

Statuty podzielone na kilka nie num. r o z d z i a ł ó w, a w nich na kilkanaście p u n k t ó w.

Jest to pewnie najpóźniejsza kopia tego zwodu. Z czasu od pocz. XVIII w. do r. 1840 posiadamy kilka podobnych odpisów statutów.

II. N a g ł ó w k i z a g a d n i e ń poruszonych w d e k r e t a c h r e f o r m a c y j n y c h s. 20—26:

1. Nagłówki zagadnień ordynacji arcybiskupa G e m b i c k i e g o ⁷ z r. 1619 w liczbie 51. Or. ich t y t u ł: „Index seu puncta ex Gembiciana visitatione anno Domini 1619 compendiose excerpta” s. 20—21.

⁷ Wawrzyniec Gembicki — por. przyp. 1.

2. Nagłówki zagadnień dekretu ref. arcybiskupa Stanisława Szembeka⁸ z r. 1714 w sumie 46. Tytuł ich: „Index seu puncta ex Szembecciana [s] visitatione anno Domini 1714 compendiose excerpta” s. 21—23.

3. Nagłówki zagadnień dekretu ref. arcybiskupa Ostrowskiego⁹ z r. 1782 w liczbie 13. Tytuł: „Index seu puncta ex Ostroviana visitatione anno Domini 1782 compendiose excerpta” s. 23.

4. Nagłówki zagadnień dekretu arcybiskupa Raczyńskiego¹⁰ z r. 1812, znoszącego w kapitule 3 prebendy, w sumie 23. Tytuł: „Puncta ex statuto Reductionis gremii Capituli Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis in anno Domini 1812 emanato excerpta” s. 23—25.

5. Nagłówki zagadnień z dekretu ref. sufragana gnieź. Bardzińskiego¹¹ z r. 1811 w liczbie 10. Tytuł or.: „Puncta decreti reformationis ex visitatione generali de mandato celsissimi principis Raczyński, archiepiscopi Gnesnensis anno Domini 1811 excerpta” s. 25—26.

III. Dekrety reformacyjne s. 27—76:

1. Stanisław na Słupowie Szembek arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę wystawia (w Łowiczu) dekret ref. dla kapituły łowickiej, po osobistym zwizytowaniu 17 i nast. dni maja 1714 r. tamt. świetnej (insignis) kolegiaty oraz jej duchowieństwa s. 27—39:

Dekret liczy 47 punktów. Po wiadomości o jego or. tytule, innych przekazach i aktach tej wizytacji odsyłam czytelnika powyżej — do syg. 1, p. I/2.

2. Antoni Kazimierz z Ostrowa Ostrowski arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Pol. i W. Ks. Lit., pierwszy książę, opat kom. tyniecki, kaw. ord. Orła Białego wystawia (Skierniewice, w pałacu arcybiskupim) 10 maja 1782 r. dekret ref. dla kapituły łowickiej, po osobistym przeprowadzeniu 5 i nast. dni lipca 1779 r. wizytacji gen. tamt. świetnej kolegiaty oraz jej duchowieństwa s. 39—51

Dekret posiada 13 p. Po informację o innych jego przekazach i aktach danej lustracji kieruję do syg. 1, p. I/4.

3. Ignacy z Bardzina Bardziński biskup sataleński, sufragan i oficjał gen. gnieźnieński, prepozyt archikolegiaty łęczyckiej, po zwizytowaniu — z delegacji arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego — w lipcu 1811 r. świetnej kolegiaty łowickiej oraz jej duchowieństwa, wydaje (z Gniezna) 15 grudnia tr. dekret ref. dla tamt. kapituły i kleru niższego s. 51—65:

Dekret liczy 11 p. O jego tytule, innych przekazach i aktach nin. wizytacji zob. syg. 1, p. I/5.

4. Wawrzyniec Gembicki arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Król. Polskiego i pierwszy książę wydaje (w Łowiczu, na zamku) 21 sierpnia 1619 r. ordynację dla kapituły łowickiej, po osobistym przeprowadzeniu 12 i nast. dni maja tr. wizytacji (gen.) tamt. kolegiaty oraz jej duchowieństwa s. 66—76:

Ordynacja składa się z 51 p. Na temat innych przekazów dekretu, akt nin. wiz. oraz reszty zagadnień podano informacje wyżej — w poz. 1, p. I/1.

⁸ Stanisław Szembek — zob. przyp. 2.

⁹ Antoni Kazimierz Ostrowski — por. przyp. 4.

¹⁰ Ignacy Raczyński — zob. przyp. 6.

¹¹ Ignacy Nepomucen Bardziński — por. przyp. 5.

3

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 3.

[2. Tyt. nad.] Niepełny brulion akt wizytacji generalnej **Kolegiaty Łowickiej** oraz jej duchowieństwa, przeprowadzonej w roku 1811 przez sufragana gnieźnieńskiego Ignacego Bardzińskiego¹², delegowanego do tej pracy przez arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego¹³.

[4. Opis zew.] Pol., łac.— 2° (35×21,2 cm).— Stron (świeżo policzb.) 56; s. 56 czysta.— Rękopis nie opr., z nad. sygnaturą, przewiązany tasiemką, przechowujący się w kart. teczce razem z syg. 4—8.

[6. Uwagi] Mamy przed sobą drugi egz. brulionu akt wiz. gen. odbytej przez bpa Bardzińskiego w d. od 7 do 13 lipca 1811 r. Egz. ten jest prawie szczątkowy, zawiera bowiem niepełne sprawozdanie wiz., bez załączników historycznych, bieżących i dekretu ref.— Pełniejszym treściowo jest pierwszy brulion tych akt, znajdujący się obec. w zasobie warszawskim pod syg. 3. Z lustracji tej pozostały także dwa czystopisy akt — pełny w zbiorze wrocławskim o syg. 141 i o mniej zasobnej treści — w arch. klocek warsz. oznaczonym w tej części *Repertorium* nrem 1 (cz. VII).— Pierwsza partia nin. spraw. lustracyjnego, wyrażona w j. pol., dotyczy samej kolegiaty i parafii, druga, oddana po łac., odnosi się do korporacji kapitulnej, zrzeszeń niższego duchowieństwa, pomocników kościelnych, beneficjów ist. w tej świątyni i poza nią.— Papier akt jest lichey, stąd atrament rozlewał; do tych braków materiału doszła potem wilgoć.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

I. „Odpowiedzi na artykuły do wizyty generalnej kościołów Archidiecezyi Gnieźn. przez j.o. xcia imć Ignacego Nałęcz z Małoszyna y Raczyna hrabię Raczyńskiego, xiążęcia arcyb. gn., legatum natum, administr. diec. warsz., orderow Orła Bia. y Czerw. tudzież S. Ja. Jerozolim. kawalera, dnia 10 lutego r. 1810 ogłoszoney” — odpowiedzi na pytania odnoszące się do kościoła i parafii kolegiackiej w Łowiczu s. 1—8:

§ I. 1. „Stan kościoła materialny zewnętrzny” czyli opis świątyni od zewnątrz s. 1—2.

2. „Stan kościoła wewnętrzny” — to jest opis wnętrza świątyni i nabożeństw s. 2—7.

§ II. „Stan kościoła duchowny” czyli parafia i patronat s. 7—8.

II. „Responsiones ad articulos pro visitatione generali Archidiecesis Gnesnensis in Supplemento pro solis ecclesiis collegiatis propo-

¹² Ignacy Nepomucen **Bardziński** — zob. przyp. 5.

¹³ Ignacy Raczyński — por. przyp. 6.

sitos” — odpowiedzi dane odnośnie kapituły świętej kolegiaty łowickiej s. 9—55:

1. Kapituła kolegiacka s. 9—29:

- Początek, rozwój i skład kapituły — 4 prałatów: prepozyt, dziekan, kustosz, archidiakon i 11 kanoników grem. s. 9.
- Patronat prebend prałackich i kanonickich s. 9—10.
- Dochody poszcz. prałatur i kanonii grem. s. 10—13.
- Uprawnienia i obowiązki osób kapitulnych s. 13—15.
- Prebendy doktoralne (archidiakon, kan. kaznodzieja) s. 15.
- Can. natus s. 15, kanonicy honorowi i can. caecus s. 16.
- Prerogatywy kolegiaty, kapituły, poszcz. osób kap. s. 17—19.
- Duszpasterstwo w par. kolegiackiej, praesentiae, interessentiae, msze konwentualne, wotywny, rezydencja s. 19—21.
- Dochody wspólne kapituły na podziały i jej punktator s. 21—22.
- Posiedzenia generalne — dwa i tygodniowe w czwartki s. 23—24.
- Correctio fraterna, testamenty kanoników s. 24—25.
- Prestimonia, kurie prałackie i kanonickie s. 25—26.
- Statuty kap., dekrety powiz. s. 27.
- Inwentarze dóbr kap., rachunki i prokurator kap. s. 27—28.
- Notariusz czyli sekretarz kap.; archiwum i biblioteka kap. mieszczące się w kapitulniku s. 28—29.
- Ist. sumariusz dokumentów arch. s. 28 oraz indeks ksiązek bibl. s. 29.
- Akta kapituły zachowują się w księgach z lat 1527—1549, 1612—1636, 1658—1810.— Brakuje akt: 1) z l. 1433—1527, 2) 1549—1612, 3) 1636—1658 s. 29.

2. Kolegia niższego duchowieństwa oraz inne instytucje i beneficja zależne od kapituły s. 30—55:

- Penitencjarze i kaznodzieje s. 30—31.
- Kol. wikariuszy i jedn. mansjonarzy s. 31—32.
- Kol. psalterzystów (Tarnowskiego) i kapelanów (Lipskiego) s. 32—33.
- Kol. prebendarzy św. Krzyża (Komorowskiego) i rorantystów (Rokickiego) s. 33—34.
- Kapelanie w kolegiacie: 1) w kaplicy św. Wiktorii (Uchańskiego), 2) w kaplicy Św. Trójcy (Tarnowskiego), 3) w kaplicy św. Anny (Węzyka), 4) w kaplicy Najśw. Sakramentu (Lipskiego), 5) w kaplicy św. Krzyża (Komorowskiego) s. 34—37.
- Altarie w kolegiacie poza kaplicami: 1) przy ołtarzu wielkim, 2) ołt. Aniołów Stróżów, 3) ołt. św. Józefa, 4) ołt. św. Barbary, 5) ołt. św. Rocha i Sebastiana, 6) ołt. Najśw. Maryi P., 7) ołt. św. Rozalii, 8) ołt. św. Liboriusza, 9) ołt. św. Jana Nep. s. 37—38.
- a. Prepozytura szpit. z kościołem wzgl. kaplicą (sacellum) pw. św. Leonarda op. na cmentarzu publ.; prepozyt jest kanonikiem hon. kolegiaty s. 38, 43—44.
- b. Boczkij, w. na ter. par. kolegiackiej pos. od r. 1761 kaplicę (oratorium) publ. s. 38.
- c. Altaria pt. Najśw. Maryi P. w kościele miejsc. Klarysek, fund. w poniedziałek 10 lutego 1659 r. przez Aurelię Turską s. 39.
- Zakrystian lub wicekustosz kolegiaty s. 39.

- Ceremoniarz kolegiaty s. 39.
- Asystujący w nabożeństwach wystawnych s. 40.
- Organista, kantorzy, muzycy kolegiaccy s. 40.
- Sacelani (kościelni) tejże świątyni s. 40—41.
- Szkoła czyli *Alumnat* „*Pauperum Studiosorum*” (eryg. przez prym. W. Łubińskiego) oraz starsza od niej szkoła parafialna s. 41—43.
- d. Szpital zw. św. Jana Chrzc. przy Domu Księży Emerytów z własną kaplicą (sacellum) pod tymże wezw., od r. 1737 już nie-prepozytura s. 45.
- *Mons Pietatis*, eryg. w r. 1720 przez a-bpa S. Szembeka s. 45—49.
- Fundusz utworzony w r. 1638 przez prym. Węzyka dla pomocy poszkodowanym przez klęski elementarne mieszkańcom Łowicza i okolicy s. 53—54.
- Stałe jałmużny świadczone przez kapitułę na kościoły inkorp. do beneficjów kolegiaty, miejsc. Klaryski i szpital Bonifratrów, Seminarium i Dom Emerytów s. 54—55.
- e. Szpital Braci Miłosierdzia (*Bonifratrów*) s. 55.
- Bractwa Aniołów Stróżów i św. Jana Nep. (od r. 1736) s. 49.
- Stan personalny prałatów, kanoników, reszty duchowieństwa i służby kościelnej s. 50—52.

ARCHIDIAKONAT ŁOWICKI

4

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 4.

[2. Tyt. nad.] Akta wizytacji generalnej **kościół w Skierniewicach** (w archidiakonacie łowickim), przeprowadzonej na przeł. roku **1750 i 1751** przez arcybiskupa Adama Ignacego Komorowskiego¹⁴.

[4. Opis zew.] Łac., pol.— 2° (34,5×21,4 cm).— Stron 96; str. czyste: 1—2, 4, 68, 70, 96.— Oprawa współcz. w tekturę, podniesz. Po złoc. brzegów pozostał czerw. podkład.

[6. Uwagi] Komorowski rozpoczął serię wizytacji gen. archidiecezji od Skierniewic, zasadniczej rezydencji prymasów XVIII w. (s. 71). *Innotescentiales* o zamierzonej lustracji ogłosił (s. 5), pewnie ze Skierniewic. 21 listopada 1750 r. Prepozyturę par. wizytował w d. 14 grudnia 1750 r. (s. 5); o dacie lustracji prepozytury szpit. w dokumentacji nie ma mowy. Nin. akta zamieszczają opis przebiegu wizytacji kościoła par. (s. 5—6).— Instrukcji wiz. nie wpis. do księgi, ale ze sprawozdania

¹⁴ Adam Ignacy **Komorowski** h. Korczak (1701—1759) dr teol., kanonik krakowski, biskup inflancki (1738), koadiutor kijowski (1747), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1748). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 573—618; Szostkiewicz s. 96; PSB (H. Dymnicka), XIII 405—407, akta nn.).

widać, że arcybiskup posługiwał się starymi artykułami prym. Węzyka (z 1628 r.), aktualizowanymi w XVIII stul. przez obydwu Szembeków.— Zróznicowane dekrety ref. wydał 10 lutego 1751 r. (s. 95). Oryginał ordynacji polecił trzymać przy kościele par., a kopie wpisać do akt arcybiskupich w swojej (półstałej) kurii w Łowiczu i do miejsc. księgi metrycznej, chyba urodzonych (tamże).— Or tytuł rękopisu brzmi: „Visitatio ecclesiarum in Sqvierniewice: parochialis et hospitalis, una cum salutaribus decretis pro reformatione, facta anno Domini MDCCLI” (s. 3).— Tekst księgi popodkreślany cegl. oł. przez późniejszego użytkownika. Akta nin. dostały się do Archiwum Kap. Łow. przyp. ze Skierniewic.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI

I. Opis przebiegu wizytacji w Skierniewicach przez arcybiskupa s. 5—6.

II. Sprawozdania wizytacyjne s. 6—67:

1. Prepozytura par. z kościołem pw. św. Jakuba ap. (s. 48), wiz. 14 XII 1750 s. 6—52.
 - Podczas wizytacji prymas oglądał b. zniszczony kopiarz dokumentów parafii s. 29.
 - Okazano mu również kopię dok. erekcyjnego prepozytury i 6 mansjonarzy, wyst. w Skierniewicach w środę 10 lipca 1480 r. przez a-bpa Jakuba z Sienna s. 29—30.
 - Kol. mansjonarzy i jego uposażenie s. 34—45.
 - Wizytacja personalna prepozyta, mansjonarzy, służby kośc. duszpasterstwa s. 46—52.
2. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Stanisława b. na przedmieściu s. 53—67.
 - Kościół ten eryg. w r. 1367 a-bp Jarosław pw. Trójcy Św., Najśw. Maryi P. i św. Wojciecha b. Odbudował go w r. 1530 prym. Łaski. W r. 1720 a-bp S. Szembek wyst. kościół mur. i kons. go pt. św. Stanisława s. 53.
3. Kaplica w kurii arcybiskupiej w Skierniewicach i jej rektor (prebendarz) s. 63—64.

III. Dekrety reformacyjne wydane 10 II 1751 r. przez wizytatora: s. 69—95

1. Dekret dla prepozytury par. s. 71—89:
 - a. Dla prepozyta par. s. 71—78.
 - b. Dla mansjonarzy s. 78—82.
 - c. Dekret odnośnie nabożeństw w kościele s. 82—89.
2. Dekret ref. dla prepozytury szpit. i tamt. prepozyta s. 89—95.

5

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 5a i 5b.

[2. Tyt. nad.] Akta specjalnej wizytacji dziekańskiej **Parafii Kołacinek**

(w dekanacie łowickim), odbytej w roku 1799 — z nakazu arcybiskupa Ignacego Krasickiego¹⁵ — przez miejsc. dziekana Wojciecha Zawadzkiego¹⁶.

[4. Opis zew.] Pol.— 2° (35,3 i mniej×21 cm).— Stron (świeżo policzb.) 16; str. czyste: 2, 14—16.— Składki bez opr., z nad. sygnaturami, pozostające w kart. teczce wspólnie z sygn. 3, 6—8.

[6. Uwagi] Mamy do czynienia z dokumentacją pierwszej serii nadzwyczajnych wizytacji dziekańskich pontyfikatu Krasickiego z lat 1797—1799, dotyczącą jednej tylko parafii w dek. łowickim. W zasobie włocławskim zachowała się większa ilość podobnych materiałów.— Akta reszty parafii tego dekanatu nie są mi znane, pewnie zaginęły; dlatego przedstawiane tutaj z Kołacinka stanowią w mym *Repertorium* oddzielną pozycję.— W Łowiczu mamy jej dwa identyczne, nie opr. egzemplarze (a i b). W egz. b s. 3—6 są prawie całkowicie wydarte.— Or. tytuł akt brzmi: „Opis kościoła parafialnego kołacinkowskiego roku 1799”.— O wykonawcy akt Grotowskim, wizytatorze Zawadzkim oraz uwierzytelnieniu opisu przez tego drugiego poinformowałem w cz. B nin. pozycji.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

Opis zewnętrzny i wewnętrzny kościoła par. w Kołacinku. Inwentarz rzeczy kościelnych i beneficjalnych.

Sprawozdanie wyk. przyp. pod kon. r. 1798 i podp. przez x. Józefa Grotowskiego k[anonika] k[olegiaty] k[rakowskiej św. Michała i] p[lebana] k[ołaćńskiego] s. 13.

Przyjął je jako swoje podczas wizytacji miejsc. dziekan, o czym zaświadczył następująco: „Productum in visitatione decanali et confrontatum die octava Ianuarii 1799. Subscripsi et sigillo decanali munivi. Adalbertus Zawadzki d[ecanus] f[oraneus] L[oviciensis] mpria” s. 13.

Opł. pieczęć dekanatu z niewyraźnym tekstem w otoku i wizerunkiem Najśw. Maryi P. s. 13.

6

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 6.

[2. Tyt. nad.] Akta nadzwyczajnej wizytacji dziekańskiej **Parafii Koła-**

¹⁵ Ignacy Błażej Franciszek h. Rogala Krasicki (1735—1801) poeta, prozaik, bibliograf. Chron. koadiutor warmiński z tyt. biskupa uranopolitańskiego (1766), książę-biskup na Warmii (1766—1795), arcybiskup gnieźnieński bez tyt. prymasa Polski. (Korytkowski. *Arcybiskupi*, V 215—252; Szostkiewicz s. 102; PSB (Z. Goliński), XV 144—150).

¹⁶ Wojciech **Zawadzki** akt. mansjonarz w Domaniewicach i dziekan łowicki, kanonik kol. w Łasku. (*Schem. gmez.* 1807, nlb.; AKŁ: AAG, Wiz. 5—6).

ciniek (w dekanacie łowickim), przeprowadzonej w roku **1800** — z rozkazu arcybiskupa Ignacego Krasickiego¹⁷ — przez miejsc. dziekana Wojciecha Zawadzkiego¹⁸.

[4. Opis zew.] Łac., pol.— 2° (32×20,1 cm).— Stron (świeżo policzb.) 12, s. 11—12 czyste.— Składka nie opr., z nad. sygnaturą przechowuje się razem z syg. 3, 5, 7—8 w kart. teczce.

[6. Uwagi] Akta dotyczą drugiej serii specjalnych wizytacji dziekańskich, odprowadzanych za rządów Krasickiego w całej archidiecezji w r. 1800. W zbiorze włocławskim jest ich znaczna ilość.— Prezentowana tu szczątkowa dokumentacja odnosi się znowu do jedynej parafii Kołacinek z całego dek. łowickiego. O reszcie materiałów owego dekanatu dotąd nie wiem. Z tego powodu także nin. szczątki tworzą w mej pracy osobną jednostkę arch.— Akta bez or. tytułu. Na lewych, węższych kolumnach stron widnieją (po łac.) „Puncta ad inquirendum et describendum” w liczbie 45, na prawych (w j. pol.) odpowiedzi. Pytania te mogą służyć do odtworzenia instrukcji lustr. z r. 1800, chociaż znamy je z dokumentacji innych dekanatów.— O autorze odpowiedzi i wizytatorze podałem niżej w cz. B.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

Odpowiedzi na 45 pytań instrukcji wizytacyjnej, odnoszące się do kościoła par., beneficjum, plebana i duszpasterstwa w Kołacinku, wyk. fracta pagina.

Sporządził ks. Józef Grotowski i podp. 12 sierpnia 1800 r. (s. 10).

Uwierzytelnił miejsc. dziekan następuj. słowy: „Productum in visitatione decanali legi, confrontavi et subscripsi die 12 mensis Augusti anno Dni millesimo octingentesimo. Adalbertus Zawadzki c[anonicus] L[ascensis], d[ecanus] f[oraneus] L[oviciensis] mpria” (tamże).

INNE ARCHIDIAKONATY

7

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 7.

[2. Tyt. nad.] Materiały do wizytacji generalnej **Kolegiaty Wolborskiej** (w dek. tuszyńskim a-diak. łęczyckiego), przygotowane w roku **1753** przez

¹⁷ Ignacy Błażej Franciszek Krasicki — zob. przyp. 15.

¹⁸ Wojciech **Zawadzki** — por. przyp. 16.

¹⁹ Jerzy **Felka** wiceprepozyt kol. wolborskiej i notariusz tamt. kapituły. (AKŁ. AAG, Wiz. 7 s. 15, 20).

notariusza tamt. kapituły Jerzego Pełkę¹⁹ i wysłane przez niego prawdop. do kurii arcybiskupa Adama I. Komorowskiego²⁰.

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (32,7×19,9 cm).— Stron (świeżo policzb.) 20; str. 1—6 czyste.— Składka bez opr., z nad sygnaturą, przechowuje się łącznie z poz. 3, 5—6, 8 w kart. teczce.

[6. Uwagi] Tytuł or.: „Status Ecclesiae Collegiatae Wolborien[sis]” (s. 7).— Materiały podobne do wysłanych do tegoż prymasa o kapitule kaliskiej przez jej sekretarza Mateusza Chylewskiego dopiero w r. 1755 (zob. syg. 21 w 1 cz. *Repertorium*).— Notariusz kapituły wolb. przesłał swój elaborat pod wskazanym adresem już 9 listopada 1753 r. (s. 20).— Zredagował go w 25 punktach, zgodnie z instrukcją wiz. Komorowskiego dla kolegiat, którą posiadamy w arch. klocek warsz. o syg. 1.— Ponieważ nie napotkałem dotąd na ślad przeprowadzenia zamierzonej lustracji w Wolborzu, ani na jej akta, a również dlatego, że dokumentacja wiz. o tej kapitule doszła do nas w stanie b. szczątkowym, rękopis ten w cz. B zanalizowałem szerzej.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

Za staraniem bpa włoc. J. Karnkowskiego a-bp Latański erygował w Wolborzu nie kolegiatę (s. 7), ale dopiero prepozyturę par.

Kościół kolegiacki i zarazem parafialny jest pw. Wniebowzięcia NMP oraz św. Mikołaja b. i Jadwigi ks. s. 7.

Archiwum kolegiaty uległo (kiedys) pożarowi, ale jest mowa o ist. (jakkichś) akt kap. s. 7.

Biblioteki nie ma, lecz w kapitulniku znajd. się 17 książek większych, 6 mniejszych i 39 bez tytułów s. 10—11.

Kaplice (oracula, oratoria) w Wolborzu s. 12: 1. Ducha Św., zbud. star. bpa Czartoryskiego, odn. przez K. Szembeka, złącz. z prepozyturą szpit. Prepozyt jest kan. honorowym kolegiaty.— 2. Św. Krzyża, 3. św. Anny, 4. św. Rocha w.

Kapituła kolegiacka składa się z 5 prałatur: prepozytura, dziekania, scholasteria, kustodia i kantoria oraz z 4 kanonikatów grem.— Do dziekanii jest ink. par. Czarnocin, do upos. scholastyka — par. Chorzęcin, kustodii — Łąznów, dziekan i scholastyk mają (od prym. Potockiego z r. 1737) wspól. par. Rzeczyca. Do drugiej kanonii należy obsługa kaplicy (capella) zamkowej, piątej w Wolborzu, do upos. kanonii trzeciej wciel. jest prepozytura szpit. s. 13—15.

Jedynie w kolegiacie kolegium mansjonarzy pełni tam duszpaństwo. Pierwszy mansjonarz nosi tyt. wiceprepozyta, drugi — wicekustosz. Kolegium pos. ink. par. Nagorzyce (w. r. 1544 przez a-bpa Gamrata) s. 15—17.

Szkoła par. w Wolborzu jest kolonią Akademii Krak. s. 17—18.

Archiwum kapitulne podlega sekretarzowi tejże instytucji. Kapituła wolborska posługuje się statutami świętej kolegiaty łowickiej s. 18.

²⁰ Adam Ignacy Komorowski — zob. przyp. 14.

8

A. OPIS AKT:

[1. Syg. akt.] AKŁ: AAG, Wiz. 8.

[2. Tyt. nad.] Akta ekstraordynaryjnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Kurzelowskiego**, przeprowadzonej w roku 1759 — z polecenia arcybiskupa Władysława A. Łubieńskiego²¹ — przez miejsc. dziekana Tomasza Jana Kantego Sierosławskiego²².

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (31×20,5 cm).— Stron (świeżo policzb.) 44; str. czyste: 1—2, 43—44.— Składka nie opr., maj. kied. okładki pap., ż nad. sygnaturą, pozostaje w teczce kart. razem z poz. 3, 5—7.

[6. Uwagi] Jest to jedna z s e r i i wizytacji specjalnych nakazanych w całej archidiecezji przez a-bpa W Łubieńskiego, które miały dostarczyć materiałów do lustracji generalnych. W Archiwum Włoc. zachowuje się p o d o b n y c h dokumentacji przeszło 30 (syg. 22—55). Akta następczej wizytacji gen. odnośnie tego dekanatu przetrwały tylko dla kolegiaty kurz. (tamże syg. 60) i par. Przedbórz (jw. poz. 61).— Lustracja była wykonana na rozkaz prym. Łubieńskiego (s. 3). Wizytator odpowiadał na 11 p y t a ń (s. 3), których jednak nie załączył do akt.— Dokumentację, obok wizytatora-dziekana, u w i e r z y t e l n i ł podpisem radca dekanalny Antoni Kanty Rayszel, dr filozofii, proboszcz w Czarncy, notariusz Kons. Kurz. (s. 42).— Siłą rzeczy dziekan nie lustrował w ł a s n e j par. Włoszczowa, której dokumentacja, sporz. przez oficjała kurz. Olszewskiego, znajd. się we Włocławku (syg. 26). Kolegiatę w Kurzelowie wizytował tylko pod wzgl. d u s z p a s t e r s k i m.— Znaczna część miejscowości parafialnych została wyrażona przymiotnikowo, wskutek czego współcz. nazw rzeczownikowych wypadło dłużej poszukiwać w tekście opisów.— Na s. 28 powołano się na wizytację generalną archidiaconatu kurzelowskiego z r. 1720 (przeprowadzaną w par. Przedbórz 20 stycznia), której akta przyp. spłonęły w Warszawie w r. 1944.— Do materiałów wiz. dołączono sprawozdanie z ost. z e b r a n i a dekanalnego.

B. ZAWARTOŚĆ AKT:

1. (Curelovium, Kurzelow), miasto (oppidum). Kościół kolegiacki i jedn. parafialny pw. św. Jana Chrzc. i Ew. s. 3—6.
— Wiz. pod wzgl. duszpasterskim. Pos. tytuł insignis s. 3.

²¹ Władysław Aleksander Łubieński h. Pomian (1703—1767) w. sekretarz król., kanonik krakowski, arcybiskup lwowski (1753), a-bp gnieźnieński i prymas Polski (1759). (Korytkowski. *Arcybiskupi*, V 1—69; Szostkiewicz s. 116; PSB (E. Rostworowski. XVIII 505—511).

²² Tomasz Jan Kanty **Sierosławski** dr filoz., proboszcz par. Włoszczowa i dziekan kurzelowski. (AKŁ. AAG, Wiz. 8 s. 39, 42).

- Zbud. w r. 1342 star. a-bpa Jarosława s. 5.
- K a p i t u ł a składa się z 5 prałatów (prepozyt, dziekan, archidiakon, kustosz, scholastyk) i 4 kanoników grem. s. 3—4. Ist. kan. honorowi s. 4, 31.
- K o l. wikariuszy z tyt.: wicedziekan, wiceprepozyt, wicearchidia-
kon, wicekustosz s. 4.
- a. Kościółek pw. św. A n n y za miastem, na wzgórzu s. 5.
- b. Kościółek pt. św. W o j c i e c h a b. na cmentarzu przy kolegiacie s. 4.
- 2. K o n i e c z n o, wieś. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP i św. Jadwigi
ks. s. 6—8.
- 3. B ą b e l n o albo Z a l e s i e, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św.
Mikołaja b. s. 8—10.
- 4. C z a r n c a, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Floriana m.
s. 10—12.
- 5. S e c e m i n, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ew. i św. Katarzyny pm. s.
12—15.
- 6. K u c z k o w, wieś. Kościół par. pw. Znalezienia Krzyża św. s. 15—16.
- 7. K o n i e c p o l, miasto (oppidum, civitas), p r e p o z y t u r a par. Kościół
par. pw. Trójcy Św. s. 16—18.
- a. Prepozytura szpit. z kościołem pt. św. K r z y z a s. 18.
- 8. M a l u s z y n, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża i św. Mikołaja b. s. 18—21:
- a. Kościół filialny pt. św. B a r b a r y pm. (zbud. w r. 1755 pewnie nakł.
miejsc. prob. Konstantego Jankowskiego, kan. kij.) s. 20.
- 9. W i e l g o m ł y n y, wieś. Parafia i klasztor P a u l i n ó w. Kościół par. pw.
św. Stanisława b. s. 21—22:
- Wykaz zakonników s. 21.
- 10. N i e d o s p i e l i n, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 22—24.
- 11. R z u i o w i c e, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1711 star. obec. pleb. Macieja
Wilczyńskiego, kan. kurz.) pw. Wszystkich Świętych s. 24—25.
- 12. C h e ł m o, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 25—26:
- Wzm. o t r z e c h benef. plebańskich, nieg. tu istniejących s. 26.
- 13. P r z e d b o r z, miasto, p r e p o z y t u r a par. Kościół par. (wyst. nakł. kr.
Kazimierza W.) pw. św. Aleksego w. s. 27—30.
- a. P o l i c z k o, w. na ter. par. Przedbórz, skąd nieg. przeniesiono ośrodek
parafialny do tego miasta s. 28.
- b. R ą c z k i, w. w par. Przedbórz. maj. kaplicę (capella) publ. s. 28.
- c. Prepozytura szpit. z kościołem pt. św. L e o n a r d a op. s. 29—30.
- 14. S t a n o w i s k a, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 30—33:
- a. Ł a p c z y n a W o ł a, w. na ter. par. Stanowiska, gdzie znajd. się nie-
czynna świątynia k a l w i Ń s k a s. 33.
- 15. J a n u s z o w i c e, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 33—34.
- 16. Ż e l a z n i c a albo Ż e l a z n e n o g i, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja
b. s. 35—36.
- 17. C h o t ó w, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. i św. Stanisława b.
s. 36—39.
- a. O l e s z n o, w. Filia par. Chotów z kościołem wyst. „in monte claro”
pt. Wniebowzięcia NMP i św. Franciszka Serafickiego s. 38—39.

Sprawozdanie z ost. kongregacji dek., odbytej w kościele par. w Że-
laźnicy 17 października 1759 r. s. 39—42.

P o d p i s y dziekana i radcy dekanalnego s. 42.

IV. ARCHIWUM DIECEZJI CHEŁMIŃSKIEJ W PELPLINIE

AKTA WIZYTACJI KANONICZNYCH ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ Z LAT 1652—1744

A. WPROWADZENIE DO ZASOBU PELPLIŃSKIEGO

1. UWAGI LUŻNE

Chociaż duża ilość wytworzonych w ciągu stuleci wizytacyjnych akt gnieźnieńskich odnoszących się do archidiakonatu kamieńskiego, pokrywającego się terytorialnie z tamt. oficjałatem, zaginęła, to przecież znaczna ich liczba przechowuje się nadal w Archiwum A-diec. w Gnieźnie (2 cz. *Repertorium*) oraz cztery jednostki archiwalne w Pelplinie.

Dokumentacja lustracji kamieńskich, jak żadna inna, często odwołuje się do nie znanych nam dzisiaj i z a g i n i o n y c h wizytacji poprzednich, stąd w oparciu o nią uda się w przyszłości w znacznym stopniu ustalić ich historyczny przebieg oraz idący za nim aktowy zasób, którym dzisiaj nie rozporządzamy.

Wizytacja a-diak. i of. Stanisława T r e b n i c a, najstarsza z zachowanych w całości w Pelplinie, celuje pod tym względem. Ze względu na swój walor źródła historycznego została też przez ks. P. Panske ogłoszona drukiem (*Fontes TNTor.* XI—XV). Wydawca aż nadto przemieszał jej treść przekazami innego pochodzenia.

Podobnej nadgorliwości o wszystko „historyczne”, co da się ocalić i przekazać potomnym, uległem również ja przy repertoriowaniu dokumentacji wizytacyjnej przechowywanej w Pelplinie, rozszerzając szósty element opisu wszystkich czterech pozycji, zwłaszcza syg. 1 — księgi Trebnica, oraz wyliczając tak z rękopisów, jak też z *Fontes* zaginione ślady przebiegu i źródeł lustracyjnych.

Dokumentacja wizytacyjna a-diak. i oficj. kamieńskiego dość często kontaktuje z ciekawymi aktami tamt. konsystorza, które wypadnie w przyszłości spenetrować, ale już do innych opracowań.

Wszystkie cztery pozycje wizytacyjne, znajdujące się obecnie w Pelplinie, różne objętością, zwieziono dotąd na przestrzeni XIX stul. z K a m i e n i a. Stan ich zachowania tylko zadowalający. Wcześniejsi archiwiści pelplińscy — ks. Ronge w poł. XIX w., ks. Panske na przeł. XIX i XX stul. — dopuścili się znacznych nieścisłości odnośnie rozeznania tych jednostek, a ta ich opinia nadal się tu utrzymuje. W dokonanych przez siebie skorowidzach ksiąg nie zauważyli wszystkich dekanatów w archidiakona-

cie, a co najgorsze, że syg. 3 według mojego *Repertorium*, wytworzoną w r. 1741, uznali za drugą część składową poz. 4, pochodzącej dopiero z l. 1743—1744. Szerzej wyjaśniam to poniżej.

2. SPIS AKT NINIEJSZEGO ZASOBU

1. Akta wizytacji (archidiakońskiej) archidiakonatu kamieńskiego z lat 1652—1653 (wiz. Trebnie)	[62]
2. Akta wizytacji (archidiakonalnej) archidiakonatu kamieńskiego z roku 1695 (wiz. Jezierski)	[76]
3. Dekret reformacyjny dla archidiakonatu kamieńskiego, wydany przez a-bpa K. A. Szembeka w r. 1741 po dokonaniu przez niego wizytacji generalnej	[83]
4. Opisy kościołów i beneficjów archidiakonatu kamieńskiego z lat 1743—1744, wykonane przez proboszczów i uznane przez władzę kościelną za akta wizytacyjne	[85]

3. WAŻNIEJSZE ELEMENTY FORMALNE I TREŚCIOWE RĘKOPISÓW

O c e n a w y b o r u poniższych elementów z kolejnych ksiąg lustracyjnych jest taka sama, jak w 1 i 2 części *Repertorium*. Ponieważ w punkcie 2 nin. wprowadzenia zamieściłem wykaz akt wiz. Archiwum w Pelplinie, tutaj nie powtarzam skróconych ich tytułów.

[Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 1

Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna; w cz. 1 zawiera sprawozdania lustr., a w 2 — inwentarze kościołów i beneficjów; przy wielu kościołach nie pod. wezwań. Pos. 2 wykazy zwiz. parafii: z poł. XIX oraz z przeł. XIX i XX w. Druk. w *Fontes TNTor.* XI—XV. Stanowi całość w stos. do kopii przech. w Gnieźnie pod syg. 5.

[Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 2

Lustracja archidiakonalna, obejmująca sprawozdania wiz. oraz inwentarze kośc. i benef. wyk. ciągle; nie zapis. dużej liczby tytułów kośc. Pos. 2 spisy zwiz. kośc. — z poł. XIX oraz z przeł. XIX i XX stul.; pismo niedbałe. Jej cz. odpisem jest poz. gnieźnieńska 6.

[Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 3

Dekret ref. z wizytacji gen., druk. w *Fontes TNTor.* XIX. Sprawozdania z lustr. nie zachowały się.

[Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 4

Opisy kościołów i beneficjów sporz. przez proboszczów, mające charakter dziekańskich wizytacji nadzw. Pos. 2 spisy zlustr. kościołów: z poł. XIX oraz z przeł. XIX i XX w.

wy serii akt w tym zespole, potem cyfrę arabską, oznaczającą potrzebną nam księgę tej serii, wreszcie (także po przecinku) karty lub strony jednostki archiwalnej, na które powołujemy się w przypisie.

W bezpośrednim zastosowaniu będzie to wyglądało następująco: ADCh: AAG, Wiz. 2 k. 18, względnie ADCh: AAG, Wiz. 3 s. 21 — jako że jedne księgi zasobu pelplińskiego są kartowane, a drugie stronicowane.

Sposób tej operacji nie trudno będzie zapamiętać i na stałe sobie przyswoić, redagując przypisy pochodzące ze źródeł rękopiśmiennej nawzór urabianych na podstawie druków. Bo oto archiwum (przechowujące) — albo bibliotekę czy muzeum posiadające rękopisy — postawi się paralelnie do nazwiska autora pozycji drukowanej, właściwa sygnatura akt znajdzie się na miejscu tytułu dzieła (opracowania), wreszcie strony (karty) akt i rękopisów będą w tym samym miejscu i znaczeniu jak w pozycjach drukowanych.

B. OPIS I ZAWARTOŚĆ AKT

ARCHIDIAKONAT KAMIENSKI

1

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 1.

[2. Tyt. or.] *Visitatio ecclesiarum ac sacerdotum in Archidiaecesi Gnesnensi, Archidiaconatus Camenen[sis] sub felicibus auspiciis illustrissimi ac reverendissimi dni, d. [Matthiae Lubieński¹ et] Andreae de Leszno², comitis, archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis primiq[ue] principis, per adm. r.d. Stanislaum Trebnic³, archidiaconum & officialem Camenen[sem] expedita anno [1652 ac] 1653.*

¹ Maciej Lubieński h. Pomian (1572—1652), sekretarz król., prepozyt miechowski (1616), biskup chełmski (1621), poznański (1626), włocławski (1631), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1641), zm. w opinii świętości, (Fl. Bujdecki: *Vita ven. Servi Dei M. Lubieński*, Calissii 1752; Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 1—56; Szostkiewicz s. 115; PSB (W. Urban), XVIII 491—493; nin. księga).

² Andrzej Leszczyński h. Wieniawa, sekretarz król., opat przemęcki (1636), trzemeszeński, czerwiński, biskup wendeński (1638), kamieniecki (1641), kanclerz królowej (1642), opat tyniecki (1644), podkanclerzy kor. (1645), biskup chełmiński (1646), kanclerz w. kor. (1650), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1652), zm. w r. 1658. (Korytkowski. *Arcybiskupi*, IV 57—82; Szostkiewicz s. 108; Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 119; PSB (W. Czapliński), XVII 105—107; nin. akta).

³ Stanisław Trebnic, brat Adama opata oliwskiego, dr ob. prawa, protonotariusz ap., archidiacon (1642—1688) i oficjał for. (1642—1689) kamieński, prepozyt par. Chojnice i Tuchola, zm. w r. 1689. (*Fontes*, XIII 513—520).

[3. Daty krań.] 1652—1653.

[4. Opis zew.] Łac. (spraw.), pol. (inw.), niem.— 2° (31,5×19,6 cm).— Stron XVIII, 296; str. czyste: II, XV—XVIII, 40v—40av, 173, 179, 202—204, 206, 238, 254—255, 271.— Oprawa współcz. w skórę, podnisz. jak i cała księga. Ślady złoc. brzegów.

[5. Syg. daw.] Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Diecezji Chełmińskiej, Pelplin (s. I i druga k. ochr.— ks. Antoni Liedtke po r. 1945).— K. 14 (2 s. okł. i nakł. na grzb.— ks. Paweł Panske na pocz. XX w.).— IV. 33 (2 s. okł. i nakł. na grzb.— ks. Ernest Ronge w poł. XIX stul.).

[6. Uwagi] Akta nin. wizytacji zostały w całości opublikowane przez ks. P. Panske (Pańskiego) w *Fontes TNTor.* ([t.] 11—15, Toruń 1907—1911). Wydawca jednak dodał do nich z innych źródeł (z akt Kapituły i Konsystorza Kamińskiego, z archiwaliów miejskich i kroniki jezuickiej w Chojnicach) wiele materiałów starszych, współczesnych tym aktom i nowszych (w sumie od poł. XVI do poł. XVIII wieku) i ogłosił wszystko w ujęciu synchronicznym pt. *Monumenta vetustiora ad Archidiaconatum Camenensem pertinentia*. Ukazało się obszerne dzieło, w objętości jeszcze raz takiej jak same akta wiz., ale nasz rękopis zatrić w nim swoją oryginalność i jednolitość.— A-diak. Trebnic wizytował podane sobie parafie na przestrzeni lat 1652—1653, a nie samego r. 1653, jak to wypisano w tytule jego akt (s. 23). W pierwszej bowiem części swej dokumentacji powołuje się on na a-bpa M. Łubieńskiego jako żyjącego (zm. 28 VIII 1652). Z tego względu w or. tytule księgi dodałem (w *Repertorium*) nazwisko Łubieńskiego i r. 1652.— Opisywana tu wizytacja nie jest generalną, jak zanotował ks. Panske w rękopisie na s. V i wydrukował w *Fontes* (t. 11 s. 29), ale zwykłą archidiakańską. W owym bowiem czasie archidiaconi jeszcze nie przeprowadzali (zarówno z własnej inicjatywy, jak też przynaglani przez ordynariuszy) lustracji generalnych. Także zwrot figurujący w tytule księgi „sub felicibus auspiciis” jest typowym dla wizytacji archidiakańskich. Rękopis wyprodukowany przez oficjała Trebnica nie posiada również dekretów ref., które należały do istotnych cech wizytacji generalnych. Wreszcie sam wizytator ani razu nie wspomina, że jego czynność i akta są generalnymi.— Dzieło Trebnica jest wizytacją tak zewnętrzną („visitatio ecclesiarum”), jak i wewnętrzną („ac sacerdotum”). Oddzielnie zawiera opisy czyli sprawozdania wiz. kościołów, beneficjów i duchowieństwa (od s. 25 do 201) oraz osobno inwentarze kościołów i beneficjów (s. 207—296). Nasz lustrator rozdzielił tak swoją dokumentację za przykładem daw. wizytatorów, szczeg. a-diak. gnieź. Wincentego à Seve. Jedne i drugie uwzględniam łącznie w cz. B tej pozycji. Pierwsze więc cyfry odnoszą się tam (tak według księgi, jak też *Fontes*) do sprawozdań, a drugie do inwentarzy. Kościoły filialne, a także zarządzane przez sąsiednich proboszczów, z reguły posiadały opisy

swych inwentarzy (na podobieństwo akt metrykalnych) razem z parafiami głównymi, macierzystymi; zatem nie ma przy nich w mej pracy drugich partii cyfr.— Siłą rzeczy (jako archidiakańskiego pochodzenia) akta nie posiadają dekretów ref.— Wprawdzie po sprawozdaniu jest w każdej parafii zostawione miejsce — chciałoby się rzec, że dla wpisywania tych dekretów — atoli również po inwentarzach instytucji kościelnych spotykamy się z tym zjawiskiem. Nie znamy osoby notariusza wiz., który wykonał dokumentację, ze średnią starannością, na papierze ze znakami wodnymi.— Repertoriowane tu akta stanowią całość materiału w stosunku do obecnej 5 sygnatury gnieźnieńskiej, będącej częściąowym ich odpisem z r. 1859.— Przedstawiana przeze mnie wizytacja nie jest „najstarszą” tego archidiaconatu, jak mówi ks. Panske (*Fontes*, t. 11 s. 29). Nie jest ona najstarszą nawet spośród zachowanych do dziś, albowiem akt. 4 pozycja zasobu gnieźnieńskiego mieści w sobie (co prawda niepełne) akta wiz. tego obszaru z lat 1639—1640. Zresztą, jak to niebawem zobaczymy, sam Trebnic po wiele razy odwołuje się do lustracji dawniejszych, obecnie zaginionych, jakie miał pod ręką — przynajmniej w partykularnych odpisach, w czasie marszruty wizytacyjnej po parafiach — z których później ks. Panske opublikował z innych źródeł kilka urywków z lat 1485, 1616 i 1619.— Mimo to lustracja prał. Trebnica posiada wielką wartość historyczną, właśnie dlatego że jest najstarszą w całości zachowaną dla a-diak. kamińskiego, tym bardziej zaś, iż przez druk (dziś też wyczerpany) została (swego czasu) udostępniona ogółowi badaczy.— W ciągu XIX w. dołączono do akt. wiz. Trebnica różne obce materiały, nie związane z nimi, a tylko z dziejami tego obszaru, i to także świeckimi. A więc na pocz. XIX stul. or. dok. a-bpa Gembickiego z r. 1619, który uchodzi za statuty synodu częstkowego dla tegoż archidiaconatu (i jedn. oficjałatu) s. 1—20, k. 1—10. W II poł. tego wieku wklejono kop. dekretu a właściwie umowy (w j. niem.), zawartej w r. 1645 pom. proboszczem a luter. magistratem m. Hamersztyn (Czarne), dot. przestrzegania tolerancji religijnej (k. 34—38) i odp. (też po niem.) przywileju wyst. w r. 1411 dla tegoż miasta przez w. mistrza krzyż. Henryka von Plauen (k. 38v—40). Wreszcie między s. 98 a 99 znajd. się kop. dok. fund. (w j. niem., or. był po łac.) bursy Bartłomieja Nowodworskiego, założonej w r. 1617 przy Akad. Krakowskiej dla 4 studentów z Tucholi i okolicy (k. 56—65v).— Wymienione i jeszcze drobniejsze dodatki, których nie wyliczam, „zachwały” właściwą dokumentację wiz. z lat 1652—1653. Opublikował je przy aktach Trebnica ks. Panske (*Fontes*, t. 11 s. 9—27, 90—102, t. 12 s. 184—197), zamieszczając ponadto w swoim zbiorze całą masę materiałów z różnych kancelarii i archiwów (wytworzonych). W następstwie tego w dużej mierze przemieszał i ukrył opis. tu akta wiz. Do obszerniejszych partii materiałów pozawiz. w edycji Pańskiego na-

leżą: dokumenty związ. z fundacją i erekcją w r. 1651 kapituły w Kamieniu (*Fontes*, t. 13 s. 462—504), wyciągi z akt tamt. kapituły i konsystorza odnośnie różnych grup beneficjantów i urzędników kośc. a-diak. kamieńskiego (*Fontes*, t. 13 s. 505—572), wiadomości o Augustianach i Jezuitach w Chojnicach (*Fontes*, t. 14 s. 577—632).— Księga nie miała oryginalnej paginacji ani foliacji. Spaginował ją atram. w poł. XIX stul. ks. E. Ronge, uwzględniając ordinationes Gembickiego, które już wtenczas były na pocz. akt wiz. Ks. P. Panske pofoliował na pocz. XX w. nieb. oł. księgę ze wszystkimi dodatkami. Z tego widać, że albo sam je do akt wkleił, albo uczynił to ktoś przed nim a po ks. Ronge.— W cz. B tej pozycji operują tylko stronami, a nie kartami, tej księgi, jako starszymi i bardziej precyzyjnymi, co czynił także ks. Panske w swoim wydawnictwie (*Fontes*), chociaż osobiście rękopis pokartkował.— Z księgi wcale nie zaginął oryginalny tytuł, jak informuje Panske (*Fontes*, t. 11 s. 30), ale jest on na jej s. 23 (k. 11), który wydawca położył (*Fontes*, t. 11 s. 32) jako podtytuł rękopisu, parafrazując w oparciu o niego nadany przez siebie księdze wiz. tytuł (*Fontes*, t. 11 s. 31). To kartka czysta (s. 21—22) wyleciała z rękopisu. Że tytuł zachowany był oryginalnym, świadczy odbicie pierwszego jego wyrazu — majuskułowego „visitatio” na s. XVIII.— Jak paginacja i foliacja, tak też spisy zwiz. przez a-diak. Trebnica parafii nie są or., ale późniejsze. Wykonali je topogr. obaj wspom. archiwiści — Ronge i Panske w j. niem., dość niedbale. Wykaz Ronge’go (z poł. XIX w.) znajd. się na s. III—IV (pap. or.), spis Pańskiego (z pocz. XX stul.) — na s. VII—XIV (pap. nowy).— Obecny, znacznie podniszczony, stan tego rękopisu jest zasadniczo następstwem dwóch faktów. Jako najstarsza z zachowanych wizytacji tego okręgu — księga była więcej w użyciu, aniżeli inne. Po opublikowaniu zaś jej przez ks. Panske stała się mniej potrzebną i mogła doznawać mniejszej opieki. M.in. wycięto z niej (pewnie dla zyskania papieru do innych potrzeb) 4 or. czyste karty na pocz. i 8 takichże na końcu.

Oprócz zwykłej treści, zred. według nie znanej instrukcji, której zresztą autor opisów nie przestrzega jednakowo, a nadto nie podaje wezwania znacznej liczby kościołów, akta wiz. Trebnica oraz pozostałe przekazy wyd. w *Fontes* dostarczają wiadomości pod trzema specj. aspektami. Na pierwszym miejscu trzeba wspomnieć o smutnej spuściźnie zjawiska reformacji luterskiej dla archidiecezji w a-diak. i oficj. kamieńskim. Wiele kościołów przejęli tam w II poł. XVI w. protestanci, wiele podupadło z powodu obojętności kołatorów i duchowieństwa. W następstwie tego a-bp Gembicki łączył w r. 1617 po kilka nawet daw. parafii w jedną (*Fontes*, t. 11 s. 11—16). Są to tzw. potem „ecclesiae unitae” lub „filiales”. Jest ich wiele w okresie lustrwania parafii przez prał. Trebnica. Zawsze je melduję w cz. B tej syg.— Na drugim miejscu uwzględniam za-

wartość większych bibliotek kościołów par. w tym rejonie. Akta wiz. mają je przy inwentarzach (w cz. 2 księgi). I tak w Chojnicach była znaczna ilość książek, atoli źródło nie sprecyzowało ich liczby (s. 236; *Fontes*, XIII 401); w Raciążu wykaz podaje ich przeszło 20 (s. 246; *Fontes*, XIII 410); w Mroczy — ok. 50 (s. 258—259; *Fontes*, XIII 422); w Ślesinie — ok. 20 dzieł (s. 270; *Fontes*, XIII 435); w Sypniewie — także ok. 20 (s. 274; *Fontes*, XIII 438—439); wreszcie w Miasteczku katalog wymienia ok. 95 dzieł (s. 288—289; *Fontes*, XIII 452—453).— Najbardziej jednak interesują mnie przekazy o dawniejszych, zwł. zaginionych wizytacjach, o czym zarówno w aktach lustr. Trebnica, jak też uzupełnieniach ks. Panske w *Fontes* jest wyjątkowo dużo. Wychwycenie ich będzie b. przydatne do następnej pracy — o zaginionej dokumentacji wizytacji gnieźnieńskich.

Powolywanie się przez prał. Trebnica ogólnie na poprzednie wizytacje, których akta dzisiaj nie są znane. Czyni to w opisie par. Kamień (s. 26), Człuchów (s. 33), Rychnowy — dwukrotnie (s. 38), Mosiny (s. 39), Kiełpin (s. 43), Henrichswold (s. 48), Przechlewo (s. 57), Łoża — dwa razy (s. 63—64), Zamarte (s. 101), Ostrowite (s. 107), Silno (s. 109), Więcbork (s. 121), Sępólno Kraj. (s. 123), Łąsko W. (s. 139), Łobżenica — dwukrotnie (s. 153); Dźwierszno W. (s. 159), Luchowo (s. 160), Bługowo (s. 162), Wiśniewka (s. 167) i Glesno (s. 198). Wydaje się, że ma tu na myśli przeważnie lustracje a-diak. i of. kam. z lat ok. 1610—1627 Jana a Gleissen Dorengowskiego, jedn. prep. par. Chojnice i Tuchola (*Fontes*, t. 13 s. XXXVII, t. 14 s. 605).— Ogólnie do zaginionych dziś akt wiz. a-diak. Dorengowskiego lub tylko do jednej jego lustracji odwołuje się Trebnic w sprawozdaniu par. Szczytno (s. 58; *Fontes*, XI 78), Ogorzeliń (s. 100; *Fontes*, XI 198) i Sławęcina (s. 104; *Fontes*, XI 203).— Do nie znanych obecnie akt więcej niż jednej lustracji of. Dorengowskiego (a wiadomo, że tenże odbywał wizytacje swojego a-diaconatu w l. 1611, 1616 i 1619) nawiązuje Trebnic w opisie par. Schonfeldt (s. 92; *Fontes*, XI 157) oraz w zakończeniu lustr. dek. człuchowskiego i hamersztyńskiego (s. 94; *Fontes*, XI 160).— Przyp. do wizytacji Dorengowskiego z r. 1619 nawiązuje prał. Trebnic przy opisie prep. szpit. Św. Ducha w Chojnicach (s. 90; *Fontes*, XI 142).— Na koniec notariusz Kapituły i Konsystorza For. w Kamieniu ks. Józef Blistron († 1734), przeglądając księgę wiz. Trebnica, dodał do niej w trzech miejscach wiadomości z lustracji a-diak. Dorengowskiego z r. 1611, mianowicie pod par. Kiełpin (s. 43; *Fontes*, XI 58), Polnica (s. 56; *Fontes*, XI 74) i Przechlewo (s. 57; *Fontes*, XI 75).

Ze źródeł istniejących poza aktami wiz. prał. Trebnica wiemy jeszcze o następ. lustracjach a-diak. i oficj. kamieńskiego do r. 1652 czyli do omawianej księgi wiz. Oto w r. 1597 a-bp Karnkowski udał się na wizytację kościołów a-diak. kamieńskiego. Wiadomo tylko, że zlu-

strował stoł. parafię tego terytorium — Kamień (Korytkowski: *Arcybiskupi*, III 506; *Fontes*, XI 28). W r. 1599 tenże prymas, w otoczeniu m.in. a-diak. gnieź. Wincentego à Seve oraz a-diak. i of. kam. Floriana Maliszewskiego, znowu podążył do tegoż archidiaconatu w celach rewindykacyjnych kościołów a także ich wizytacji. Z powodu wrogiego i odważnego nastawienia innowierców do tej jego akcji, prawdop. niewiele dokonał (*Fontes*, XI 164—166).— Ale ks. Maliszewski († ok. 1610), a-diak. i of. kam. oraz kan. uniej., wizytował podległe sobie kościoły. Znana była jego lustracja z r. 1590. W jej aktach oświadczał on m.in., że księży tylko w dek. nakielskim i tucholskim pozostali mu w całości posłuszni (*Fontes*, XII 239). W r. 1595 w archiwum par. Ostrowite w dek. tuch. znajd. się odpisy akt dwóch jej wizytacji, z których jeden mógł być ks. Maliszewskiego z 1590, a drugi ewent. od niego starszy! (*Fontes*, XII 226).— W czasie pont. W. Baranowskiego (1609—1615) również odbywały się wizytacje w a-diak. kamieńskim (*Fontes*, XI 10, 18—20). Mógł je przeprowadzać jeszcze stary a-diak. i of. Maliszewski, albo jego następca Jan Dorengowski, który już w r. 1611 po raz pierwszy lustrował swój okręg (*Fontes*, XI 58, 74, 75).— Drugi raz wizytował prał. Dorengowski swój archidiaconat w r. 1616 (S. Kujot: *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?* cz. 1, Toruń 1903 s. 302; zamiast nazwiska Dorengowski stoi tam błęd. Trebnic; *Fontes*, XII 364—366; ABMK, t. 32 s. 147).— Po raz trzeci lustrował Dorengowski († 1627) ten obszar w r. 1619 (*Fontes*, XI 124—125, 148—155).— A-bp Gembicki wizytował osobiście w r. 1619 w omawianym archidiaconacie przynajmniej dwa najważniejsze tamt. kościoły: w Kamieniu (podczas synodu cząstkowego) i w Chojnicach, gdzie w r. 1617 farę przejęto z rąk innowierców (Korytkowski: *Arcybiskupi*, III 659; *Fontes*, XI 27; Sawicki: *Concilia*, V 215—219).— Następca Dorengowskiego, a-diak. i of. kam. a prep. chojn. Mateusz Rautenberg (1628—1631) pewnie lustrował swój okręg w 1628, gdyż wizytację par. Mrocza odbył on 31 III tr. (*Fontes*, t. 13 s. XXXVII i t. 14 s. LX).— Drugi jego następca kamieński, prał. S. Trebnic oprócz opisywanej tu lustracji przeprowadzał w długim okresie swego urzędowania wizytacje jeszcze w innych latach. Gdzieś wyżej w *Repertorium* wspomniałem, że napotkałem w aktach wzmiankę o jego wiz. w r. 1651. A oto w archiwum par. Ostrowite w dek. tuch. był w l. 1720—1722 odpis lustracji tej placówki, dok. przez Trebnicę w r. 1642 (*Fontes*, XII 228).— A-bp M. Łubieński osobiście miał też jakiś udział w wizytacji tego archidiaconatu w r. 1647. Oto 21.VIII tr. przewodniczył on synodowi partykularnemu w Kamieniu, a 26 tm. konsekrował kościół par. w Człuchowie (Fl. Bujdecki: *Vita ven. Servi Dei M. Łubieński*, Calissi 1752 s. 133; *Fontes*, XI 28—29, 43; Sawicki: *Concilia*, V 242—243). Lustrację archidiaconatu przed tym synodem w r. 1647 (Sawicki s. 242—243) odbył bez wątpienia Trebnic, a nie Łubieński.

Ks. Panske w swym wyd. *Monumenta vetustiora...* opublikował z akt Kons. Kam. szczątki trzech zaginionych wizytacji nin. obszaru. Biorąc chron. są to akta wiz. par. Ostrowite w dek. tuch. (z kościołem zbud. w r. 1402, kons. pw. św. Jakuba ap. 2 X 1435) oraz jej filii Frankenhagen (z kościołem pw. św. Anny, wyst. w r. 1319, ink. do Ostrowitego 21 VIII 1435). Lustrację przepr. ok. 18 X 1485 Hugon de Lichtenstein, kan. ryski (!) i uniej., kancl. prym. Oleśnickiego i star. kilku okol. powiatów Mikołaj z Kościelca. Wizytacja miała się odbyć z inicjatywy króla Kazimierza Jagiellończyka przy zgodzie arcybiskupa (*Fontes*, XII 211—224). Podobnych mieszanych lustracji w półn. części a-diak. kamieńskiego (wtenczas jeszcze gnieźnieńskiego), jako na terenach do r. 1466 pokrzyżackich, mogło być wtedy więcej. Bo oto w a-diak. pomorskim diec. włocławskiej spotykamy się z nimi (w parafiach patronatu król. i klasztorach) jeszcze w l. 1552 i 1568 (S. Librowski: *Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas*, ABMK, t. 11 s. 246 przyp. 362 i 368).— Na s. 364—366 t. 12 *Fontes* wydrukował Panske tekst nie znanej dziś wizytacji oficj. kamieńskiego odpr. przez a-diak. Dorengowskiego przyp. w r. 1616, odnoszącej się do par. Sadki w dek. nak.— Wreszcie na s. 124—125 w t. 11 *Fontes* opublikował tenże uczony z zaginionych obecnie akt lustracji prał. Dorengowskiego 1619 r. urywek odnoszący się do par. Brzeźno Szl. w dek. człuch. wzgl. hamer., a na s. 148—155 tegoż tomu — dot. par. w Chojnicach (z obydwoma tamt. prep. szpit.). I tu Dorengowski odwołuje się do starszej od swojej wizytacji a-diak. Maliszewskiego (s. 150).

Księga obejmuje opisy i inwentarze parafii w następ. 6 dekanatach: człuchowskim i hamersztyńskim, tucholskim, wiecborskim, łobzeńnickim i nakielskim — jak to widzimy w cz. B nin. syg. Wobec tego ks. Ronge również mylnie zanotował (s. I), że mieści ona w sobie dekanaty: kamieński, człuchowski, tucholski i nakielski. Nie dostrzegł zatem (w rękopisie) dek. hamersztyńskiego, wiecborskiego i łobzeńnickiego oraz bezpodstawnie przypisał już wtedy istnienie dek. kamieńskiego, który został powołany do życia dopiero w r. 1819 (*Fontes*, XIII 570—572).— Akta przybyły do Pelplina w XIX w. z Kamienia lub Gniezna.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Kamień, miasto (oppidum). Kościół kolegiacki i zarazem parafialny (kons. 29 VI 1591) pw. św. ap. Piotra i Pawła s. 25—30, 207—210 (*Fontes*, XI 32—42, XII 372—376).

— Do r. 1512 był tylko parafialnym, potem archidiakańskim, od 1651 kolegiackim. Kapituła składa się z 4 prałatów (prepozyt, archidiacon, dziekan i kustosz) oraz 8 kanoników. Duszpasterstwo podlega a-diaconowi! s. 25.

— Statuty kap. nadał (Łowicz, 17 VI 1651) prym. Łubieński s. 25; por. *Fontes*, XI 29, 33.

a. Kościół pw. św. Rocha w. pod miastem s. 210 (*Fontes*, XII 376).

I—II. Dekanaty człuchowski i hamersztyński, dwa odrębne, których parafie w opisie pomieszane s. 31—94, 211—237 (*Fontes*, XI 31—160, XII 377—384, XIII 385—401):

1. Słochowia, miasto (oppidum). Kościół par. (zbud. nakł. woj. chełmiń. Melchiora Wejera, a nast. woj. malb. Jakuba W., kons. przez a-bpa Łubieńskiego 26 VIII 1647, odebr. heretykom w r. 1599) pw. św. Jakuba ap. s. 31—33, 211—212 (*Fontes*, XI 43—47, XII 377—378):
 - a. Kaplica (capella) na zamku star. (od ok. 1365 r.) s. 33, 212 (*Fontes*, XI 46—37, XII 378).
 - Dziek. człuchowski jest miejsc. proboszcz, Bartłomiej Kuntzius s. 33.
2. Darnica, wieś; par. w unii z Człuchowem. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 34, 213 (*Fontes*, XI 47—48, XII 378—379).
3. Preisenwold, wieś; par. w adm. prob. z Henrichswoldu s. 35—36, 219 (*Fontes*, XI 48—50, XII 384).
4. Peterswold, wieś; par. pod zarz. prob. z Henrichswoldu. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 36, 219 (*Fontes*, XI 50—51, XII 384).
5. Lichtenhagen, wieś; par. w unii z Człuchowem. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 37, 213 (*Fontes*, XI 51—52, XII 379).
6. Richnowo, wieś; par. w adm. prob. z Człuchowa. Kościół par. pw. św. Krzyża s. 38, 213 (*Fontes*, XI 52—53, XII 379).
7. Mosiny, wieś; par. pod zarz. prob. z Człuchowa. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 39, 216 (*Fontes*, XI 53—54, XII 382).
8. Bucholz, wieś. par. w unii z Jącznikami. Kościół par. św. Wawrzyńca m. i św. Katarzyny pm. s. 39—40, 217 (*Fontes*, XI 54—55, XII 382).
9. Brezno, wieś; par. w adm. prob. z Jącznik s. 40—41, 217 (*Fontes*, XI 55—56, XII 382).
10. Jączniki, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 41—42, 214—215 (*Fontes*, XI 56—57, XII 380).
11. Wierzchow, wieś; par. afil. do Jącznik. Kościół par. pw. św. Anny s. 42, 215 (*Fontes*, XI 57—58, XII 380).
12. Kiełpino, wieś, daw. podlegały tej parafii kościoły w Rychnowie i Polenicy, a obec. sama jest pod zarz. prob. z Jącznik. Kościół par. (pw. św. Andrzeja ap.) s. 43, 214 (*Fontes*, XI 58—59, XII 379—380).
13. Fridland, miasto (oppidum). Kościół par. nowy (zbud. po spaleniu się poprz. w r. 1609; poprz. był przej. z rąk innowierców w 1599), nie kons. s. 44—45, 215 (*Fontes*, XI 59—61, XII 380—381).
14. Stenborna, wieś; par. w adm. prob. z Frydlandu. Kościół par. pw. św. Łukasza ew. s. 45—46, 216 (*Fontes*, XI 61—63, XII 381).
15. Strieczona, wieś; par. w unii z Frydlandem. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 47, 216 (*Fontes*, XI 63—64, XII 382).
16. Henrichswold, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 48—49, 218 (*Fontes*, XI 64—66, XII 383).
17. Rosenwold, wieś; par. afil. do Henrichswoldu. Kościół par. pw. św. Elżbiety s. 50, 219 (*Fontes*, XI 67—68, XII 384).
18. Christefeldt, wieś. Kościół par. (nowy, wyst. po pożarze w r. 1618 poprz.) pw. Wniebowzięcia NMP s. 51, 218 (*Fontes*, XI 68—70, XII 383).
19. Barkienfeldt, wieś; par. jest filią Christfeldu. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 52—53, 217 (*Fontes*, XI 70—71, XII 383).
20. Biskupnica, wieś; par. pod zarz. prob. z Henrichsfeldu, kt.

- jedn. jest adm. par. Christfeldt s. 53—54, 218 (*Fontes*, XI 72—73, XII 383—384).
21. Schonwarder, wieś. Kościół (świeżo przejęty z rąk heretyków) pw. św. Wawrzyńca m., znajd. się w adm. prob. Henrichswoldu s. 55, 220 (*Fontes*, XI 73, XII 384).
 22. Landek, wieś; par. pod zarz. prob. z Henrichswoldu. W kościele nie odprawia się dla obawy przed innowiercami s. 55, 220 (*Fontes*, XI 74, XII 384).
 23. Polenica, wieś; par. złącz. z Przechlewem. Kościół par. (pw. Św. Trójcy), przejęty z rąk heretyckich s. 56, 220—221 (*Fontes*, XI 74—75, XIII 385).
 24. Przechlewo, wieś. Kościół par. (pw. św. Anny) s. 57—58, 221 (*Fontes*, XI 75—77, XIII 385—386).
 25. Szczytno, wieś; par. afil. do Przechlewa. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 58—59, 222 (*Fontes*, XI 77—79, XIII 386—387).
 26. Kramsk, wieś; par. afil. do Ferstnowa. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 60, 223 (*Fontes*, XI 79—80, XIII 387).
 27. Ferstnowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 61, 223 (*Fontes*, XI 80—81, XIII 387—388).
 28. Rzczeńca, wieś; par. w adm. prob. z Ferstnowa. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 62, 224 (*Fontes*, XI 81—83, XIII 388).
 29. Richwald, wieś. Kościół, a raczej kaplica (capella), pozyskany od innowierców, pod zarz. prob. z Ferstnowa s. 63, 224 (*Fontes*, XI 83, XIII 388).
 30. Loza, wieś. Kościół par. w adm. prob. z Hamersztynu s. 63—64, 224 (*Fontes*, XI 83—84, XIII 388).
 31. Domyślów, wieś; par. pod zarz. prob. z Hamersztynu. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 64—65, 225 (*Fontes*, XI 84—85, XIII 388—389).
 32. Falkiewald, wieś; par. w adm. prob. z Hamersztynu. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 65—66, 225 (*Fontes*, XI 85—86, XIII 389).
 33. Hamerstein, miasto (oppidum). Kościół par. (spalony razem z miastem w kilka dni po wiz.) pw. Wniebowzięcia NMP s. 66—68, 225—226 (*Fontes*, XI 86—89, XIII 389—390).
 34. Hanswold, wieś; par. pod zarz. prob. z Hamersztynu. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 68—69, 226 (*Fontes*, XI 89, 102, XIII 390).
 35. Baldeburg, miasto (oppidum). Kościół par. (nowy, nie kons., zbud. po spaleniu popr. przez protestantów ok. r. 1645) w adm. prob. z Hamersztynu s. 69—70, 227 (*Fontes*, XI 102—103, XIII 390).
 - a. Witfeldt, w. Filia par. Baldeburg z włas. kościołem s. 71, 227 (*Fontes*, XI 115, XIII 391).
 36. Echfier, wieś. Kościół par. (wyst. przed 60 laty) pod zarz. prob. z Fletensteinu s. 71—72, 227 (*Fontes*, XI 115—116, XIII 391).
 37. Pennichul alias Pienieznica, wieś. Kościół par., przejęty od heretyków, w adm. prob. z Fletensteinu s. 72—73, 227 (*Fontes*, XI 116—117, XIII 391).
 38. Fletenstein, wieś z kościołem par. s. 73—75, 228 (*Fontes*, XI 117—119, XIII 391).
 39. Starzno, wieś. Kościół par. pod zarz. prob. z Fletensteinu s. 75, 228 (*Fontes*, XI 119, XIII 391).

40. Borzyszkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 76—78, 228—229 (*Fontes*, XI 120—122, XIII 392—393).
41. Brzezno, wieś; par. w adm. prob. z Borzyszkowa. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 78—79, 229—230 (*Fontes*, XI 122—123, XIII 393).
42. Konarzyny, wieś. Kościół par. pw. św. ap. Piotra i Pawła s. 79—81, 230—231 (*Fontes*, XI 125—129, XIII 393—395).
43. Sapolna, wieś; par. afil. do Konarzyn. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. i św. Katarzyny pm. spalił się przed wielu laty s. 82, 232 (*Fontes*, XI 129—130, XIII 395).
44. Sforniac, wieś; par. afil. do Konarzyn. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Bartłomieja ap. s. 83, 232 (*Fontes*, XI 130—132, XIII 395—396).
45. Choinica [Major, miasto (civitas). Kościół par. (odebr. heretykom w r. 1617) pw. Ścięcia św. Jana Chrzc. i św. Marii Magdaleny s. 84—90, 233—237 (*Fontes*, XI 132—142, XIII 396—401).
- Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Jerzego m. za murami miasta, przed Bramą Kamieńską s. 89 (*Fontes*, XI 140—141).
 - Prepozytura szpit. z kościołem pw. Ducha Św. na przedmieściu, przed Bramą Człuchowską, obec. w rękach innowierców s. 90 (*Fontes*, XI 142).
 - Hengowice, w. na ter. par. miej. Chojnice, mająca kaplicę (capella) publ. s. 93 (*Fontes*, XI 159).
 - Powałki, w. w par. Chojnice m., pos. kościół, kt. był parafialnym w czasie, kiedy chojnicki znajd. się w rękach heretyków (1555—1616) s. 94 (*Fontes*, XI 159—160).
46. Choinica Minor, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., afil. do par. miej. w Chojnicach s. 90—91, 232—233 (*Fontes*, XI 155—156, XIII 396).
47. Schonfeldt, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. pod zarz. prob. z m. Chojnic s. 92 (*Fontes*, XI 157—158):
- Kaplica (capella) publ. ze szpitalem, stała na przeł. XVI/XVII w. w środku wsi, na miejscu poprz. kościoła s. 92 (*Fontes*, XI 158).
48. Moszczenica, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. w adm. prob. par. miej. w Chojnicach s. 93 (*Fontes*, XI 158—159).

„Praeter has ecclesias supra scriptas sunt [in decanatus Sluchowiensi et Hamerstinensi] aliquot synagogae haereticae cum summo praeiudicio ecclesiarum parochialium catholicarum, et quidem in villis Clausfeldt, Stolcefeldt, Marvefeldt, Rutebarg, Deminek, Czarnica, Kromza, Gockowy, Elznowo, Berenwaldt, Redersbarg, Grabowo, Schonowo, Gilgenfeldt, Darzno; quae villae, ad quas ecclesias parochiales antiquitus spectabant, habetur in visitationibus adm. r.d. olim Joannis Dorengowski, archidiaconi et officialis Camenensis. Adhaec haeretici per oppida: Choinice, Fridland, Hamerstin, Baldeburg in curiis suas devotiones exercent, non enim illis licet novas aedificare ecclesias” s. 94 (*Fontes*, XI 160)⁴.

III. Dekanat tucholski s. 95—118, 239—249 (*Fontes*, XI 173—192, XII 193—239, XIII 401—414):

⁴ Ks. P. Panske podaje (*Fontes*, XI 162—166) z innych źródeł wiadomości o zabranych w 2 poł. XVI w. przez protestantów kościołach dek. człuchowskiego i utworzonego z części jego terytorium przez a-bpa Gembickiego w r. 1617 dek. hamersztyńskiego oraz o ich częściowej restytucji.

1. Tucholia, miasto (oppidum). Kościół par. (kons. w r. 1287 przez a-bpa Jakuba) pw. św. Bartłomieja ap. s. 95—99, 239—241 (*Fontes*, XI 173—180, XIII 401—405):
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Elżbiety za Bramą Chojnicką s. 98—99 (*Fontes*, XI 178—179).
 - b. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Ducha Św. poza Bramą Toruńską s. 99 (*Fontes*, XI 180).
 - c. Koslinka, w. na ter. par. Tuchola, mająca kościół (przyp. filialny) pw. św. Jakuba ap. s. 99 (*Fontes*, XI 179—180).
2. Ogorzeliń, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża s. 100—101, 242 (*Fontes*, XII 197—199, XIII 405—406).
3. Zamarte, wieś. Kościół, a raczej kaplica (capella) par. (zbud. ok. r. 1411) pw. Narodzenia NMP s. 101—102, 241—242 (*Fontes*, XII 199—201, XIII 405): — Obraz M.B. słynący łaskami s. 101.
4. Blumenfeldt, wieś. Kościół par. „tota desolata” s. 102 (*Fontes*, XII 201).
5. Lichnowy, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. w adm. prob. z m. Chojnic s. 103, 249 (*Fontes*, XII 201—203, XIII 414).
6. Sławecin, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., afil. do Lichnow, pod zarz. prob. m. Chojnice s. 104, 249 (*Fontes*, XII 203—204, XIII 413—414).
7. Nowacerkiew, wieś. Kościół par. nowy (zbud. po spaleniu się poprz.) pw. św. Marii Magdaleny s. 105, 243 (*Fontes*, XII 204—206, XIII 406—407).
 - a. Pawłowo, w. Filia par. Nowacerkiew z kościołem pw. św. Mikołaja b. s. 106, 242 (*Fontes*, XII 206—207, XIII 406).
8. Ostrowite, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. (uległ pożarowi wkrótce po wiz.) s. 107—108, 244 (*Fontes*, XII 207—208, XIII 407—408).
 - a. Ciechocin, w. Filia par. Ostrowite z kościołem czy kaplicą (capella) s. 110, 245 (*Fontes*, XII 210—211, XIII 408).
9. Silno, wieś. Kościół par. pw. św. Anny, afil. do Ostrowitego s. 108—109, 243 (*Fontes*, XII 209—210, XIII 407).
10. Raciaż, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 110—112, 245—246 (*Fontes*, XII 228—232, XIII 409—410).
11. Jelencz, wieś. Kościół par. (kons. 20 VII 1631) pw. św. Wojciecha b., afil. do Mędromierza s. 113, 246—247 (*Fontes*, XII 232—233, XIII 410—411).
12. Mędromierz Maior, wieś. Kościół par. (kons. 20 VII 1631) pw. św. Stanisława b. s. 114, 247 (*Fontes*, XII 234—235, XIII 411—412).
13. Gosticin, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. w adm. prob. z Jeleńcza s. 115, 248 (*Fontes*, XII 235—236, XIII 412).
14. Dąbrówka, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., afil. do Cerkwicy Dużej oraz ink. z nią w r. 1615 przez a-bpa Baranowskiego do upos. kol. w Kamieniu s. 116, 248 (*Fontes*, XII 236—237, XIII 412).
15. Cerkwica Maior, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wciel. w r. 1615 przez a-bpa Baranowskiego do upos. kap. k a m. s. 117, 249 (*Fontes*, XII 237—238, XIII 413).
16. Obkas, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., ink. w r. 1615 przez a-bpa Baranowskiego do upos. kol. w Kamieniu s. 118 (*Fontes*, XII 238—239)⁵.

⁵ Ks. P Panske — podobnie ze źródeł pozawizytacyjnych — informuje (*Fontes*, XII 239—245) o odpadłych do herezji kościołach dek. tucholskiego.

IV. Dekanat wieciborski s. 119—150, 250—270 (*Fontes*, XII 246—285, XIII 414—447):

1. Więcborg, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Najśw. Maryi P. oraz św. ap. Szymona i Judy s. 119—122, 250—251 (*Fontes*, XII 246—248, XIII 414—416):
 - a. Kościół poza miastem pw. św. Katarzyny pm., „valde ruinosa” s. 121 (*Fontes*, XII 249).
2. Sempolbork, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wciel. do upos. klasz. w Miechowie s. 122—124, 252—253 (*Fontes*, XII 251—254, XIII 516—418).
3. Wielewicz, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. pod zarz. prob. z Więcborka, daw. — pleb. z Wąwelną s. 124—125 (*Fontes*, XII 254—255).
4. Zabartowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., św. Anny i św. Wawrzyńca m. s. 125—127, 256—257 (*Fontes*, XII 255—257, XIII 419—421):
 - a. Orle, w. w par. Zabartowo, pos. kaplicę (capella) publ., „desolata plane et profanata” s. 127 (*Fontes*, XII 257).
5. Runowo, wieś; par. utw. z zabartowskiej w l. 1621/22 przez a-bpa Gembickiego. Kościół par. pw. Trójcy Św. i św. Jana Chrzc. s. 127—128 (*Fontes*, XII 257—259):
— Dok. erek. wpis. do akt Kons. Kam. t. 3 s. 101—114, 160—171, 189—191.
6. Mrocza, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 129—131, 258—259 (*Fontes*, XII 259—264, XIII 421—423):
— Spis książek biblioteki kośc. (ok. 50 dzieł) s. 258—259 (*Fontes*, XIII 422).
 - a. Kościół pw. św. Krzyża poza miastem s. 131 (*Fontes*, XII 263—264).
 - b. Werza, w. na ter. par. Mrocza, gdzie widać ruiny kościoła s. 130, 131 (*Fontes*, XII 261, 264).
7. Sącieszno, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 132—133, 259—260 (*Fontes*, XII 264—266, XIII 423—424).
8. Drzewianowo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 133—134, 260—261 (*Fontes*, XII 266—268, XIII 424—425).
9. Wierzchucin, wieś; par. wciel. do upos. op. Cystersów w Koronowie. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 135—136, 261—262 (*Fontes*, XII 268—270, XIII 425—426).
10. Wąwelną, wieś. Kościół par. pw. św. ap. Filipa i Jakuba oraz św. Marii Magdaleny s. 136—137, 262—263 (*Fontes*, XII 270—271, XIII 426—427).
11. Łącko Maior, wieś; par. ink. do upos. op. w Koronowie. Kościół par. pw. św. Anny, w adm. prob. z Wierzchucina s. 138—139, 263 (*Fontes*, XI 271—273, XIII 427—428).
12. Mękowarsk, wieś; par. wciel. do op. Cystersów w Koronowie. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 139—141, 264 (*Fontes*, XII 273—275, XIII 428—429).
13. Pruszcz, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 141—142, 265 (*Fontes*, XII 275—277, XIII 429—430).
14. Klunia Maior, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., pod zarz. prob. z Pruszcza s. 143—144, 266 (*Fontes*, XII 277—278, XIII 430—431).
15. Wałdowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap. s. 144—146, 267—268 (*Fontes*, XII 278—281, XIII 431—432).
 - a. Komirowo, w. Filia par. Wałdowo z kościołem pw. św. Michała arch. s. 146, 268 (*Fontes*, XII 281, XIII 432—433).

16. Zalesie, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., afil. do Kloni W., w adm. mansj. kol. w Kamieniu s. 147, 269 (*Fontes*, XII 282—283, XIII 433).
17. Lutowo, wieś. Kościół par. (ink. w r. 1615 przez a-bpa Baranowskiego do upos. kol. w Kamieniu) pw. św. Katarzyny pm. i św. Bartłomieja ap. s. 148, 269 (*Fontes*, XII 283, XIII 434).
18. Slesin, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 149—150, 270 (*Fontes*, XII 284—285, XIII 434—435).

V. Dekanat łobżenicki s. 151—178, 272—283 (*Fontes*, XII 286—343, 435—447):

1. Łobsenica, miasto (oppidum). Kościół par. (odczys. z rąk heretyckich 2 X 1622) pw. Najśw. Maryi P. s. 151—155, 272—273 (*Fontes*, XII 286—291, 435—437):
 - a. Kościół pw. św. Anny, daw. Franciszkanów, w pos. innowierców, kt. otrzymali przywilej zbud. włas. świątyni s. 155 (*Fontes*, XII 291).
 - b. Luchowo, w. na ter. par. Łobżenica z kościołem (przyp. filialnym), kt. zastępował parafialny w okresie pos. mariackiego przez luteranów s. 151, 160 (*Fontes*, XII 287, 296—297).
2. Sypniewo, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Katarzyny pm. s. 156—157, 273—274 (*Fontes*, XII 292—294, XIII 437—439).
3. Dzwierzchno, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 157—159, 275—276 (*Fontes*, XII 294—296, XIII 439—440).
4. Gromadno, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 160—161, 276 (*Fontes*, XII 297—298, XIII 440—441).
5. Bługowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i Wniebowzięcia NMP s. 161, 277 (*Fontes*, XII 298—299, XIII 441).
6. Sławianowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 162—163, 277 (*Fontes*, XII 299—300, XIII 441—442).
7. Skic, wieś; par. afil. do Sławianowa z kościołem pw. św. Andrzeja ap. s. 163—164, 277 (*Fontes*, XII 301, XIII 442).
8. Zakrzewo, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny (ink. w r. 1619 z filiami do Złotowa — *Fontes*, XII 313—318) s. 164—165, 278—279 (*Fontes*, XII 301—303, XIII 443):
 - a. Głomsk, w. Filia par. Zakrzewo z kościołem pw. św. ap. Piotra i Pawła s. 165—166, 278 (*Fontes*, XII 303—304, XIII 443).
 - b. Potulice, w. w par. Zakrzewo, mająca kościół czy raczej kaplicę (capella) publ. s. 166—167, 279 (*Fontes*, XII 304—305, XIII 443).
 - c. Wisniewka, w. na ter. par. Zakrzewo, pos. kościół (filialny?) pw. św. Anny s. 167, 278 (*Fontes*, XII 305, XIII 443).
9. Złotowo, miasto (oppidum). Kościół wzgl. kaplica (capella) par. (wyst. po spaleniu się poprz.) pw. św. Anny s. 168—170, 279 (*Fontes*, XII 306—308, 318—319, XIII 443—444):
 - a. Radownica, w. Filia par. Złotowo z kościołem pw. św. Barbary pm. s. 170 (*Fontes*, XII 318—319).
10. Krajenka, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Anny s. 170—172, 280 (*Fontes*, XII 319—322, XIII 444—445):
 - a. Prepozytura zwykła z kościołem albo kaplicą (capella) pw. św. Katarzyny pm. (w mieście) s. 172 (*Fontes*, XII 322).
 - b. Paruszką, w. w par. Krajenka z kościołem pw. św. Filipa ap., przejd.

przed ok. 10 laty od luteran, w adm. prob. z Głubczyna s. 175—176 (*Fontes*, XII 340).

- c. Sokolna, w. na ter. par. Krajenka z kościołem pw. św. Jakuba ap., odebr. przed kilku laty heretykom s. 176 (*Fontes*, XII 340—341).
11. Głupczyn, wieś; par. wydz. w r. 1588 przez a-bpa Karnkowskiego z krajeńskiej. Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 174—175, 281 (*Fontes*, XII 322—324, XIII 445—446).
12. Buczek Maior, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 177—178, 282—283 (*Fontes*, XII 341—343, XIII 446—447):
- a. Debrzno, w. w par. Buczek W. z kościołem zabranym innowiercom s. 178, 283 (*Fontes*, XII 343, XIII 447).

VI. Dekanat nakielski s. 180—201, 284—296 (*Fontes*, XII 344—371, XIII 447—460):

1. Nakło, miasto (oppidum). Kościół par. nowy (zbud. po spaleniu się poprz. w r. 1640) pw. św. Wawrzyńca m. s. 180—182, 284—285 (*Fontes*, XII 344—347, XIII 447—449):
- a. Kościół pw. św. Stanisława b. na przedmieściu s. 182 (*Fontes*, XII 347).
2. Śmiełowo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 183—186, 285 (*Fontes*, XII 347—352, XIII 449).
- a. Skorka, w. na ter. par. Śmiełowo z kościołem świeżo zabr. protestantom s. 185 (*Fontes*, XII 350—351).
- b. Plecimin, w. w par. Śmiełowo pos. kościół niedaw. przeję. z rąk luteranów s. 185—186 (*Fontes*, XII 351—352).
- c. Kaczori, w. na ter. par. Śmiełowo mająca kościół odebr. obec. protestantom s. 186 (*Fontes*, XII 352).
3. Morzewo, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., św. Agnieszki pm. i Trójcy Św. s. 186—187, 286 (*Fontes*, XII 352—354, XIII 449—450):
- Dok. erek. par. wpis. do ksiąg grodz. bydg. po 25 VII 1612 (s. 187; *Fontes*, XII 353).
4. Miasteczko, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 188—190, 287—289 (*Fontes*, XII 354—357, XIII 451—453):
- Katalog książek biblioteki kośc. zawiera ok. 95 dzieł s. 288—289 (*Fontes*, XIII 452—453).
5. Wysoka, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 190—192, 289—290 (*Fontes*, XII 357—360, XIII 453—455).
6. Kosztowo, wieś. Kościół par. pw. św. Anny s. 193—194, 291 (*Fontes*, XII 360—361, XIII 455—456).
7. Dębowo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 194—195, 292 (*Fontes*, XII 361—363, XIII 456—457).
8. Sadki, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 195—196, 293 (*Fontes*, XII 363—364, XIII 457—458).
9. Glisno, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. s. 197—198, 294 (*Fontes*, XII 366—368, XIII 458—459).
10. Werzysko i Wyrzysk, wieś. Kościół par. pw. św. Anny w adm. prob. z Glesna s. 199, 296 (*Fontes*, XII 369—370, XIII 460).
11. Krostkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 200—201, 295 (*Fontes*, XII 370—371, XIII 459—460).

2

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 2.

[2. Tyt. or.] Visitatio [**Archidiaconatus seu Officialatus Camenensis**] sub felicissimis auspicijs eminentissimi ac celsissimi & reuerendissimi dni, dni Michaelis [Radziejowski⁶], cardinalis Sae Rnae Eccleae tit. Sae Mariae de Pace presbyteri, archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae & M. D. Lithuaniae primatis primiq[ue] principis, per illustrem & admodum reuerendum dominum, dnum Remigium Michaellem Lewaldt Jezierski⁷, archidiaconum & officialem Camenensem, Conecensem, Tucholiensem praepositum, facta et expedita anno Domini 1695¹⁰.

[4. Opis. zew.] Łac., pol.— 2° (30,6×18,5 cm).— Kart III, 112, w tym 43a; k. czyste: II, IIIv, 51v, 75, 112v; wycięte: 1 k. ochr., k. czysta pom. k. 50 i 51.— Oprawa z poł. XIX w. w półpłótno, podnisz. Złoc. brzegów z pierw. oprawy.

[5. Syg. daw.] Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Diecezji Chełmińskiej, Pelplin (2 s. okł., k. 100, 2 k. ochr. — ks. A. Liedtke po r. 1945).— K 15 (2 s. okł., 2 k. ochr. i dwukr. na obwol. — ks. P. Panske na pocz. XX w.).— IV. 28 (nakl. na grzb. — 2 razy, 2 s. okł. i 2 k. ochr. — ks. E. Ronge w poł. XIX stul.).

[6. Uwagi] Mamy do czynienia z wizytacją archidiakańską, z tych samych powodów co syg. poprzednia, a nie z generalną, jak to błędnie informuje w poł. XIX w. ks. Ronge (na k. I), a w r. 1909 (*Fontes*, XIII 521) ks. Panske.— Tytuł or., istotnie przeze mnie uzupełniony w *Repertorium*, znajd. się na k. III. Skrócony tyt. rękopisu zamieścił na górnej nakl. grzb. w poł. XIX stul. ks. Ronge, który też na dolnym brzegu akt napisał atram. „Jezierski”.— Tekst księgi składa się z dwóch grup opisów — właściwych sprawozdań wiz. oraz inwentarzy kościelnych i beneficjalnych, wydzielonych z opisów, ale idących w poszcz. parafiach zaraz po spraw. Opisy kościołów są zredagowane po łac., inwentarze — to w jednym, to drugim języku.— Pismo częściowo dwóch rąk, mało staranne. Druga ręka — pewnie samego a-diak. Jezierskiego, pisała zupełnie niedbale. Osoba notariusza wiz. nie znana. Akta w jednym miejscu (k. 110v) były uzupełniane jeszcze w 1701 r. Papier posiada

⁶ Michał Radziejowski h. Junosza (1641—1705), kolejno biskup warmiński (1678/1680), podkanclerzy kor. (1685), kardynał (1686), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1688). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 293—371; Szostkiewicz s. 154; nin. księga).

⁷ Remigiusz Michał h. Lewaldt czyli Rogala **Jezierski**, archidiacon (1688) i oficjał for. (1689), kamieński, prepozyt par. Chojnice i Tuchola, kanonik gnieź. (1710), sekretarz król. (1713), zm. w r. 1713. (Korytkowski: *Pralaci* — brak życiorysu; *Fontes*, XIII 519—521; nin. akta).

filigrany.— Instrukcja wiz. w opisach niedostrzegalna.— Treść akt dość uboga, w ujęciu wzorowana na księdze par. Trebnica z l. 1652—1653 (zob. poz. 1). Za nim to w nagłówkach kolejnych dekanatów wyraża się „*visitatio ecclesiarum ac sacerdotum...*”. Często odwołuje się do lustr. Trebnica, lecz nie przytaczam tu owych miejsc, jako że akta tej wizytacji zachowują się, a nawet są druk. Również nie melduję w mej pracy kart, na których powołuje się ogólnie na dawniejsze lustr., albowiem pewnie najczęściej myśli o dokumentacji Trebnica. W jednym tylko wypadku jest wyraźnie mowa o lustracji odbytej przez a-diak. Dorengowskiego w r. 1611 (k. 36v), atoli jest to uzupełnienie (pod par. Kiełpino), naniesione w rękopisie przyp. przez not. Kons. Kam. ks. Józefa Blistron’a † 1734, który przecież musiał mieć przed sobą księgę Dorengowskiego.— W opisie par. Wierzchucin (k. 104) notariusz lustr. odwołuje się znowu do wizytacji tej placówki, przeprow. pewnie w II poł. XVII w. przez opata koronowskiego Ignacego Gninińskiego.— Wiadomości w tej księdze są o wiele uboższe, aniżeli w aktach of. Trebnica i bardziej zammatwane. Nie podaje w ez w ań licznych kościołów. Odnośnie wielu parafii, zwł. w obszernych dek. człuchowskim i hamersztyńskim, gdzie protestantyzm poczynił największe postępy, nie można się zorientować, która parafia zarządzana przez sąsiedniego proboszcza zatrzymuje nadal prawa par., a która spadła do rządu filii.— W inwentarzach kościelnych często jest mowa o k s i ą ż k a c h. Dowiadujemy się przeto, że Biblioteka Kapituły w Kamieniu posiadała wtenczas katalog swoich książek, ale nie znamy ich liczby (k. 3v). Spisy własnych księgozbiorów miały kościoły par. w Raciążu (k. 16 — kilkanaście dzieł), w Człuchowie (k. 43a — 44 dzieła oraz 47 obrazów wiszących na ścianach świątyni) i w Nakle (k. 76 — ok. 40 książek).— Na k. 50v wspomniano o synodzie częstk. chojnickim, odbytym dla tego archidiaconatu przed r. 1655 (a po 1616, w którym odzyskano tamt. kościół z rąk innowierców).— Porządek dekanatów w księdze jest następujący: 1) tucholski (k. 6v—21), 2—3) człuchowski i hamersztyński (k. 21v—52) — z parafiami nie rozdzielonymi, jak w aktach Trebnica, 4) łobżenicki (k. 53—73v), 5) nakielski (k. 74—90), 6) wiecborski (k. 90—112). Na pocz. jednak położono kolegiatę w Kamieniu, znajd. się w dek. wiecb., oraz (z dek. tuch.) kościoły od niej zależne (k. 1—6), co w p. B zamieściłem łącznie pod 0. Ks. Ronge w poł. XIX w. nie zauważył w dokumentacji istnienia dek. hamersztyńskiego i łobżenickiego, natomiast zanotował (k. I) kamieński, który tu powstał dopiero w r. 1819 (*Fontes*, XIII 570—572).— Rękopis nie posiadał or. paginacji ani foliacji. W poł. XIX stul. p o f o l i o w a ł go (słabo) cegl. oł. E. Ronge, a na pocz. XX w. obok tego (mocno) oł. nieb. P. Panske.— Ks. Ronge niestarannie sporządził (k. I) w księdze alf. spis zwiz. kościołów, i to według nazw niemieckich. XIX stul., a ks. Panske w y k a z a ł topogr. (k. IIv) jedynie parafie ostat. dwóch

- b. Sfornicac, w. Filia par. Konarzyny z kościołem pw. św. Jana Chrzc. i św. Bartłomieja ap. k. 34v—35.
13. Przechlewo, wieś. Wezw. kościoła par. nie pod. k. 35—36.
14. Sczitno, wieś. Kościół par. „totaliter ruinosa”, kt. tyt. nie zapis., pod zarz. prob. z Przechlewa k. 36.
15. Kiełpino, wieś. Kościół par. (wg wiz. z 1611 r.) pw. św. Andrzeja ap. k. 36v—37.
16. Polenica, wieś. Kościół (poher. pw. Św. Trójcy), obec. odbud., przyp. nakł. kasz. gdań. Kazimierza Tuchołki, znajd. się w adm. prob. z Kiełpina k. 37—37v.
17. Fleitenstein albo Koczala, wieś. Wezw. kościoła par. nie pod. k. 37v—39:
- a. Starzno, w. Filia par. Fl. z kościołem wzgl. kaplicą (capella) k. 38v.
- b. Pennikul czyli Pienieznicza, w. Filia par. Fl. z kościołem nie ded. k. 38v—39.
- c. Eckier, w. Filia par. Fl. z włas. kościołem k. 40.
18. Baldeburg, miasto (oppidum). Kościół par. nowy (zbud. po pożarze poprz.), nie ded., pod zarz. prob. i dziek. hamer. k. 39—40:
- a. Witfeld, w. Filia par. Baldeburg z włas. kościołem k. 39v—40.
19. Ferstnowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. zarz. przez prob. z Fleitensteinu k. 40v:
- a. Kramsk, w. Filia par. Ferstnowo z kościołem „in magna ruina” pw. św. Jakuba ap. k. 41v.
20. Brzecznicza inaczej Sztegri, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. w adm. prob. z Ferstnowa k. 41—42:
- a. Richwald, w. Kościół wzgl. kaplica (capella) uległ pożarowi k. 42.
21. Szochovia (i Człuchow), miasto (oppidum). Kościół par. (wyst. nakł. Melchiora i Jakuba Wejherów, woj. chełmiń. i malb., kons. 25 VIII 1647 przez a-bpa M. Łubińskiego) pw. św. Jakuba ap. k. 42—43av:
- Jest inwentarz ksiązek biblioteki kościoła par. (44 dzieła) oraz spis obrazów (47) wiszących na ścianach kośc. k. 43a.
- a. Kaplica (capella) pokrzyzacka na zamku star. k. 43a—43av.
- b. Damnica, w. Filia par. Człuchów z kościołem pw. św. Jakuba ap. k. 43av.
- c. Lichtenhagen, w. Filia par. Człuchów z kościołem pw. św. Jakuba ap. k. 44.
22. Richnowo, wieś. Kościół par., będący pod zarz. prob. z Człuchowa, spalił się przed kilku laty od pioruna k. 44.
23. Mosiny, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych zarz. przez prob. z Człuchowa k. 44v.
24. Kristfeld, wieś. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP w adm. prob. z Człuchowa k. 44v—45v:
- a. Bärkienfeld, w. Filia par. Kristfeld z kościołem pw. św. Bartłomieja ap. k. 45—45v.
25. Biskupica, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża pod zarz. prob. z Człuchowa k. 46.
26. Choinica (Maior), miasto (civitas); prob. pos. tyt. prepozyta. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc. i św. Marii Magdaleny zgorzał, razem z miastem, przed 36 laty; odb. tylko w 1 chórze k. 46v—52:
- a. Klasztor Augustianów (wzm.) k. 49v.

- b. S z y n f e l d, w. Filia par. Chojnice z włas. kościołem k. 50.
- c. M o s c z e ń c i c a, w. Filia par. Chojnice z kościołem albo kaplicą (capella), kt. zarz. tamt. jezuiti k. 50v.
- d. C h o j n i c a M i n o r, w. Filia par. miej. w Chojnicach ze zrujn. kościołem k. 50v.

IV. Dekanat łobżenicki k. 53—73v:

1. B u c z e k (M a i o r, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. k. 53—54.
2. D e b r z n o, wieś. Kościół par. (polut.) afil. do Buczka; w aktach błęd. nazwany filią B. k. 54—54v.
3. Z a k r z e w o, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny ink. (w r. 1619) do Z ł o t o w a k. 54v—57:
 - a. G ł o m s k, w. Filia par. Zakrzewo z kościołem pw. św. ap. Piotra i Pawła k. 56.
 - b. W i s n i e w k a, w. w par. Zakrzewo z kościołem pom. (odb. po pożarze) pw. św. Anny k. 56—56v
 - c. P o t u l i c e, w. na ter. par. Zakrzewo z kościołem pom. a raczej kaplicą (capella) k. 56v—57.
4. Z ł o t o w o, miasto (oppidum). Kościół par. nowy (zbud. nakł. śp. Andrzeja Karola z Grudny Grudzińskiego) pw. Wniebowzięcia NMP k. 57—60:
 - a. R a d o w n i c a, w. Filia par. Złotów z kościołem (wyst. przed kilku laty, po spaleniu się poprz.) pw. św. Barbary pm. k. 62.
5. K r a j e n k a, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b. podle zamku zgorzał 9 III 1688; zastępuje go kaplica św. Katarzyny k. 60—61v:
 - a. P r e p o z y t u r a p r o s t a z kościołem czy kaplicą (capella) pw. św. K a t a r z y n y pm. poza miastem k. 61.
6. G ł u p c z y n, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. k. 62v—63.
 - a. P a r u s z k a, w. w par. Głupczyn z kościołem poher. pw. św. Filipa; nadal użytkują go l u t e r a n i e k. 63v.
 - b. S o k o l n a, w. na ter. par. Głupczyn z kościołem polut. pw. św. Jakuba ap.; w dalszym ciągu korzystają z niego i n n o w i e r c y w. 63v—64.
7. B ł u g o w o, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. w adm. prob. z G r o m a d n a k. 64—64v.
8. S ł a w i a n o w o, wieś. Kościół par. (zbud. przed kilku laty, pośw. w czasie tej wiz.) pw. św. Jakuba ap. k. 64v—66:
 - a. S k i c, w. Filia par. Sławianowo z kościołem pw. św. Andrzeja (ap.) k. 65v—66.
9. G r o m a d n o, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. k. 66—67v.
10. Ł o b ż e n i c a, miasto (oppidum). Kościół par. (zbud. wg trad. za kr. Mieczysława II, odzysk. z rąk i n n o w i e r c ó w w r. 1622) pw. Trójcy Św. k. 67v—70v:
 - Legenda o cud. przejściu obrazu NMP (ok. 140 lat temu) z podpalonego przez heret. Krotoską kościoła w miejscu G ó r k a do kośc. par. k. 68.
 - Wg daw. wizytacji tut. kol. m a n s j o n a r z y liczyło 8 kapł. k. 69.
 - a. K o ś c i ó ł p w. św. A n n y odebr. z rąk i n n o w i e r c ó w przed 25 laty k. 69.
 - b. L u c h o w o, w. w par. Łobżenica, gdzie katol. dziedz. zbud. zastępczy kośc. parafialny, kiedy jej kalw. małż. (Krotoski) przekazał świąt. w mieście i n n o w i e r c o m k. 69v.
 - c—d. K o n w e n t B e r n a r d y n ó w pos. tu 2 kościoły — w mieście i poza nim (w G ó r c e) k. 68, 70.

żeńskiej, nawiązuje ogół opisów znajdujących się w nast. księdze (poz. 4).— Fascykuł ten znaleziono w r. 1882 w aktach dek. kamieńskiego obecnej diec. chełmińskiej (s. 1), który dostał się do nich po 1819 z wygasłego Kons. Kamieńskiego. Dokument przewieziono do Pelplina i słusznie załączono do całości posiadanego tam zasobu wizytacyjnego gnieźnieńskiego (kamieńskiego). Lecz ks. Panske zupełnie błędnie ten dekret poczytał za drugą część składową akt lustracyjnych z l. 1743—1744, opisanych przeze mnie w poz. następnej, dając obydwu jednostkom tę samą sygnaturę (zob. o tym szerzej w p. 4). Pomyłki tej nie sprostowano dotychczas.— Jeszcze bardziej zaskakuje badacza fakt, że nin. dekret został opublikowany. Wydrukował go w r. 1915, w zbiorze *Ad historiam ecclesiasticam Pomeraniae Apparatus pauper...*, ks. Bruno Czapla, kładąc błęd. datę mies. (*Fontes TNTor.*, XIX 471—481) nie z naszego oryginału, ale z kolekcji przeora kartuskiego Jerzego Schwenkla. Nikt by się tego nie spodział, to też zupełnie przypadkowo natrafiłem na ten przekaz.— Od lustracji a-diak. Jezierskiego w r. 1695 (poz. 2) do wizytacji przepr. przez prym. Szembeka w 1741 (syg. 3) upłynęło prawie pół wieku. Z tego powodu, że (do planowanych jeszcze prac) skrzętnie zbieram w swym *Repertorium* wszelkie przekazy odnoszące się do wiz. zaginionych, pragnę tutaj zameldować, iż w pierwszych dniach sierpnia 1719 r. a-bp S. Szembek zwizytował przynajmniej kolegiatę w Kamieniu, dla której 4 VIII tr. wydał dekret ref. (*Fontes*, XI 29; XIII 506, 523). Natomiast parafie tegoż archidiaconatu lustrował na przestrzeni r. 1719 tamt. a-diak. i of. Józef Erazm de Platern (*Fontes*, XIII 524).

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI.

A-bp Szembek przeprowadzał wizytację parafii wiosną 1741 r. Np. prep. w Chojnicach lustrował w maju (*Fontes*, XIV s. LXIII przyp. 1). W wystawionym przez siebie, nie podzielonym na punkty, dekrecie ref. porusza wiele spraw. Na pocz. wspomina, że — w czasie zarządzanej przez siebie serii wizytacji generalnych archidiecezji — wybrał do osobistej lustracji terytorium najbardziej dotknięte przez herezję, mianowicie a-diak. kamieński. Z pewną chełpliwością powiada, że nie widział tu śladów wizytacyjnych swoich poprzedników. Osobiście obawiam się, że lustrację odbywał zbyt szybko i mógł opuścić niektóre parafie. Dekrety ref. dla poszcz. kościołów par. wписыwał notariusz wiz. do ksiąg metrykalnych. Nin. zaś dekret ref. ogólny miał — według polecenia prymasa — ogłosić duchowieństwu całego archidiaconatu, umyślnie w tym celu zwołanemu (na synod parcjalny), a-diak. i of. kam. J.E. Platern. Dekret ten powinni dziekani i proboszczowie wpisać do swych akt. Nadto dziekani mają sprawdzić — w czasie kongregacji dek. i zwyczajnych swoich wizytacji parafii — czy księży owe rozporządzenie wprowadzili w czyn.

Ponieważ a-diak. Platern wkrótce (27 lipca 1741 r.) zmarł, dekret ogólny promulgował duchowieństwu, zebranemu 9 lutego 1742 w Kamieniu, nast. a-diak. i of. Józef Jakub Chyliński (*Fontes*, XIII 573 przyp. 1).

4

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] ADCh: AAG, Wiz. 4.

[2. Tyt. nad.] Opisy kościołów i beneficjów **Archidiaconatu Kamieńskiego**, sporządzone w latach **1743—1744** — z polecenia prymasa Krzysztofa Antoniego Szembeka⁹ — przez proboszczów parafii, uznane przez władzę diecezjalną za akta wizytacyjne.

[4. Opis zew.] Łac., pol.— 2° (32,7×19,6 cm).— Kart III, 153 oraz k. 12a, 18a, 51/1—51/7; k. czyste z obciętym górnymi rogami, nie num.: jedna po k. 17, 25, 28, 39, 40, 45, 66, 73, 84, 88, 148, dwie po k. 51/2, 51/7, 61, 96; k. czyste nie zapis.: IIv, 5v, 20v, 21v, 25v, 30v, 32v, 33v, 39v, 40v, 57v, 73v, 105v, 106v, 119v, 137v, 152v—153v; k. czyste wycięte: pięć po k. 20, trzy po k. 111, dwie po k. 123 i 153, 2 k. ochr.— Oprawa współcz. w skórę, podnisz., szczeg. w grzbiecie. Złoc. brzegów wytarte.

[5. Syg. daw.] Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Diecezji Chełmińskiej, Pelplin (k. I, 99, 153v — ks. A. Liedtke po r. 1945).— K 16 (2 s. okł., 1 k. ochr., k. 153v, nakł. na grzb., dwukr. na obwol. — ks. P. Panske na pocz. XX w).— IV. 13 (2 s. okł., 1 k. ochr., k. 153v, nakł. na grzb. — ks. E. Ronge w pol. XIX stul.).

[6. Uwagi] Księga nie posiada or. tytułu.— Z nagłówków cząstkowych, zamieszczanych na pocz. większej części poszcz. opisów, wynika, że akcja ta odbywała się na specjalne zarządzenie a-bpa Szembeka. Proboszcz par. Więcbork wspomina (k. 41), iż tenże prymas wydał w tym celu „p r o c e s s u s”, i to „pro tota archidiaecesi emanati”, zatem pisemne, urzędowe sporządzanie „stanów parafii” miało objąć całe arcybiskupstwo.— Dokumentację nin. redagowali p r o b o s z c z o w i e, jak w dziekańskich wizytacjach specjalnych. Atoli nigdzie nie znalazłem, ażeby arcybiskup wzgl. jego Konsystorz For. Kamieński posłużył się w tym wypadku pośrednictwem dziekanów. Może połowa z beneficjatorów podpisała się pod swymi elaboratami. O znacznej jednak części innych pośrednio wiadomo, że również oni tych opisów dokonali. Akta są raczej szczeg. o r y g i n a ł a m i, aniżeli wspólnym o d p i s e m (czystopisem) całości. Wskazują na to: różna jakość papieru — zawsze przecież z filigranami — a zwłaszcza charakter i staranność pisma, dość często ujmowanego w ramki. Ale co się (w jednym przypadku, k. 73) stało z podpisem proboszcza par. Dźwierszno Wielkie i pieczęcią par., którymi tamt. akta były uwierzytelnione? Jego więc opis wyglądałby na kopię.— Całość dokumentacji ułożono i oprawiono pewnie w konsystorzu w Kamieniu.— Tylko w nagłówkach opisów Krajunki (k. 85) i Miasteczka (k. 138) zaznaczono, że są to a k t a w i z y t a c y j n e. Mimo

⁹ Por. przyp. 8; nin. akta.

- a. Świątynia luterńska w mieście k. 8.
- b. „Ecclesia Strecinensis filialis” k. 9—9v.
- c. „Ecclesia Sztainbornensis filialis...” pw. św. Łukasza ew. k. 10—10v.
- d. „Ecclesia Bucholcensis filialis...” pw. św. Krzyża k. 10v—11.
3. „Ecclesia Jączanensis parochialis...” pw. św. Katarzyny pm., w adm. prob. z Frydlandu, kt. tez sporz. opis k. 11—12av:
 - a. „Ecclesia Firchoviensis filialis...” pw. św. Anny k. 11—12.
 - b. „Ecclesia Bresnensis filialis...” pw. św. Wawrzyńca m. k. 11v—12v.
4. Kościoły zarz. przez prob. w Konarzynach. „Konarzynensis ecclesia parochialis” — opis. w maju 1744 r. ks. Jan Józef Stobiński, nazw. prob. wszystkich trzech par. k. 13—17v:
 - Kościół (zbud. w r. 1731 nakł. Piotra Tuchołki, podk. malb.) pw. św. ap. Piotra i Pawła oraz Wniebowzięcia NMP k. 13.
 - Wzm. o dok. erek. par. (chyba drugim) z r. 1622, wciąż. 25 IV 1641 do akt grodz. skarsz. k. 14.
 - a. „Status ecclesiae filialis Sąmpolnensis...” pw. św. Wawrzyńca m. i św. Katarzyny pm. (zbud. w r. 1685) k. 16—16v.
 - 1° Gemły, w. na ter. par. Sapolno, mające kaplicę (capella) pryw. w pałacu (Piotra Tuchołki, podk. malb.) k. 17v.
 - b. „Status ecclesiae filialis Swornogacensis...” pw. św. Jana Chrzc. i św. Bartłomieja ap. k. 17—17v.
5. „Boryszkowy ecclesia parochialis” pw. św. Marcina b. k. 18—20:
 - a. „Brzezno ecclesia filialis” pw. św. Katarzyny pm. k. 19—20.
6. „...Status ecclesiae parochialis Slesinensis...” pw. św. Mikołaja b. — opis. w r. 1744 prob. par. Ślèsin i Samsieczno Andrzej Kotowski k. 21—25, 37—39:
 - a. „...Samsiecznensis ecclesia” pw. św. Bartłomieja ap., afil. do Ślesina w r. 1617 i powt. 28 XI 1721 k. 37—39. Opis zapow. na k. 21 włożono błęd. pod kon. akt par. Mrocza.
7. „Ecclesia Makowarscensis” parochialis pw. św. Wawrzyńca m. — opis prob. Kazimierz Abramson k. 26—28.
8. „Descriptio ecclesiae parochialis Prusiecen[sis]” pw. Narodzenia NMP k. 29—30.
9. „Ecclesia parochialis in Wierzchucin” pw. św. ap. Piotra i Pawła, ink. do upos. Cystersów z Koronowa k. 31—32.
10. „Status ecclesiae parochialis Mroczensis...” — opis. w r. 1744 prob. Maciej Linkiewicz, kan. kam. k. 33—36v, 40:
 - Miasto (oppidum); kościół pw. św. Mikołaja b.
 - a. Kościół pw. św. Krzyża za miastem (nowy, zbud. star. obec. prob.) k. 35v.
 - b. Drzewianowa, w. w par. Mrocza, gdzie był nieg. kościół parafialny k. 35v.
 - c. Werza, w. na ter. par. Mrocza, pos. kied. włas. kościół k. 35v.
11. Więcbork, miasto (oppidum). Po zburz. kościoła poprz. kol. śp. Józef Remigiusz Potulicki, woj. czern., począł bud. nowy, ale go nie wykoń. k. 41—45v:
 - a. Wielewicz, w. Parafia ink. do Więcborka k. 43.
 - Herezję w obu parafiach propagowali kied. Zebrzydowski i Garczyński k. 43v.

- b. Pęperzyn, w. w par. Więcbork, w kt. zbór protestancki rozebrano k. 43v.
12. „Zabartoviensis parochialis ecclesia” pw. św. Jakuba ap. k. 46—51/2v:
- a. Orle, w. na ter. par. Zabartowo, pos. kościół „funditus ruinata” k. 51v.
13. „...Ecclesia Runovien[sis] per se parochia” (kons. 1 III 1669) k. 51/3—51/7v.
14. Sempelborg, miasto (civitas). Kościół (zbud. przed 40 laty) nie ded., wciel. do upos. Bożogrobców (w Gnieźnie) — opis. w r. 1744 prob. Stanisław Cercha, miech. k. 52—57:
- Dok. fund. par. przech. w Miechowie, wciąg. do akt Kons. Kam. k. 52. Parafia wciel. do upos. klasz. miech. w r. 1360 (zob. KDW, II nr 1427), potw. przez kr. Kazimierza W. (dok. wyd. w Żninie) w 1361 k. 54.
- a. Kaplica (capella) pw. św. Krzyża poza miastem k. 53v.
- b. Prepozytura szpit. (podup.) z kaplicą (capella) w mieście pw. św. Franciszka k. 56—56v.
- c. Synagoga żydowska (wzm.) k. 46v.
15. „Descriptio ecclesiae parochialis Waldovien[sis]” pw. św. Mateusza ap. (kons. przez a-bpa Olszowskiego) k. 58—61:
- a. Komierowo, w. Filia par. Wałdowo z włas. kościołem k. 59v.
16. „Klonia Wielka parochialis ecclesia” pw. św. Stanisława b. (pośw. w r. 1695 przez a-diak. Jezierskiego), pod zarz. prob. z Wałdowa k. 61—61v:
- a. Zalesie, w. Filia par. Klonia W. z włas. kościołem k. 61v.
17. „Ecclesia parochialis Lobsinensis” pw. Trójcy Św. — opis. w r. 1744 prep. par., jedn. dziek. kap. kam. Wojciech Berent k. 62—66:
- Prob. nosi tyt. prepozyta k. 62, 64v.
- a. Kościół pw. św. Anny (zbud. star. obec. prep. par.) k. 66.
- b. Synagoga żydowska (wzm.) k. 34v, 97v.
18. „...Ecclesia Dzwierzsnensis” — kościół par. nowy, opis. 23 II 1744 miejsc. proboszcz k. 61—73:
- Dok. erek. par. miał zabrać na pocz. w. XVII do Gniezna prał. Wincenty de Seve k. 67v.
- a. Dębno, w. w par. Dzwierzno W., daw. filia z kościołem pw. św. Jakuba ap. i św. Anny, a ok. r. 1600 sam. parafia k. 71—71v.
19. Sypniewo, wieś (po łac. Sypnievia). Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. — opis. 17 V 1744 prob. Kasper Józef Terterowicz k. 74—77v.
20. Sławianowo, wieś. Kościół par. (zbud. star. obec. prob., pośw. przez dziek. łobz. śp. Wojciecha Lipowicza) pw. św. Jakuba ap. — opis. 20 V 1744 prob. Tomasz Baraszkiwicz (83 lata życia, 55 w par. S.) k. 78—79v.
21. „Ecclesia parochialis Głubczinen[sis]” (zbud. w r. 1588 nakł. op. błędz. Andrzeja z Kościelca Kościeleckiego) pw. Trójcy Św. — opis. w r. 1744 prob. Wojciech Gładajewski k. 80—84v:
- Dok. erek. par. znajd. się w Gnieźnie k. 80v.
- a. Paruszką, w. Filia par. Głubczyn z kościołem polut. pw. św. Bartłomeja ap. k. 84v.
- b. Sokolna, w. Filia par. Głubczyn z kościołem poprot. pw. św. ap. Filipa i Jakuba k. 84v.
22. „Visitatio ecclesiae parochialis Kraienensis anno 1744 expedita” pw. św. Mikołaja b. k. 85—88v:

cy w czasie wojny z Gniezna (zob. poniżej punkt 4: Konkordancja sygnatur oraz dalej: Opis i zawartość akt). Przed r. 1939 owe 6 rękopisów odnoszących się do dek. krotoszyńskiego było przechowywanych w Gnieźnie, w tamt. Archiwum Konsystorskim. Natomiast do r. 1925 wszystkie 9 znajdowały się na terytorium a-diec. gnieźnieńskiej i stanowiły bezwzględną jej własność.

Odpisu akt wizytacji gen. parafii Sulmierzyce z filią Chwaliszew (w dek. krotoszyńskim) z roku 1753, który do 1939 znajdował się w Gnieźnie pod syg. E 22a, a teraz w Archiwum A-diec. Poznańskiej stanowiłyby dziesiątą pozycję repertoriowanego zasobu, nie odnalazłem obecnie ani w Gnieźnie, ani w Poznaniu. Fascykuł ten, bez tytułu i liczący tylko 29 kart, może zostać zaszeregowany przez archiwistę poznańskiego do zespołu parafialnego Sulmierzyce, a może zaginął. W wypadku drugiej ewentualności nie stanowi to jakiejś poważnej szkody dla źródłoznawstwa, albowiem dokumentacja ta zachowuje się tak we Włocławku (poz. 19), jak też w Gnieźnie (syg. 15) w całości akt wiz. a-diak. kaliskiego.

Tamte zaś 3 księgi wiz. dek. kaliskiego przyp. pochodzą z parafii dziekańskich: syg. 2 — z Sobótki, gdzie proboszczem był ks. Kromolicki, poz. 4 i 6 z Biskupic, w których duszpasterzował dziek. Czępiński. Stanowią zatem drugie egzemplarze akt, podczas gdy pierwsze, wysłane przez dziekanów-lustratorów do Gniezna lub Łowicza, nie doszły do naszych rąk. Fakt, że w Archiwum A-diec. Poznańskim posiadamy obecnie z terenu $\frac{1}{3}$ część opisywanego zasobu wiz., jakkolwiek niższej rangi, napawa nas o tuchą, iż także w innych diecezjach — sukcesorkach dawnego terytorium arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, uda się jeszcze odnaleźć jakieś wizytacje dziekańskie, nie tylko zwykłe (roczne), lecz również nadzwyczajne (zlecone dziekanom przez prymasów).

Do wspom. trzech wiz. rękopisów dek. kaliskiego (syg. 2, 4, 6) mógłby częściowo zgłaszać swe prawa Włocławek (na mocy przynależności terytorialnej akt), jako że Kalisz należy do diec. włocławskiej, ale w dzisiejszych czasach nie dzieli się już ksiąg tym bardziej, że Gniezno nie potrafiło czy nie uważało za potrzebne repatriować z Poznania całości swojego produktu kancelaryjnego, a do niedawna także zasobu archiwalnego. W każdym razie mógłby obecnie Poznań oddać Gnieznu chociaż drugi egzemplarz akt wiz. dek. krotoszyńskiego z r. 1800 czyli 8 pozycję z mego opracowania (a swoją obecną AV54, czyli daw. gnieź. E 29b), gdyż nie musi posiadać u siebie aż dwóch jednakowych rzeczy.

Akta wiz. przechowywane w Poznaniu zawierają wiele wzmianek o poprzednich lustracjach kan., również o tych zaginionych, a także o bibliotekach kościelnych.

Stan zachowania i konserwacji tego zasobu jest zadowala-

jący Można by wszystkie te księgi oczyścić i niektóre oprawić. Z okazji repertoriowania postronico wałem w roku 1976 czarnym ołówkiem wszystkie te rękopisy oprócz syg. 1 (księgi z r. 1743). Wadą metodyczną było dołączenie przez ks. Nowackiego owych akt proweniencji gnieźnieńskiej do całości wizytacyjnej diecezji poznańskiej, grożące pomieszaniem dwóch odrębnych zespołów. Sygnaturę poznańską A[cta] V[isitationum] z numerami od 48 do 56 uważam w niniejszej pracy za dotychczasową i proszę kierownictwo Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu o nadanie owym dziewięciu jednostkom proweniencji gnieźnieńskiej poprawnych sygnatur, według mego *Repertorium*.

2. WYKAZ AKT NINIEJSZEGO ZASOBU

1. Akta wizytacji (generalnej) dekanatu krotoszyńskiego (w a-diak. kaliskim) i parafii Turek (w dek. konińskim a-diak. gnieźnieńskiego) z roku 1743 (wiz. Tomicki) [96]
2. Akta (specjalnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu kaliskiego z roku 1759 (wiz. Kromolicki) [99]
3. Akta (ekstraordynaryjnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu krotoszyńskiego (w a-diak. kaliskim) z roku 1759 (wiz. Broniewski) [101]
4. Akta (nadzwyczajnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu kaliskiego z lat 1786—1787 (wiz. Czepiński) [103]
5. Akta wizytacji (generalnej) dekanatu krotoszyńskiego (w a-diak. kaliskim) z roku 1790 (wiz. Łuba; zob. syg. włoc. 86) [106]
6. Akta (specjalnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu kaliskiego z roku 1800 (wiz. Czepiński; zob. syg. gnieź. 38 i włoc. 99) [109]
7. Akta (ekstraordynaryjnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu krotoszyńskiego (w a-diak. kaliskim) z roku 1800 (wiz. Przygodzki), 1 egz. [111]
8. Akta (nadzwyczajnej) wizytacji (dziekańskiej) dekanatu krotoszyńskiego (w a-diak. kaliskim) z roku 1800 (wiz. Przygodzki), 2 egz. [113]
9. Akta wizytacji (generalnej) dekanatu krotoszyńskiego (w a-diak. kaliskim) z roku 1816 (wiz. Mikstacki) [115]

3. SCHEMAT WAŻNIEJSZYCH ELEMENTÓW FORMALNYCH I TREŚCIOWYCH KSIĄG

Zasady wyboru ponizszych elementów z kolejnych rękopisów w w. pozostają te same, co w 1 i 2 części dzieła. Z tego powodu, że w punkcie 2 znajduje się spis akt tego archiwum, na tym miejscu nie powtarzam, jak w obydwu tamtych częściach, skróconych ich tytułów

[Syg. akt.] AAP AAG, Wiz. 1

Księga zawiera akta 2 różnych wizytacji gen., całkowitych, pos. spr-

wozdana wiz. i dekrety ref., przynosi ze sobą 6 dok. związ. z formalną str. odbywania lustr., dostarcza 3 piecz. lak., ma spis zwiz. parafii z przeł. XVIII i XIX w

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 2

Specjalna wizytacja dziekańska.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 3

Nadzwyczajna lustracja dziekańska; na pocz. spraw. z ost. kongregacji dek.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 4

Specjalna lustracja dziekańska.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 5

Wizytacja gen., ogólna, złożona ze sprawozdań wiz. i dekretów ref., dostarcza 1 dok. związ. z formą przepr. lustr., 1 piecz., pos. katalogi 3 większych bibliotek kośc. (Sulmierzyce, Kobierno, Krotoszyn); stanowi 1 egz. czystopisu w stos. do 2 znajd. się we Włoc. pod syg. 86.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 6

Nadzwyczajna wizytacja dziekańska, pos. 1 piecz. i dedykację akt; jest to 2 egz. dokum. w stos. do gnieź. poz. 38, a całość odnoś. syg. włoc. 99.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 7

Specjalna lustracja dziekańska, pos. 1 piecz.; jest to 1 egz. czystopisu w stos. do poz. następnej.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 8

Jak syg. poprzednia, której jest 2 egz.

[Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 9

Wizytacja gen., zewnętrzna i wewnętrzna, obejmuje sprawozdania wiz. i punkty do zred. dekretów ref., zawiera wiele podp. i pieczęci osób oraz instytucji kośc. i świec., ma wpis. 3 katalogi bibliotek kośc. (Kobierno, Kobylin, Krotoszyn) i przynosi wiad. o 2 innych księg. (Baszków, Krotoszyn — Trynitarze), pos. spis zlustr. par. z XIX stul.

4. KONKORDANCJA SYGNATUR RĘKOPISÓW

Sygnatury nowe (w <i>Repertorium</i>)	Dotychczas. syg. w Poznaniu	Skąd przybyły akta do Poznania?
AAP: AAG, Wiz. 1	— AV 52	— z Gniezna, syg. E 11
AAP: AAG, Wiz. 2	— AV 48	— pewnie z Sobótki
AAP: AAG, Wiz. 3	— AV 49	— z Gniezna, bez syg.
AAP: AAG, Wiz. 4	— AV 50	— pewnie z Biskupic
AAP: AAG, Wiz. 5	— AV 53	— z Gniezna, syg. E 29a
AAP: AAG, Wiz. 6	— AV 51	— pewnie z Biskupic
AAP: AAG, Wiz. 7	— AV 55	— z Gniezna, syg. E 29c
AAP: AAG, Wiz. 8	— AV 54	— z Gniezna, syg. E 29b
AAP: AAG, Wiz. 9	— AV 56	— z Gniezna, syg. E 38

5. SPOSÓB CYTOWANIA AKT WIZYTACYJNYCH GNIEŹNIEŃSKICH ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W POZNANIU

Chodzi o przytaczanie w tekście, a jeszcze bardziej w przypisach, źródeł i opracowań sygnatur wspomnianych rękopisów, zaprowadzonych przeze mnie w *Repertorium*. Wygląd nadanych tam sygnatur, który teraz powtarzam, jest następujący — AAP·AAG, Wiz. 1 (i dalej aż do 9). W rozwinięciu sygnatury owe brzmią tak: A(rchiwum) A(rchidiecejalne) P(oznańskie albo w Poznaniu) — jako archiwum przechowujące obecnie te akta; A(rchiwum) A(rcybiskupów) G(nieźnieńskich) — czyli archiwum wytworzone lub zespół akt; Wiz(ytacje) — seria akt wizytacji kanonicznych w zespole arcybiskupów gnieźnieńskich; wreszcie od 1 do 9 — kolejne księgi tej serii w rozwoju chronologicznym.

Właściwą sygnaturę jednostki archiwalnej urabia się ze znaku zespołu, którym są początkowe wielkie litery jego nazwy, nie oddzielane kropkami — w tym wypadku „AAG”, skrótu (przez obcięcie) nazwy serii akt w tym zespole, a więc tutaj „Wiz.”, oraz cyfry arabskiej oznaczającej daną księgę archiwalną (tu od 1 do 9). Do podania takich sygnatur ograniczyłem się w 1 części *Repertorium*, opracowując aktualny zasób wrocławski dawnych wizytacji gnieźnieńskich (tomy 28—31 ABMK), oraz w 2 części tegoż dzieła — opisując ich dzisiejszy zasób gnieźnieński (tomy 32—33 ABMK). Kiedy jednak w 3 części *Repertorium* zachodzi aż 6 archiwów, również przechowujących tę rozbitą serię akt zespołu arcybiskupiego — pragnąc uniknąć jakichkolwiek pomyłek i dwuznaczności w posługiwaniu się tą samą sygnaturą w owych miejscach — postawiłem wszędzie przed tymi sygnaturami jeszcze znak danego archiwum przechowującego go, urobiony z początkowych liter jego nazwy, także bez kropek — w tym przypadku poznańskiego — AAP.

I oto właśnie według tej rozszerzonej sygnatury cytuje się dokumenty i akta (archiwalne) oraz rękopisy (biblioteczne). Zatem najpierw stawia się znak (skrót) archiwum przechowującego owe materiały, następnie (po dwukropku) podobny znak zespołu, dalej (po przecinku) skrót serii akt w tym zespole, potem cyfrę arabską, oznaczającą potrzebną nam księgę tej serii akt, wreszcie (także po przecinku) strony jednostki archiwalnej, na które powołujemy się w przypisie.

W bezpośrednim zastosowaniu będzie to wyglądało następująco — AAP; AAG, Wiz. 5, s. 20 (względnie 31—34), jako że wszystkie akta wizytacji gnieźnieńskich w Poznaniu są stronicowane (paginowane).

Sposób tej operacji nie trudno będzie zapamiętać i na stałe sobie przyswoić, redagując przypisy pochodzące ze źródeł rękopiśmiennych na wzór urabianych na podstawie druków. Bo oto archiwum (przechowujące) — względnie bibliotekę czy muzeum posiadające rękopi-

sy — postawi się paralelnie do nazwiska autora pozycji drukowanej, właściwa sygnatura akt będzie na miejscu tytułu dzieła (opracowania), wreszcie strony akt i rękopisów znajdą się w tym samym (końcowym) miejscu i znaczeniu jak w pozycjach drukowanych.

B. OPIS I ZAWARTOŚĆ AKT

DEKANATY KROTOSZYŃSKI I KALISKI

1

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 1.

[2. Tyt. nad.] Akta wizytacji generalnej **Dekanatu Krotoszyńskiego** (w archidiaconacie kaliskim) oraz **Prepozytury Par. w Turku** (w dek. konińskim a-diak. gnieźnieńskiego), przeprowadzonej w roku 1743 — z polecenia arcybiskupa Krzysztofa Antoniego S z e m b e k a¹ — przez kanonika gnieź. Dominika T o m i c k i e g o²

[4. Opis zew] Łac.— 2° (33,1×19,9 cm).— Stron XXIV, 182; str. czyste: II—V, VIII—XI, XXIV, 182.— Oprawa współcz. w półskórek, podnisz.; złoc. brzegów wytarte.

[5. Syg. daw] Sygnatury p o z n a ń s k i e: AV 52 (na 2 s. okł. i nakł. na grzb. — ks. J Nowacki po r. 1945 a przed 1964).— Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (na 2 s. okł. i 1 k. ochr. — tenże i w tym czasie.— Hs. Gnesen Erzb. E. 11 (na 1 k. ochr. — uw. ks. Nowackiego z ok. 1942 r.). Po r. 1945 słowa Hs. Gnesen Erzb. wytarto, a napisano Gniezno — Kuria Metropol.— Syg. g n i e ź n i e ń s k a: 11 (nakł. na grzb. — w. XIX).

[6. Uwagi] T y t u ł o r d l a c z ę ś c i k r o t o s z y ń s k i e j, b. długi, na s. XVII—XVIII: „Visitatio Decanatus Krotoszynensis per illustrissimum et reverendissimum dominu[m], dominum Dominicum Tomicki, sacrae theologiae doctorem, in Ecclesia Metropolitana Gnesnensi canonicum, ad v i s i t a n d u m

¹ Krzysztof Antoni Szembek h. włas. (1667—1748), prałat i kanonik licznych katedr i kolegiat, sekretarz król., archidiacon pomorski i ofiejał gdański, opat mogilneński (1708), referendarz kor. (1709—1710), biskup inflancki (1710), opat mogilski (1714), bp poznański (1716), włocławski (1719), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1739). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 544—571, Szostkiewicz s. 174, Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 158; mn. akta).

² Dominik Tomicki h. Łódzia, dr teol., wyświęcony na kapłana w r. 1727, prepozyt szpit. w Łeknie, nast. prepozyt par. Sławno, a potem Łekno, od 1735 kanonik gnieźnieński, po śmierci a-bpa K.A. Szembeka (1748) wikariusz kap. i administrator gen. archidiecezji, zm. w r. 1757. (Korytkowski: *Prałaci*, IV 117—118, mn. akta).

Archidiaconatum Calissiensem, incipiendo à Decanatu Krotoszynen[si], à celsissimo principe, illustrissimo et reverendissimo domino, domino Christophoro Antonio à Słupow SZEMBEK, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Gnesnensi, legato nato, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae primate primoquè principe, per specialem deputatorem visitatorem deputatum, praemissis de iure praemittendis [...]” — Tyt. or. części tureckiej, podobny, na s. 153: „Visitatio Ecclesiae Parochialis Turkovien[is] per illustrissimum et reverendissimum dominum Dominicum Tomicki, sacrae theologiae doctorem, in Ecclesia Metropolitana Gnesnensi canonicum, à celsissimo principe, illustrissimo et reverendissimo domino, domino Christophoro Antonio à Słupow Szembek, Dei & Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Gnesnensi, legato nato, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae primate primoque principe, commissarium visitatorem per specialem commissionem deputatum, praemissis de iure praemittendis expedita [...]” — Na 1 s. okł., już mało czytelny, skrót. tyt. akt z I poł. XIX w.: „Visitatio Decanatus Krotoszynensis perillustris, reverendi Tomicki, 1743” — Podobny skrót tyt. z I poł. XX stul. na 1 k. ochr.: „Vis. Dec. Krotoszynensis ex mandato Szembek per visit^{orem} Tomicki” — W dok. nominacyjny wizytatora dla lustracji w Turku powiedziano, że wizytację ma przeprowadzić według instrukcji postanowionej przez synod łowicki S. Szembeka w r. 1720 (s. I). — Dokumentację wiz. wykonał na papierze ze znakami wodnymi nie znany notariusz lustracji. — W każdej parafii dekrety wiz. idą zaraz po sprawozdaniach. — Księga przynosi ze sobą aż 6 dokumentów odnoszących się do formalnej strony odbywania lustracji. 2 nominacje wizytatora, 2 jego odezwy do duchowieństwa i 2 przekazy o publikacji jego okólników. Pośród tych dokumentów 4 są oryginalne, na kt. figurują 3 pieczęcie lak. — W obszernej i bogatej treści rękopisu znajdujemy uboczną wzm. (s. 100) o wizytowaniu 7 maja 1742 r. przez samego prymasa par. Zduny i wydaniu dla niej dekretu ref. Pracę tę przedsięwziął Szembek chyba dlatego, że Zduny stawały się w XVIII stul. coraz bardziej miastem niemieckim i dysydenckim. Pewnie również z tego powodu arcybiskup polecił Tomickiemu zacząć wizytowanie a-diak. kaliskiego od dek. krotoszyńskiego, najbardziej podatnego na kolonizację niemiecką. Nie wiadomo, czy nasz kanonik zlustrował pozostałe 4 dekanaty (kaliski, pleszewski, stawski i stawiszyński) wspom. archidiaconatu. Nie natrafiłem nigdzie na ślady ich akt wiz. Biorąc jednak pod uwagę fakt, iż z parafiami dek. krotoszyńskiego uporał się w ciągu 12 dni, można spokojnie przypuścić, że tamte cztery zdążył zwizytować do grudnia 1743 r., kiedy to przystąpił do sporadycznej lustracji par. Turek. W takim razie akta dot. owych 4 dekanatów trzeba uznać za zaginione. — Spis zwiz. parafii z przeł. XVIII/XIX w. na 2 k. ochr.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

A-bp K.A. Szembek poleca (Piątek, 15 października 1743 r.) kan. gnieź. D. Tomickiemu przeprowadzenie wizytacji generalnej prepozytury par. w mieście Turku (dok. or. z piecz. lak. i podp. prym.) s. I.

A-bp K.A. Szembek powierza (Gniezno, 20 lipca 1743 r.) kan. gnieź. D. Tomickiemu odbycie wizytacji generalnej archidiaconatu kaliskiego, poczynając od dekanatu krotoszyńskiego (dok. or. z piecz. opł. i podp. prym.) s. VI—VII.

Kan. D. Tomicki powiadamia (Gniezno, 21 lipca 1743 r.) dziekana i duchowieństwo dek. krotoszyńskiego, że lustrację kan. tegoż okręgu rozpocznie 29 lipca (dok. or. z piecz. lak. i podp. Tomickiego) s. XIII—XIV.

Dziek. dek. krotoszyńskiego A.M. Odorski przesyła (Kobierno, 25 lipca 1743 r.) via cursoria podległemu sobie duchowieństwu okólnik wizytatora Tomickiego do publikacji (powiadomienia o lustracji), dok. or. z podp. beneficjatorów s. XV—XVI.

A-bp Szembek poleca kan. Tomickiemu (Gniezno, 20 VII 1743) przeprowadzenie lustracji gen. archidiaconatu kaliskiego, zaczynając od dek. krotoszyńskiego (kop. dok.) s. XVIII—XX.

Kan. Tomicki powiadamia (Gniezno, 21 VII 1743) dziekana i kapłanów dek. krotoszyńskiego, iż wizytację tego obszaru rozpocznie 29 lipca (odp. dok.) s. XXI—XXIII.

I. Dekanat krotoszyński s. 1—152:

1. Krotoszyn, miasto (civitas), zmien. prepozytura par. Kościół par. (11 ołtarzy) pw. św. Jana Chrzc., wiz. 29 VII 1743 s. 1—64.
 - a. Klasztor Trynitarzy (eryg. przez a-bpa Potockiego w r. 1731) przy kośc. fil., daw. par., pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 42—43.
 - b. Prepozytura szpit. (eryg. w r. 1714 przez a-bpa S. Szembeka) z kościołem pw. św. Fabiana i Sebastiana mm. s. 43—48.
 - c. Kaplica (oratorium) pw. św. Marii Magdaleny w Starym Krotoszynie (zbud. star. obec. prep. par.) s. 48—49.
 - d. Synagoga żydowska s. 49.
2. Szulmierzyce, miasto (oppidum); prob. pos. tyt. prepozyta. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wiz. 3 VIII 1743 s. 64—92.
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha b. (ink. do par.) s. 78—85:
 - Obraz M.B. słynący łaskami w ołt. gł. s. 79.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Marka ew. za miastem, przy drodze kaliskiej s. 85—87.
 - c. Chwałiszewo, w. Filia par. Sulmierzyce, nieg. parafia, z kościołem pw. św. Mikołaja b. s. 87—89.
3. Zduny, miasto (civitas); prob. nosi tyt. prepozyta. Kościół par. nowy, nie kons., wiz. 5 VIII 1743 s. 92—106:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Marcina b. pod miastem s. 100.
 - Przy niej przebywa eremita.
 - b. Świąt. luterańska w m. Nowe Zduny (in Novo Foro Zdunensi) s. 100.
4. Baszkow, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP. wiz. 7 VIII 1743 s. 106—115.

5. Kobelin i Kobylin, miasto (oppidum), prob. pos. tyt. prepozyta. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wiz. 7 VIII 1743 s. 115—128:
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Ducha Św. s. 123—125.
 - b. Świąt. luteraniska s. 125.
 - c. Synagoga żydowska s. 125.
6. Wyganow, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Mikołaja b., wiz. 9 VIII 1743 s. 128—141.
7. Kobierno, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i św. Wojciecha b., wiz. 9 VIII 1743 s. 141—152.

II. Prepozytura par. w mieście (oppidum) Turku s. 153—181:

A-bp K.A. Szembek poleca (Piątek, 15 X 1743) kan. gnieź. D Tomickiemu przeprowadzenie wizytacji generalnej w mieście Turku (kop. dok.) s. 153—154.

Kan. Tomicki powiadamia (Gniezno, 29 listopada 1743 r.) prepozyta par. i duchowieństwo m. Turku, że 16 grudnia tr. rozpocznie lustrację tamt. beneficjów (odp. dok.) s. 154—156.

Publikacja pisma wizytatora (Turek, 3 grudnia 1743 r.) przez miejsc. ogranistę Józefa Gorczyńskiego (kop. dok.) s. 156.

1. Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzc., wiz. 16 XII 1743 s. 157—181:
 - a. Kaplica (sacellum) pw. św. Leonarda op. na cmentarzu s. 168—169.
 - b. Prepozytura szpit. z nową kaplicą (oratorium) pw. Ducha Św. s. 173—175.

— Brulion dekretu ref. dla Turku s. 181.

Wykaz parafii występ. w księdze z podaniem pierwszej str. opisu, sporz. na przeł. XVIII i XIX w. (2 k. ochr.).

2

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 2.

[2. Tyt. or] **Decanatus Calissiensis** sive **Liber visitationis** decanalis ecclesiarum omnium in **Decanatu Calissiensi** per admodum re[vere]ndum Antonium Kromolicki³, curatum Sobotcensem, decanum foraneum Calissiensem, ad mentem et dispositionem celsissimi ac reverendissimi domini, domini Vladislai Alexandrii Pomiana Lubna Lubieński⁴, archi-episcopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae primatis primiqu[e] principis, diligenter collectus et descriptus in anno D[omi]ni millesimo septingentesimo quinquagesimo nono [1759], die vero secunda octobris in nomine Domini in[c]hoatus.

³ Antoni **Kromolicki**, akt. proboszcz par. Sobótka i dziekan for. kaliski. (Akta mn. s. 1).

⁴ Władysław Aleksander Lubieński h. Pomian (1703—1767), w sekretarz król. i kanonik krakowski, arcybiskup lwowski (1758), a-bp gnieźnieński i prymas Polski (1759). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 1—69; Szostkiewicz s. 116, PSB (E. Rostworowski), XVIII 505—511, akta mn. s. 1).

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (31×20 cm).— Stron (świeżo policzb.) 74; str. czyste: 5—8, 11—12, 67—74.— Rękopis był pocz. oprawiony, o czym świadczą również ślady złoc. brzegów; obec. znajduje się luźno w kart. teczce.

[5. Syg. daw.] AV 48 (na s. 1 i nakl. na 1 s. tecz. — ks. Nowacki w Poznaniu po r. 1945).— Okr. piecz. tusz. z min. nap.: Archiwum Archidiec. Poznań (s. 1 — tenże, tamże i w tym czasie).

[6. Uwagi] Jak mówi sam tytuł mamy tu do czynienia ze specjalną wizytacją dziekańską, odprawioną przez właściwego dziekana z nakazu a-bpa W. Łubieńskiego. Jest to jedna z wielkiej serii lustracji, które objęły wtedy całą archidiecezję.— Przez „ad mentem et dispositionem” prymasa trzeba rozumieć sposób przeprowadzenia lustracji, który dziekanom przepisał. Ale nasz wizytator nie wciągnął do swych akt owego „procesu wizytacyjnego”. Jeżeli zajdzie potrzeba, uda się przecieżyć tę instrukcję odtworzyć, albowiem dziekan odpowiada w kolejnych parafiach na jedno pytanie ogólne i 11 szczegółowych.— Własnej parafii — Sobótka Kromolicki, siłą rzeczy, nie wizytował. Zlustrował ją jakiś sąsiedni dziekan i dlatego wypadnie za nią szukać w księdze tegoż dekanatu. Dziekan również nie posiadał władzy do wizytowania kolegiaty kaliskiej i klasztorów męskich, z tego względu mamy stamtąd w aktach tylko wykazy duchowieństwa.— Wykonanie pracy jest raczej przeciętne, na papierze z filigranami, który przebywał potem w miejscu wilgotnym. Wiele stron, także w środku opisów, pozostawiono czystych. Na podstawie akt nie da się wywnioskować, czy dokumentację wiz. wykonał sam dziekan, czy też nie znany notariusz dekanatu albo tylko lustracji.— Ponieważ księgi tej nie było przed r. 1939 w Gnieźnie, trzeba przyjąć, iż jest ona drugim egzemplarzem dokumentacji opisywanej wizytacji i dziekan zatrzymywał ją w swoim urzędzie w Sobótce. Parafia ta od r. 1925 leży w granicach archidiecezji poznańskiej, zatem przedstawiane tu akta ściągnięto do tamt. Archiwum A-diec. po r. 1945, jeżeli już w czasie okupacji nie skomasowali ich Niemcy w Poznaniu.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI

1. (Kalisz, miasto). Parafia kolegiacka z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP s. 2
— Podano tylko wykaz wikariuszy i mansjonarzy.
2. Kalisz (miasto). Parafia Kanoników Reg. Lat. z kościołem pw. sw. Mikołaja b. s. 3—10.
— Spis zakonników prepozytury kanonickiej s. 3.
 - a. Prepozytura szpit. Zak. Duchaków s. 4:
— Jedyne wykaz zakonników.
 - b. Klasztor Bernardynów, s. 9—10:
— Tylko spis ojców, kapłanów i kleryków studiujących filozofię oraz braci laików.

3. Dobrzec, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 13—15:
 - a. Rypinek, w. Filia par. Dobrzec z nową kaplicą (capella) pw. św. Gotarda b. s. 15.
4. Koscielna Wies. Parafia Benedyktynów z kościołem (duninowskim z r. 1124) pw. św. Wawrzyńca m. s. 16—17.
— Wykaz zakonników prepozytury s. 16.
5. Kuchary, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 17—19.
6. Kucharki Militum, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 19—21.
7. Droszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 21—23.
8. Skrzebowa, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 23—25.
9. Szczury, wieś. Kościół par. pw. Dedykacji św. Michała arch. s. 25—29.
10. Lewkow, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Zofii m. s. 29—32.
11. Ociąż, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 32—36:
 - a. Kwiatkowskie, w. Filia par. Ociąż z kościołem pw. Trójcy Św. s. 34, 35.
12. Gorzno, wieś. Kościół par. nowy (wyst. nakł. małż. Fabiana i Agnieszki Moszyńskich, pośw. przez dziek. A. Kromolickiego) przyp. pw. św. Mateusza ap. s. 36—38.
13. Biskupice Szalone, wieś. Kościół par. (zbud. star. obec. prob. Marcina Rumińskiego) pw. św. Bartłomieja ap. s. 38—42.
14. Skalmierzycy, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 42—45:
— Cudowny obraz M.B. w kaplicy kościoła s. 42—43.
15. Ołobok, wieś; daw. filia par. Rososzycy. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 45—46
 - a. Opactwo Cysterszek w miejscu s. 46.
16. Gizyce, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 46—51:
— Przy kościele. w eremitorium przebywają 2 anachoreci s. 51.
17. Kraszowice, wieś. Par. eryg. w r. 1668 jako wikaria wieczysta w stos. do Gizyc. Kościół par. (zbud. nakł. parafian, kons. w r. 1671 sufr. kij. Dziańot) pw. św. Katarzyny pm. s. 51—57.
18. Rososzycy, wieś. Kościół par. (kons. przez sufr. pozn. Wierzbowskiego) pw. św. Marka ew. s. 57—62.
19. Gostyczyna, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 62—66.

3

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 3.

[2. Tyt. or.] Ex mandato celsissimi, illustrissimi, reverendissimi domini Vladislai Alexandri Pomiana Lubna^a Lubieński⁵, Dei et Apostolicae gratia archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae & Magni Ducatus Lith[u]aniae primatis primique principis, **Acta visitationis ecclesiarum in Decanatu Krotosinensi existentium** a[nn]o 1759 mense octobri [per

^a Lubno tekst.

⁵ Władysław Aleksander Lubieński — por. przyp. 4.

Iosephum Broniewski⁶, decanum loci] expedita, ad mentem orig[in]alis processus in 12 articulos distincti.

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (32,7×20,8 cm).— Stron (świeżo policzb.) 44; str. czyste 2, 7—10, 41—42, 44.— Akta pocz. były oprawione, o czym świadczą także ślady złoc. brzegów; obec. znajdują się luźno w teczce kart.

[5. Syg. daw.] AV 49 (na s. 1 i nakl. na 1 s. tecz. — ks. Nowacki w Poznaniu po r. 1945).— Okr. piecz. tusz. z min. nap. . Archiwum Archidiec. Poznań (s. 1 — tenże, tamże i w tym czasie).

[6. Uwagi] Jest to nadzwyczajna wizytacja dziekańska, jak poprzednia sygnatura (2).— Instrukcja wizytacyjna a-bpa Łubieńskiego, której też nasz dziekan nie wciągnął do swych akt, dlatego jest według niego 12 — punktowa, iż do całości pytań wliczył pierwsze ogólne.— Dziek. Broniewski wziął na socjusza swej wizytacji ks. Andrzeja Dolegalskiego, ołtarzystę kościoła prep. w Krotoszynie (s. 14), który też zlustrował (s. 32) zarządzaną przez wizytatora parafię Kobylin.— Na pocz. akt umieszczono sprawozdanie z kongregacji dekanalnej, urządzonej w par. Wyganów 28 maja 1759.— Szczeg. *chronologia* wizytacji znajduje się na końcu sprawozdań, ale dziekan — który osobiście wykonał dokumentację na papierze ze znakami wodnymi — nie podał w niej wezwania kościołów par.— Wprawdzie dziek. Broniewski zlustrował swój dekanat w ciągu października 1759 r., ale akta wiz. odwiózł do Kurii Arcybiskupiej w Łowiczu, wręczając je wiceoficjałowi i jedn. audytorowi prym. Łubieńskiego 12 stycznia 1760. Był nim ks. dr A.S. Młodziejowski, późn. biskup przemyski i poznański (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 16). A oto or. tekst tego przekazu: „Parendo itaque mandatis celsissimi et illustrissimi Archiepiscopi nostri Gnesnensis — — tum et muneris decanali satisfactoris, accessi Lovicium et acta visitationis reposui manibus perillustris, reverendissimi domini Surrogati iudicis, illustrissimi Auditoris, anno Domini 1760 die 12 mensis ianuarii” (s. 43).— Mamy tu zatem do czynienia z pierwszą egz. dokumentacji. Potwierdzają to również noty marginalne poczynione w rękopisie przez wyższego urzędnika arcybiskupiego. Z tego wynika, że potem akta te odesłano z Łowicza do Gniezna, gdzie jednak do r. 1939 nie otrzymały tamt. sygnatury. Następnie przewiezione w czasie okupacji przez Niemców do Poznania, tutaj już pozostały.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI

O dekanacie krotoszyńskim, nowym dziekanie od r. 1759 Józefie Broniewskim oraz sprawozdanie z kongregacji dekanalnej, odbytej pod jego przewodnictwem 28 maja 1759 r. w Wyganowie s. 3—6.

⁶ Józef **Broniewski**, akt. prepozyt par. Kobylin, od r. 1759 dziekan for. krotoszyński. (Akta mn., zwł. s. 3—6, 33).

1. „Visitatio ecclesiae parhils Wyganoviensis..”, 10 X 1759 s. 11—13.
2. „Visitatio ecclesiae parochialis Krotosinensis”, 13 X 1759 s. 14—19:
 - a. Kościółek pw św. Marii Magdaleny (zbud. w r. 1755 star. prep. par. Piotra Rokossowskiego) w Starym Krotoszynie s. 17—18.
 - b. Prepozytura szpit. (eryg. w r. 1714 przez a-bpa S. Szembeka) z kościołem pw. św. Fabiana i Sebastiana mm. na przedmieściu s. 18—19.
 - c. Klasztor Trynitarzy (eryg. w r. 1731 przez prym. Potockiego) z kościołem pw św. Piotra i Pawła ap. s. 19
— Wykaz zakonników tego konwentu.
3. „Visitatio ecclesiae parochialis Kobiernensis”, 14 X 1759 s. 20—21.
4. „Visitatio ecclesiae parochialis Szulmiricensis” [Sulmierzyce], 18 X 1759 s. 22—26
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Marka ew. poza miastem s. 23.
 - b. Chwaliszewo, w Filia par. Sulmierzyce, nieg. sam. parafia s. 23.
 - c. Prepozytura szpit. (wciel. do upos. parafii) z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP w mieście s. 25—26.
5. „Visitatio ecclesiae parochialis Zdunensis”, 20 X 1759 s. 26—30:
 - a. Świąt. luterska s. 27.
 - b. Kościółek pw św. Marcina b. w lesie zduńskim s. 30:
— Przy nim przebywa eremita. Przed 6 laty został tu zamordowany pułstelnik Antoni Miniszewski.
6. „Visitatio ecclesiae parochialis Baszkoviensis”, 23 X 1759 (w nieobecności proboszcza, który wyjechał) s. 31—32.
7. „Visitatio ecclesiae parochialis Kobylinensis” Ponieważ była to parafia dziekańska, zwizytował ją towarzysz lustracji, ks. Antoni Dolegalski, ołtarzysta z Krotoszyna s. 32—43
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Ducha Świ Wniebowzięcia NMP s. 36.
 - b. Klasztor Bernardynów „ad praesepe Domini” s. 36—40:
— Spis ojców, kleryków i braci s. 37—38.
 - c. Świąt. luterska s. 43.

4

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP. AAG, Wiz. 4.

[2. Tyt. nad.] Akta nadzwyczajnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Kaliskiego**, przeprowadzonej w latach **1786—1787** — z nakazu arcybiskupa Michała Jerzego Poniałowskiego⁷ — przez miejscowego dziekana Mateusza Czepińskiego⁸.

⁷ Michał Jerzy Poniałowski h. Ciołek (1736—1794), brat królewski, sekretarz w. kor. (1768), biskup tyt. cydoński i koadiutor płocki (1773), ordynariusz płocki (1774), koadiutor krakowski (1775), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1785) a jedn. opat czerwiński i tyniecki, przewodniczący Komisji Edukacji Nar. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 151—214, Szostkiewicz s. 148—149; Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 159; mn. akta).

⁸ Mateusz **Czepiński**, akt. proboszcz par. Biskupice (Szalone) i dziekan for. kaliski. (Akta nin., zwł. s. 1).

[4. Opis zew] Łac., pol.— 2° (33,3 × 21,4 cm).— Stron (świeżo policzb.) 58; str. czyste: 56—58.— Oprawa współcz. w papier, ślady złoc. brzegów.

[5. Syg. daw.] AV 50 (na s. 1 i nakł. na 1 s. okł. — ks. Nowacki w Poznaniu po r. 1945).— 2 okr. piecz. tusz. z min. nap.: Archiwum Archidiec. Poznań (s. 1 — tenże, tamże i w tym czasie).

[6. Uwagi] Wizytacja tego samego c h a r a k t e r u jak poz. 2—3, tylko z późniejszego pontyfikatu.— Or ale niewystarczający t y t u ł akt znajd. się w górnej części s. 1. Brzm on nastę p.: „Anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo sexto, die vero decima tertia mensis mai[i], ex vi muneris nostri, nobis per perillustrem, admodum reverendum dominum Matthaeum Ch y l e w s k i ^{8a}, ecclesiarum: collegiatae canonicum, parochialis Opatowecensis praepositum, officialem Calissiensensem iniuncti ac desuper commendati, visitationem decanalem in nomine Domini inchoamus” Z niego to widać, że prymas odnosił się z tym do dziekanów za pośrednictwem oficjałów (k o n s y s t o r z y), tu kaliskiego, co było rzeczą normalną.— Na 1 s. okł. widnieje z a p i s k a, zrobiona po r 1818/1821, czyli po rozgraniczeniu diecezji i przepełowieniu dek. kaliskiego: „Wizyty kościołów dawniej do Dekanatu Kaliskiego należących z roku 1786” Na górnym marginesie s. 1 ta sama ręka z a n o t o w a ł a: „Visitatio decanalis ecclesiae Biskupicensis et aliarum eccles[iarum] per decanum Czepiński 1786”.— Głównym c e l e m nin. wizytacji, jak innych tej serii pontyfikatu Poniatowskiego, było zbadanie przez dziekanów, czy dekrety ref. wydane w czasie wizytacji gen., odbytych za rządów a-bpa Ostrowskiego, zostały w czyn wprowadzone. W aktualnym wypadku chodziło o dekrety ułożone przez wiz. gen. kan. Józefa G e m b a r t h a, który lustr. a-diak. kaliski w l. 1781—1783.— Mamy tu do czynienia z d r u g i m egz. czystopisu akt wiz., ś c i ą g n i ę t y m do Archiwum A-diec. w Poznaniu po r. 1945, pewnie z parafii dziek. Czepińskiego Biskupice, jeżeli już w czasie okupacji nie skomasowali go w Poznaniu sami Niemcy.— Nagłówki sprawozdań wizytator ujmuje w brzmieniu p r z y m i o t n i k o w y m miejscowości, co honoruję w cz. B tej księgi, wyjaśniając trudniejsze przypadki w nawiasach prostokątnych.— Rękopis posiada także szczeg. d a t a c j ę marszruty wiz.— Parafię D r o s z e w, opuszczoną w r. 1782 przez Gembartha, opisuje nasz dziekan według jego instrukcji lustracji gen.— Par. R o s o s z y c a, wiodącej długotrwałe spory z pochodną par w Ołoboku, nie wizytował dziek. Czepiński, ale of. i kan. kal. Mateusz C h y l e w s k i.— Par. O ł o b o k, emancypowaną w poł. XVIII w. z Rososzyce, kłopotliwą dla lustratorów z powodu wspom. zatargów, wiz. w r 1779 generalnie wspom. kan. kal. Chylewski. Z tychże delikatnych przyczyn również obec. nie lustruje jej Czepiński, ale wciąga do swej księgi dokumentację wizytacji gen. Chy-

^{8a} Mateusz Chylewski, wtenczas kanonik i oficjał kaliski, prepozyt par. Opatówek. (AAP. AAG, Wiz. 4 s. 1).

lewskiego z r 1779, zredagowaną w jęz. polskim, której właśnie nie mieliśmy w dziele Gembartha.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI

1. „Visitatio ecclesiae Biskupicensis...” [Biskupice Szalone], wieś s. 1—2.
2. „Visitatio ecclesiae Lewkowiensis...”. wieś, 16 V 1786 s. 3—5.
3. „Visitatio ecclesiae Szczurensis...”, wieś, 18 V 1786 s. 5—6.
4. „Visitatio ecclesiae Skrzebowiensis...”. wieś, 19 V 1786 s. 7—8.
 - a. Kaplica (oratorium) zrujnowana s. 8.
5. „Visitatio ecclesiae Gorznensis...”, wieś, 20 V 1786 s. 9—11.
6. „Visitatio ecclesiae Sobotcensis...”, wieś, 21 V 1786 s. 11—13.
7. „Visitatio ecclesiae Gyzycensis...”, wieś, 30 V 1786 s. 13—14.
8. „Visitatio ecclesiae filialis Kraszewicensis...” — tzw. wikariat wiezysty w stos. do Gyzyc z prawami par. s. 15—16.
9. „Visitatio ecclesiae Ociążensis...”, wieś. Kościół nowy, pośw. 10 V 1786 przez kan. kal. Stanisława Kostkę Podbowicza, wiz. 11 XII 1786 s. 17—18:
 - a. Kwiatkow, w. Filia par. Ociąż s. 18.
10. „Visitatio ecclesiae Kucharencensis...” [Kucharki Militum], wieś, 13 XII 1786 s. 19—20.
11. „Visitatio ecclesiae Kucharensis...” [Kuchary], wieś, 14 XII 1786 s. 21—22.
12. „Visitatio ecclesiae in Koscielna Wies...”, 16 XII 1786 s. 23—25.

— Parafią nie znajduje się już w rękach Benedyktynów s. 24.
13. „Visitatio ecclesiae Dobrcensis...”, wieś, 18 XII 1786 s. 25—27.
 - a. Rypinek, w w par Dobrzec. W tut. kościele pw św. Gotarda b. zaprzestano odprawiania nabożeństw s. 27.
 - b. Klasztor Reformatorów kaliskich znajd. się na ter. par. Dobrzec s. 27.
14. „Visitatio ecclesiae Szkalmerzycensis...”, wieś, 3 VII 1787 s. 28—32:

— Kaplica M.B. została zbud. przed r. 1617, za rządów prep. Jana Górskiego s. 28.

— Kościół kons. 25 X 1643 bp tyt. Teodozji Jan s. 28—29.
15. „Visitatio ecclesiae praeposituralis s. Nicolai Can. Reg. Lateranensium in Kalisz...”, miasto, 26 IX 1787 s. 33—35:
 - a. Prepozytura szpit. Św. Trójcy s. 35.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Walentego m. s. 35.
 - c. Na miejscu kaplicy (capella) pw. św. Jakuba ap. stoi krzyż s. 35.
16. „Visitatio ecclesiae Gostyczynensis...”, wieś, 28 IX 1787 s. 36—38.

— „Corpus Domechovii in tumba veteri servatur incorruptum” s. 38.
17. „Visitatio ecclesiae Droszewiensis...”, wieś, 12 XII 1786 s. 39—47.

— Z tego powodu, że wiz. gen. J. Gembarth opuścił tę parafię w r. 1782 (zob. ABMK, t. 30. 1975 s. 83) dziek. Czępiński opisuje ją tu na sposób lustracji gen. s. 39.

— Kościół par. st. zrujnowany, nowy od r. 1784 w bud. s. 39.

 - a. Miedzianowo, w w par Droszew. maj. kaplicę (capella) przyw. we dworze Stanisława Sadowskiego, not. grodz. wał., kt. 30 X 1783 pośw. kan. kal. S.K. Podbowicz s. 42—43.
18. Rossoszyc, wieś. Parafię tę, mającą porachunki genetyczne i gosp. z par. Ołobok, wiz. 14 II 1786 nie nasz dziekan, lecz of. i kan. kal. M. Chylewski. Akta tej lustr. nie są znane s. 48.

19. „Wizyta kościoła parafialnego Ołobockiego...”, wieś s. 48—55.
 — Par. Ołobok i tamt. opactwo Cystersek, pos. wiekowe zatargi z par. Rososzycą. wiz. gen. 7 X 1779 kan. kal. M. Chylewski, nie zaś Gembarth, w kt. księdze brakowało tej dokumentacji (zob. ABMK, t. 30. 1975 s. 83). Obec. dziek. Czępiński nie dał własn. opisu, ale wizytując tę par. 30 XI 1786, wciągnął do swych akt (za pozwoleniem Chylewskiego) brak. spraw. lustr. gen. z r. 1779.
- a. Opactwo Cystersek w O. zostało eryg. w r. 1213 przy kośc. par. już tam ist. Potem konwent zbud. dla ludności kościoł wzgl. kaplicę pw. św. Jana Chrzc., kt. z czasem stała się filią Rososzycy. Dopiero w l. 1723—1744 kośc. w O. ponownie stał się parafią. Jest tu wiele materiału do historii par i op., lecz chronologię trzeba sprawdzić s. 48—55.

5

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP·AAG, Wiz. 5.

[2. Tyt. or.] Wizyta generalna **Dekanatu Krotoszyńskiego** powagą jasnie oświeconego xiążecia Michała Jerzego Ciołka Poniałowskiego⁹, z Bózey i Stolicy Apostolskiej łaski arcy-biskupa gnieźnieńskiego, prymasa Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego i pierwszego xiążecia, opata komendataryusza czerwińskiego i tynieckiego, Orderow Orła Białego i Świętego Stanisława kawalera, przez jasnie wielmożnego jego-mości xiędza Ignacego Łubę¹⁰, kanonika katedralnego smolinskiego, proboszcza stawiszynskiego, wizytatora wyznaczonego generalnego uczyniona roku **1790**.

[4. Opis zew.] Pol., łac. (okólnik wiz.).— 2° (33,4×21 cm).— Stron (świeżo policzb.) 160; str. czyste: 2, 4, 67—68, 120, 160.— Oprawa współcz. w półskórek, złoc. brzegów wytarte.

[5. Syg. daw.] Syg. poznańskie: AV 53 (2 s. okł. i nakł. na grzb. — ks. Nowacki po r. 1945 a przed 1964).— Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (2 s. okł. i 1 k. ochr. — tenże i w tym czasie).— Hs. Gnesen Erzb. E 29a (1 k. ochr. — uw. ks. Nowackiego z ok. 1942 r.). Po r. 1945 słowa Hs. Gnesen Erzb. wytarto, a napisano Gniezno — Kuria Metropol.— Syg. gnieźnieńska: E 29a (1 k. ochr. — w. XIX).

[6. Uwagi] Tyt. skróc. księgi: „Wizyta kościołów Dekanatu Krotoszyńskiego, 1790” (s. 3).— Jest to pierwszy egz. dokumentacji wiz. Łuby, mniej jednak staranny od rękopisu włoc. i podobny raczej do brulionu. Ale o jego „pierwszeństwie” świadczy or dokument z pieczęcią, umieszczony

⁹ Michał Jerzy Poniałowski — por. przyp. 7, nin. akta.

¹⁰ Ignacy Wilhelm z Łubów **Luba** h. Lubicz, akt. kanonik chełmski (nie smoleński), prepozyt par. Stawiszyn. (Akta nin., zwł. s. 1, 5, 7). W r. 1792 jest on już kanonikiem poznańskim i oficjałem for. kaliskim. (AAP: AAG, Wiz. 6 s. 44).

na pocz. dzieła, oraz uwagi marginalne, poczynione oł. przez administrację kościelną. Wspom. dokumentem są litterae in notescenciales, powiadamiające duchowieństwo dek. o nadchodzącej lustracji. Akta wyk. przez nie znanego notariusza wiz. na papierze ze znakami wodnymi. Na lekko owal. pieczęci (s. 7) maj. nap.: „Ignatius Łuba canonicus visitator generalis”.— Sekretarz nie tylko w tytule księgi, lecz również w tekście (pocz. dekretów ref.) popisał, że Łuba jest kan. smoleńskim, podczas gdy był on chełmskim. Błąd ten poprawiono tylko na pocz. okólnika do duchowieństwa (s. 5).— W nagłówkach opisów sekretarz używa brzmienia przymiotnikowego nazw miejscowości, czego jednak nie honoruję w cz. B nin. pozycji.— Dekrety ref. wyst. przez kan. Łubę są b. krótkie i wszędzie następują zaraz po spraw.— Wśród treści obszerniejsze spisy ksiązek bibliotek par widzimy w Sulmierzycach (s. 90—91), Kobiernie (s. 114) i Krotoszynie (s. 130—131), w którym także altarie posiadają swoje księgozbiory — Wizytacja ukończona na pocz. grudnia 1790 r. była opracowywana w ciągu 1791, o czym świadczą np. s. 75, 90.— Księga, z abraną przez Niemców w czasie ost. wojny z Gniezna do Poznania, tam już pozostała po r. 1945.— Reszta uwag dodatnich, a zwłaszcza ujemnych, o tej dokumentacji znajd. się w 6 el. opisu syg. włoc. (86).

ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Pismo okólnie kan. Łuby do duchowieństwa dek. krotoszyńskiego (Stawiszyn, 23 września 1790 r.) powiadamiające je o zbliżającej się wizytacji gen. oraz polecające mu odpowiednie przygotowanie się do niej (dok. or. z podp. i piecz. wytłacz. na sucho) s. 5—8.

O dekana cie krotoszyńskim w ogólności s. 9.

1. Wyganów, wieś. Kościół par. (zbud. nakł. dziedz. z Broniszów Zawadzkiej, skarb. kal., kons. 3 VII 1735 bp infl. Moszyński) pw. św. Jakuba ap., wiz. 4 X 1790 s. 11—26.
— Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1619 s. 18.
2. Kobylin i Kobilin, miasteczko, zmian. prepozytura par. (Par. eryg. w r. 1289 przez a-bpa Jakuba Świnkę). Kościół par. (fund. w r. 1289 przez dziedz. Mikołaja, woj. kal.) pw. św. Stanisława b., wiz. 10 XI 1790 s. 27—52:
 - a. Kościół dysydenccki odległy od par. 300 kroków s. 29.
 - b. Bożnica żydowska znajd. się 150 kroków od par. s. 29.
 - Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1623 s. 33.
 - c. Klasztor Bernardynów (fund. w r. 1456 przez dziedz. Wojciecha i Mikołaja Wierzbietów) z kościołem pw. Żłóbka czyli Narodzenia Pańskiego s. 44—45.
 - d. Prepozytura szpit. z kościołem (kons. w r. 1659 przez a-bpa W. Leszczyńskiego) pw. Duch a Św. (włas. dekr. ref.) s. 46—52:
— W par. ist. perg. dok. erek. tejże prep. wyst. (Opatówek, 1434) przez prym. Wojciecha Jastrzębca s. 49.

3. Baszkow, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wiz. 15 XI 1790 s. 53—66.
 - a. Kaplica (publ.) przy cmentarzu s. 55.
 - b. Rzemiechów, w na ter. par. Baszków pos. kaplicę pryw. (we dworze) z wyg. ind. s. 55.
— Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1596 s. 60.
4. Zduny, miasto. Kościół par. (zbud. ok. r. 1730 star. prob. Andrzeja Baczewskiego) pw. św. Jana Chrzc., wiz. 20 XI 1790 s. 69—84.
 - a. Kościół dysydenccki w odległości 200 kroków od par. s. 72.
 - b. Bożnica żydowska położona 200 kroków od kośc. par. s. 72.
— Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1652 s. 75.
 - c. Kościółek „na puszczy” w kier. Sulmierzyc pw. św. Marcina b., wyst. „przed lat może dwiescie, iak twierdzą starzy ludzie”, na miejscu wsi z kościołem parafialnym, która zapadła się na skutek trzęsienia ziemi s. 82—83:
— Przy kośc. przebywa pustelnik s. 83.
5. Szulmierzyce, miasto. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wiz. 24 XI 1790 s. 85—108.
 - Akta metr. od r. 1658 s. 90.
 - Wykaz ksiązek biblioteki kośc. (kilkadziesiąt nie num.) s. 90—91.
 - a. Prepozytura szpit. (wciel. do kośc. par. w r. 1753) z kościołem stoj. w środku miasta (zbud. w 1762, po spaleniu się poprz., nakł. magistratu a star. prob. par. Józefa Szczytowskiego, pośw. przez dziek. krot. Józefa Broniewskiego) pw. Wniebowzięcia NMP s. 92—99, 101—104.
 - b. Chwaliszew, w Daw. sam. parafia, obec. filia par. Sulmierzyce s. 104—106.
6. Kobierno, wieś. Kościół par. (wyst. w r. 1721 star. prob. Michała Odorskiego, kons. w 1723 przez sufr. gnieź. Kraszkowskiego) pw. św. Michała arch. i św. Wojciecha b., wiz. 30 XI 1790 s. 109—119.
 - Spis ksiązek biblioteki kośc. zakończono uwagą: „i innych roznych ieszcze 50, ktore nie mają tytułów” s. 114.
7. Krotoszyn, miasto zmien. prepozytura par. Kościół (fund. w r. 1592 przez kasz. pozn. Jana Rozrazewskiego, spalony w r. 1774 i odb., pos. 11 ołt. i 6 altarii) pw. św. Jana Chrzc., wiz. 3 XII 1790 s. 121—159.
 - Napisy na pomnikach w kośc. par. s. 123—124.
 - a. Klasztor Trynitarzy (fund. w r. 1731 przez het. Józefa Potockiego) przy kościele pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 124—125.
 - b. Kościółek w Starym Krotoszynie pw. św. Marii Magdaleny (wyst. 38 lat temu przez prep. par. Rokossowski) s. 125.
 - c. Kościół dysydenccki, nowy, wspaniały, odległy 600 kroków od kat. s. 125.
 - d. Bożnica żydowska oddalona 150 kroków od kośc. par. s. 125.
— Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1672 s. 130.
— Katalog ksiązek (kilkadziesiąt nie num.) biblioteki kośc. par. s. 130—131.
— Dok. erekc. par. (nie wiad. który) wciąg. do akt grodz. ostrz. 7 IV 1631 s. 131.
— Mniej zasobne księgozbiory posiada kilka altarii s. 136—137 (św. Anny). 140—141 (Aniołów Stróżów).
 - e. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Fabiana i Sebastiana mm. za miastem, przy ul. Koźmńskiej s. 152—155.

6

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP. AAG, Wiz. 6.

[2. Tyt. or.] Acta visitationis decanalıs **ecclesiarum** parochialium **Decanatus Calissiensis** autoritate loci ordinarij [archiepiscopi Ignatii K r a s i c k i ¹¹] anno 1800 [per decanum loci Matthaëum C z ę p i ń s k i ¹²] peractae.

[4. Opis zew] Łac.— 2° (32,3×21,3 cm).— Stron (świeżo policzb.) 78.— Oprawa współcz. w papier uszk.; złoc. brzegów wytarte.

[5. Syg. daw.] AV 51 (s. 1 i nakł. na 1 s. okł. — ks. Nowacki w Poznaniu po r. 1945).— Okr. piecz. tusz. z min. nap. Archiwum Archidiec. Poznań (1 s. okł., s. 1 i 78 — tenze, tamże i w tym czasie).

[6. Uwagi] Wizytacja ta należy do drugiej s e r i i n a d z w y c z a j n y c h lustracji dziekańskich pontyfikatu Krasiekiego.— Or. tytuł. który uzupełniłem, znajd. się na 1 s. okł.— Jest to drugi egz. czystopisu akt w stos. do pierwszego, przech. w Gnieźnie pod nową syg. AAG, Wiz. 38, a daw. E 26, oraz do części obydwu znajd. się we Włocławku pod syg. AAG, Wiz. 99.— Sekretarzem wiz. był notariusz dek. kal., ks. Jakub Kukiewicz, prob. par. Ociąż (s. 57), który wyk. dokumentację na papierze z filigranami. Obaj z dziekanem u w i e r z y t e l n i l i akta podp. i pieczęcią dek. kal. łocz. na sucho (s. 78).— Księga pos. datację szczeg., którą przeniosłem do cz. B.— Na pocz. każdego sprawozdania par. notariusz wspomina, że jest to „Visitatio decanalıs juxta quaesita a Celsissimo Loci Ordinario ejusque Reverendissimo Officio Generali transmissa”, atoli nie zadbał, aby owe pytania zaciągnąć do swych akt.— Własnej parafii (Biskupice) Czepiński, rozumie się, nie lustrował.— Na s. 66 cytuje (pod par. św. Mikołaja w Kaliszu) zaginioną wiz. a-diak. kaliskiego, przepr. w r. 1639 przez prał. Żychowicza. W opisie każdej parafii mówi też o swojej poprzedniej lustracji dekanatu kal. za tego arcybiskupa, mianowicie z r. 1798, kt. akta do nas nie doszły, chociaż jeden jej egz. przesyłano do konsystorza gen. (nie wiadomo tylko, czy gnieź. czy łow.), a drugi zostawał luźno na miejscu (w parafiach).— Po innej uwadze odsyłam czytelnika do opisu egz. gnieźnieńskiego (*Repertorium*, cz. 2, z. 2, poz. 38).— Nin. księga dostała się do Archiwum A-diec. w Poznaniu przyp. z par. Biskupice (jak syg. AAG, Wiz. 4), w której był wtenczas urząd

¹¹ Ignacy Błazej na Siecinie i Krasieynie Krasicki h. Rogala, poeta, prozaik i bibliograf. Był kolejno koadiutorem warmińskim z tyt. bpa uranopolitańskiego (od 1766), księciem-biskupem na Warmii (1766—1795), arcybiskupem gnieźnieńskim, ale już bez tyt. prymasa Polski, hrabią Św. Imperium Rzym. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 215—252; Szostkiewicz s. 102; PSB (Z. Goliński), XV 144—150; nin. akta).

¹² Mateusz **Czepiński** — por. przyp. 8.

dziekański. Jeżeli do Poznania nie przywieźli jej Niemcy podczas okupacji, to zabrano ją stamtąd po r. 1945.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI

Dedykacja akta-bpowi Krasickiemu przez dziek. Czępińskiego (2 s. okł.).

1. Szkałmierzycy, wieś. Kościół par. (kons. 25 X 1643 przez sufr. gnieź. Madalińskiego) pw. Wniebowzięcia NMP i św. Katarzyny pm., wiz. 20 X 1800 s. 1—4:
— Zapis na fund. kol. mansonarzy pozostawił tu w poł. XVII w. prob. Jan Górski s. 3—4.
2. Gizycy, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1780 star. prob. Jana Wronskiego i nakł. pos. Adama Orvat Czernika, komis. pow. odol.) pw. Wszystkich Świętych, wiz. 22 X 1800 s. 5—9.
3. Kraszewice, wieś. (Par ink. do probostwa w Gizycach przez a-bpa Prazmowskiego — Łowicz, 24 X 1668; za zgodą kr. Jana Kazimierza — Warszawa. 5 I 1655). Kościół par. nowy (zbud. w r. 1787 star. prob. gizyckiego Wronskiego, kt. pewnie z powodu tej. ink. nosi tyt. prepozyta s. 7, 12), wiz. 24 X 1800 s. 10—13.
4. Gostyczyna, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wiz. 5 XI 1800 s. 14—19
— Par. wciel. do upos. kolegiaty kal. (s. 14), lecz nie wiem dlaczego prob. zwie się prepozytem (s. 19).
5. Dobrzec, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wiz. 7 XI 1800 s. 20—25
a. Rypinek, w. w par. Dobrzec z kaplicą (capella) publ. pw. św. Gotarda b. (zbud. przed 6 laty star. prob. Mikołaja z Tolentino Paneckiego) s. 25.
— Przyp. z powodu pos. Rypinka Panecki nosi tyt. prepozyta s. 22, 23.
6. Koscielna Wies. Kościół par. (duninowski), do r. 1782 także prepozyturalny Benedyktynów tyńskich pw. św. Wawrzyńca m., wiz. 11 XI 1800 s. 26—29.
— Prob. z duch. diec. po dawnemu zwie się prepozytem s. 28.
7. Sobótka, wieś. Kościół par., kt. wezw. nie zapis., wiz. 15 XI 1800 s. 30—33.
— Kościół znajd. się w Sobótce Minor s. 32.
8. Kuchary Połężne, wieś. Kościół par. (kons. w r. 1728 przez sufr. gnieź. Kraszkowskiego) pw. św. Bartłomieja ap., wiz. 15 XI 1800 s. 34—36.
9. Kucharki Militum, wieś. Kościół par. (wyst. w r. 1764) pw. Trójcy Św., wiz. 17 XI 1800 s. 37—40.
10. Droszew i Droszewo, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1783, pośw. 1 XI 1787) pw. Wszystkich Świętych, wiz. 20 XI 1800 s. 41—43.
11. Skrzębowa, wieś. Kościół par. („vetustate desolata”) pw. św. Marii Magdaleny, wiz. 24 XI 1800 s. 44—46:
a. Kaplica (oratorium) publ. w polu, w kier. m. Raszkowa, „vetustate et ruina penitus [...] desolatum” s. 46:
— Obraz M.B. „voce populi [...] gratiosa” przeniesiono z niej do kościoła par.
12. Szczury, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1762 star. prob. Kazimierza Kę-

- dzierskiego, pośw. kan. i sur. kal. M. Chylewski) pw. św. Michała arch., wiz. 27 XI 1800 s. 47—50.
13. G ó r z n o, wieś. Kościół par. (wyst. w r. 1755, pośw. dziek. kal. Antoni Kromolicki) pw. św. Mateusza ap., wiz. 28 XI 1800 s. 50—52.
 14. L e w k o w, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1710, kons. sufr. pozn. Wierzbowski) pw. św. Zofii m., wiz. 2 XII 1800 s. 53—55.
 15. O c i ą z, wieś. Kościół par. (wyst. w r. 1786) pw. Narodzenia NMP, wiz. 6 XII 1800 s. 56—59.
 - a. K w i a t k o w, w. Filia par. z kościołem, kt. tyt. nie pod. s. 58—59.
 16. R o s s o z y c a, wieś. Kościół par. (kons. przez sufr. pozn. Wierzbowski) pw. św. Marka ew., wiz. 9 XII 1800 s. 60—63.
 17. O ł o b o k, wieś. Kościół par. (nadal nazywany filialnym s. 62, 63) pw. Narodzenia św. Jana Chrzc., wiz. 12 XII 1800 s. 64—65.
 - a. O p a c t w o C y s t e r e k s. 64, 65.
 18. C a l i s s i u m, Kalisch, miasto (civitas). Parafia św. Mikołaja. Kościół par. i zarazem prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. pw. św. Mikołaja b., wiz. 15 XII 1800 s. 66—78:
 - a. K a p l i c a (oratorium) publ. pw. św. W a l e n t e g o m. na Przedm. Toruńskim:
 - O b r a z t e g o Ź s w i ę t e g o p r z e n i e s i o n o z n i e j w r. 1798 d o k o ś c i o ł a p a r. s. 66.
 - W y k a z z a k o n n i k ó w s. 67—68.
 - C e c h y s k u p i o n e p r z y k o ś c i o ł e p a r. s. 70—71.
 - T a b e l a z a p i s ó w i c z y n s z ó w o r a z o b l i g a c j i d u s z p. t e g o k o ś c i o ł a p o d. n a w i z. 15 XII (1800) s. 72—74.
 - R e d u k c j a o b o w i ą z k ó w d u s z p. z 16 XI 1782 s. 75.
 - b. P r e p o z y t u r a s z p i t. z k o ś c i o ł e m p w. D u c h a Ś w. n a P r z e d m. W r o c ł a w s k i m, n a p r z e c i w R e f o r m a t ó w s. 76—78:
 - P r e p. s z p i t. p r z y n a j m n i e j o d m a j a 1534 r. (zob. akta Kons. Kal.) w c i e l. d o u p o s. p r e p. p a r. ś w. M i k o ł a j a s. 76.
 - K o ś c i ó ł o b e c. (p o w y w r ó c e n i u p o p r z. w k o ń c u s i e r p n i a 1745 r. p r z e z w i c h e r) z b u d. s t a r. p r e p. s z p i t., k r l. J a n a Ś l u s z k o w s k i e g o, k t. t e z p o ś w. g o 23 V 1755 s. 76.
- U w i e r z y t e l n i e n i e a k t p o d p. d z i e k. C z ę p ń s k i e g o, j e d n. p r o b. p a r. B i s k u p i c e, o r a z n o t. d e k. i t e j w i z., k s. J a k u b a K u k i e w i c z a, p l e b. p a r. O c i ą z, t u d z i e z p i e c z. d e k a n a t u k a l. w y c i s. n a s u c h o s. 78.

7

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 7.

[2. Tyt. nad.] Akta ekstraordynaryjnej wizytacji dziekańskiej **Dekantu Krotoszyńskiego**, odbytej w roku 1800 — z polecenia arcybiskupa Ignacego Krasieckiego¹³ — przez miejscowego dziekana Macieja Walentego Przygodzkiego¹⁴.

¹³ Ignacy Błazej Krasicki — por. przyp. 11; akta nn.

¹⁴ Maciej Walenty **Przygodzki**, akt. proboszcz par. Wyganów, dziekan for. krotoszyński i kanonik hon. kaliski. (Akta nn., zwł. s. 72 i 89).

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (31,9×19,9 cm).— Stron (świeżo policzb.) 90; str czyste: 13—16, 32, 45—46, 55—62, 69—70, 79—82, 90.— Oprawa współcz. w tekturę; po zloc. brzegów pozostał czerw. podkład.

[5. Syg. daw.] Syg. p o z n a ń s k i e: AV 55 (2 s. okł. i nakł. na grzb. — ks. Nowacki po r. 1945 a przed 1964).— Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (2 s. okł. i 1 k. ochr. — tenże i w tym czasie).— Hs. Gnesen Erzb. E 29c (1 k. ochr. — uw. ks. Nowackiego z ok. 1942 r.). Po r. 1945 wyrazy Hs. Gnesen Erzb. wytarto, a napisano na tymże miejscu Gniezno — Kuria Metropol.— Syg. g n i e ź n i e ń s k a. E 29c (1 s. okł. — w. XIX).— Na grzb. resztki po dwóch nakł. gnieź. z XIX w

[6. Uwagi] T y t u ł skróc.: „Liber visitationis decanatus Decanatus Crotosinensis 1800mo” (nakł. na 1 s. okł.) z w XIX nad. w Gnieźnie.— N a g ł ó w k i szczeg. na pocz. opisu każdej parafii nie nadają się na tytuł ogólny akt. W nich to dziekan mówi, że a-bp Krasicki n a k a z a ł (po raz w t ó r y) specjalne wizytacje dziekańskie pismem dat. z Łowicza 20 (wzgl. 21) czerwca 1800 r. Procesu tego dziek. Przygodzki nie polecił zaciągnąć do swej księgi.— Mamy tu do czynienia z p i e r w s z y m, staranniejszym egz. dokumentacji. Egz. drugi, zbliżony raczej do brulionu, jest przedstawiony w następnej pozycji (AAG, Wiz. 8). Ale obydwa zostały o d e s ł a n e przez wizytatora do zwierzchności kośc., gdyż znalazły się później w Archiwum Kons. Gnieź. Rękopis zaopatrzony jest w c h r o n o l o g i ę szczeg. marszruty wiz.— Przygodzki lustrował również własną par. Wyganów.— Dokumentację wiz. sporządził na papierze ze znakami wodnymi, n o t a r i u s z czynności lustr. ks. Maciej Antoni Tyzlerski, prep. par Kobylin (s. 20). On też, obok dziekana, u w i e r z y t e l n i ł akta podp. i piecz. dek. (s. 89). Przygodzki tam słusznie podpisał się „visitator deputatus” (jakby lustrator komisaryczny lub generalny) — bo to przecież była wiz. s p e c j a l n a dekanatu; chyba tylko ze snobizmu podpisał się on tamże „praepositus” przeciętnej par. Wyganów.— Przynajmniej pod trzema parafiami wzmiankuje się w księdze o z a g i n i o n y c h aktach poprzedniej, nadzwyczajnej wiz. tegoż dziekana, odpraw. w r 1798 — mianowicie pod par. Zduny (s. 47 i 54), Kobierno (s. 64, 67) oraz Baszków (s. 83 i 88).— Księgę przewieźli w czasie okupacji Niemcy z Gniezna do Poznania, gdzie ją po r. 1945 zatrzymał ks. Nowacki.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Krotoszyn, miasto (civitas), zmien. prepozytura par. Kościół par. (pw. św. Jana Chrzc., 10 ołtarzy) wiz. 29 XI 1800 s. 1—12:
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Fabiana i Sebastiana mm. przy ul. Koźmińskiej s. 11—12.
 - b. Klasztor Trynitarzy z kościołem pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 12.
2. Kobylin, miasto (oppidum), uległo pożarowi w r. 1763 (s. 30), zmien.

- prepozytura par. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wiz. 17 XI 1800 s. 17—31:
- a. Prepozytura szpit. (eryg. dok. z Opatówka w r. 1434) z kościołem (kons. 27 VII 1659 przez bpa bak. Kurskiego) pw. Ducha Św. s. 29—31.
 - b. Klasztor Bernardynów s. 31.
3. Szulmierzyce, miasto (civitas!). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wiz. 26 XI 1800 s. 33—44.
- Par. nazwana prepozyturą (s. 33) chyba z powodu podlegających jej kościołów.
- a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP, zw także prep. św. Anny, na wschód od rynku s. 38—42.
 - b. Chwaliszew, w. Filia par. Sulmierzyce z kościołem (pw. św. Mikołaja b.) s. 42—44.
4. Zduny, miasto (civitas). Kościół par. (zbud. w r. 1722 star. prepozyta (s. 47) Andrzeja Baczewskiego) pw. św. Jana Chrzc., wiz. 24 XI 1800 s. 47—54.
5. Kobierno, wieś. Kościół par. (kons. w r. 1723 przez sufr. gnieź. Kraszkowskiego) pw. św. Wojciecha b., wiz. 28 XI 1800 s. 63—68.
6. Wyganowo i Wyganow, wieś. Kościół par. nowy (zbud. nakł. kol. Felicjana Wierusz Walknowskiego, sędz. kal. i obec. prob. M.W. Przygodzkiego), wiz. 4 XII 1800 s. 71—78.
7. Baszków, wieś. Kościół par. (pw. Wniebowzięcia NMP) wiz. 21 XI 1800 s. 83—89.
- a. Kaplica (capella) publ. na cmentarzu, nowa (wyst. nakł. kol. Konstancji z Czapskich Mielżyńskiej) pw. św. Wojciecha b. s. 84.
- Uwierzytelnienie akt podp. dziekana i notariusza wiz. oraz opł. piecz. dek. s. 89.

8

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 8.

[2. Tyt. nad.] Akta nadzwyczajnej wizytacji dziekańskiej **Dekanatu Krotoszyńskiego**, przeprowadzonej w roku **1800** — z rozkazu arcybiskupa Ignacego Krasickiego¹⁵ — przez miejscowego dziekana Macieja Walentego Przygodzkiego¹⁶.

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (31,8×20 cm).— Stron (świeżo policzb.) 76; str. czyste: 28, 40, 55—56, 68, 76.— Oprawa współcz. w tekturę; po złoc. brzegów został czerw. podkład. Papier cz. znisz. przez insekty.

[5. Syg. daw.] Syg. poznańskie: AV 54 (2 s. okł. — ks. Nowacki po r. 1945 a przed 1964).— Okr. piecz. tusz. z maj. nap. Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (2 s. okł. i 1 k. ochr. — tenże i w tym czasie).— Hs. Gnesen Erzb. E 29b (1 k. ochr. — uw. ks. Nowackiego z ok. 1942 r.).—

¹⁵ Ignacy Błażej Krasicki — por. przyp. 13; nin. akta.

¹⁶ Maciej Walenty **Przygodzki** — por. przyp. 14, akta nin.

Syg. gnieźnieńskie: E 29b (nakl. na 1 s. okł.) oraz: 29 (nakl. na grzb.) — obydwie z XIX w.

[6. Uwagi] Jest to drugi egz. dokumentacji wiz. w stos. do pierwszego, zrepertoriowanego powyżej (syg. AAG, Wiz. 7).— Wykonany został przez tegoż sekretarza lustr. (ks. Tyzlerskiego), lecz na papierze gorszym, zalewającym atrament, chociaż z filigranami.— Spostrzeżenia są tu te same, co w rękopisie poprzednim, zatem do nich odsyłam czytelnika.— Z nich jednak powtarzam najważniejsze. Tytuł skróc.: „Liber visitationis decanalis Decanatus Crotosinensis 1800mo” wypisano w XIX w. na nakl. (s. 1 okł.). W nagłówekach poszcz. opisów par. wizytator oznajmia, że lustrację odbywa z nakazu a-bpa Krasickiego, który wydał w tym względzie zarządzenie z Łowicza 20 czerwca 1800 r. (na jednym miejscu powiedziano, że 21 czerwca).— Na s. 41 i 48 (pod par. Zduny), s. 49, 53 (pod Kobierno) oraz s. 69 i 74 (Baszków) notariusz powołuje się na zaginioną wizytację specjalną tegoż dziek. Przygodzkiego, odprowadzianą w dek. krotoszyńskim w r. 1798.— W obu księgach mamy przekazaną opł. pieczęć dek. krotoszyńskiego.— Rękopis ten również przewieźli Niemcy podczas ost. wojny z Gniezna do Poznania, gdzie zatrzymał go po r. 1945 ks. Nowacki. Byłoby raczej wskazane, aby go przywrócić Archiwum A-diec. w Gnieźnie, gdyż niepotrzebnie dubluje się dwie te same księgi w jednym miejscu, tym bardziej, że Gniezno jest wytwórcą owych akt.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Krotoszyn, miasto (civitas), zmien. prepozytura par. Kościół par. (pw. św. Jana Chrzc., 10 ołtarzy) wiz. 29 XI 1800 s. 1—12
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Fabiana i Sebastiana mm. przy ul. Koźmińskiej s. 10—12.
 - b. Konwent Trynitarzy przy kościele pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 12.
2. Kobylin, miasto (oppidum), spaliło się w r. 1763 (s. 26), zmien. prepozytura par. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wiz. 17 XI 1800 s. 13—27:
 - a. Prepozytura szpit. (eryg. dok. z Opatówka w 1434 r.) z kościołem (kons. 27 VII 1659 przez bpa bak. Kurskiego) pw. Duchy Św. s. 25—27
 - b. Konwent Bernardynów s. 27
3. Sulmierzyce, miasto (civitas!). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wiz. 26 XI 1800 s. 29—39.

— Par. zwie się prepozyturą (s. 29) zapewne z powodu podlegających jej kościołów.

 - a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Wniebowzięcia, zw. również prep. św. Anny, w kier. wschodnim od rynku s. 33—37.
 - b. Chwaliszew, w. Filia par. Sulmierzyce z kościołem (pw. św. Mikołaja b.) s. 37—39.
4. Zduny, miasto (civitas). Kościół par. (zbud. w r. 1722 star. prepozyta (s. 41) Andrzeja Baczewskiego) pw. św. Jana Chrzc., wiz. 24 XI 1800 s. 41—48.
5. Kobierno, wieś. Kościół par. (kons. w r. 1723 przez sufr. gnieź. Kraszkowskiego) pw. św. Wojciecha b., wiz. 28 XI 1800 s. 49—54.

6. Wyganów, wieś. Kościół par. nowy (zbud. nakł. kol. Felicjana Wierusz Walknowskiego, sędz. kal. i akt. prob. M.W. Przygodzkiego), wiz. 4 XII 1800 s. 57—67.
7. Baszków, wieś. Kościół par. (pw. Wniebowzięcia NMP) wiz. 21 XI 1800 s. 69—74:
- a. Kaplica (capella) publ. na cmentarzu, nowa (wyst. nakł. kol. Konstancji z Czapskich Mielżyńskiej) pw św. Wojciecha b. s. 69.
- Uwierzytelnienie księgi podp. dziekana i notariusza wiz. oraz opł. piecz. dek. s. 75.

9

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAP: AAG, Wiz. 9.

[2. Tyt. nad.] Akta wizytacji generalnej **Dekanatu Krotoszyńskiego**, dokonanej w roku 1816 — z delegacji arcybiskupa Ignacego Raczynskiego¹⁷ — przez dziekana pleszewskiego Teodora Mikstackiego¹⁸.

[4. Opiszew.] Pol., łac., niem.— 2° (38,5 i mniej × 24 i mniej cm).— Stron (świeżo policzb.) 422; str. czyste: 2, 42, 44—50, 52—56, 58, 100, 102—104, 107—112, 114, 168, 180—182, 186, 188—190, 192—196, 252, 257—262, 264, 312, 314—354, 356, 358, 392—394, 397—398, 408, 410, 412—414, 416—418, 420—422.— Oprawa współcz. w półskórek, podmsz.; ślady złoc. brzegów

[5. Syg. daw.] Syg. poznańskie: AV 56 (2 s. okł. i nakł. na grzb. — ks. Nowacki po r. 1945 a przed 1964).— Okr. piecz. tusz. z maj. nap.: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (2 s. 1 k. ochr. i 1 s. 1 — tenże i w tym czasie).— Hs. Gnesen Erzb. E. 38 (1 k. ochr. — uw. ks. Nowackiego z ok. r. 1942).— Syg. gnieźnieńskie: E 38 (1 k. ochr. i 2 nakł. na grzb. — II poł. XIX w.). — 70 (nakł. na 1 s. okł. i 1 k. ochr. — I poł. XIX w.).

[6. Uwagi] Nieczytelny skrót. tytuł księgi z I poł. XIX stul. brzmi: „Wizyta generalna Dekanatu Krotoszyńskiego w roku 1816” (nakł. na 1 s. okł.). Drugi tytuł skrót. z tegoż czasu, prawie zatarty, znajd. się na górnej nakł. grzb.— Spis 5 zwiz. parafii, wyk. w I poł. XIX w., umieszcz. na 1 k. ochr. Z niego to oraz z zawartości rękopisu widać, że dwie pozostałe par. dek. — Sulmierzyce i Wyganów nie były razem lustr.— Niepoprawną

¹⁷ Ignacy Nałęcz hr. z Małoszyna i Racyna Raczynski, przedtem jezuita i biskup poznański, akt. arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, administrator diecezji warszawskiej, pierwszy senator Księstwa Warsz., kaw. orderów Orła Białego i Czerwonego oraz Św. Jana Jerozolimskiego. (Tytułatura wzięta z jego pieczęci, nadruków kancelaryjnych i tyt. akt wiz., Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 253—281; akta nin.).

¹⁸ Teodor Mikstacki (w aktach: Mixtacki), akt. pleban par. Karmin i Koryta a dziekan pleszewski i misjonarz tamt. dekanatu. (*Schem. gnieź.* 1817 s. 93; akta nin.).

poprz. foliację, dok. w Gmeźnie w XIX stul. meb. oł. — były tam ponumer. tylko karty zapisane — wytarłem i dałem paginację ciągłą, także na str. czystych, których w tej księdze jest b. wiele. Jednocześnie przekreśliłem or. paginację wzgl. foliację dokumentacji z par. Baszków, Kobylin i Zduny, jako że beneficjanci osobiście odpowiadali (pisali sprawozdania) na pytania instrukcji wiz., a lustrator z notariuszem owej pracy kontrolnej tylko weryfikowali akta swymi podpisami i pieczęcią lak. dek. pleszewskiego (wizytatora). Prep. par. Zduny nawet oprował swój elaborat w karton. Wszystko to zostało później oprawione w jedną księgę. — Notariuszem wiz. był ks. Filip Szelański, bliżej nie znany — Pośród obszernej i bogatej treści akt, wypisanej wprawdzie na papierze różnej jakości i wielkości, ale zawsze pos. znaki wodne, znajdujemy wiele podpisów i pieczęci osób oraz instytucji duchownych i świeckich. Znalazły się nawet 2 piecz. kahału zyd. Z ważniejszych szczegółów można wskazać na datę zbud. pierwszego kościoła par. w Kobylinie (r. 1112) s. 115, wyliczanie prawie w każdej par. zachowanych odpisów akt poprz. lustracji oraz wiadomości o bibliotekach kośc. — Spośród wizytacji najważniejszymi teraz dla mnie są owe zaginionie. Oto z dokum. par. Zduny dowiadujemy się o sporadycznej wiz. gen., przepr. tam osobiście przez kard. Radziejowskiego ok. r. 1693 (s. 367) i takiej samej a-bpa K.A. Szembeka w 1742 (tamże). Akta wiz. gen. odbytej w r. 1780 przez kan. Rokosowskiego w większości parafii dek. krot., nie znane w swych oryginałach, znajd. się w kopiach w par. Baszków (s. 21), Kobylin (s. 136) i Zduny (s. 367). Podobnie nie znane dziś akta specj. wiz. dziekańskiej, odpraw. w r. 1798 przez dziek. Przygodzkiego, były wtedy w Baszkowie (s. 22) i Kobylinie (s. 136). — Wedle oceny samych autorów akt wiz. — w Baszkowie zmarnowała się znaczna ilość ksiązek dla braku opieki (s. 11), w Kobylinie druków jest dość dużo i pos. nawet swój katalog (s. 69—70), zasobną bibliotekę kośc. ma Kobylin (s. 129—133), w Krotoszynie spis wymienia 112 dzieł w księgozbiórze par. (s. 217—219), a tamt. Trynitarze także pos. bibliotekę, chociaż akt. bez katalogu (s. 292). — Wizytator Mikstacki poza z weryfikowaniem (przyjęciem do wiadomości, uznaniem za swoje) dokumentacji przedstawionej mu przez proboszczów, pozostawił od siebie dla władzy diecezjalnej jeszcze następn. 4 rodzaje postępowania kontrolnego: 1) protokół „sekretny” dot. duchowieństwa, 2) takiz odnoszący się do kościoła i beneficjum, 3) punkty do zredagowania dekretów ref. przez a-bpa Raczyńskiego oraz 4) zestaw najpilniejszych potrzeb w kościele i beneficjum, którym mieli kolejno zarządzić rządcy parafii w ciągu najbliższych trzech lat (1816, 1817 i 1818). Jeżeli elementy 1—2 i 4 były dotąd na ogół znane z innych wizytacji gen. pontyfikatu Raczyńskiego, to punkt 3 — podanie ordynariuszowi materiału do dekretów ref. znajdujemy tylko odnośnie dek. szadkow-

skiego i lutomierskiego w a-diak uniejowskim (zob. poz. 49 w 2 cz. *Reper-torium*) oraz dek. radomszczańskiego w a-diak. łowickim (por. syg. 4 w zaso-bie częst. w 3 cz. nin. pracy).— Że a-bp Raczyński zdążył jeszcze (przed rezygnacją z archidiecezji w r. 1818) wydać owe, nie znane nam, d e k r e t y dla dek. krotoszyńskiego, świadczy przekaz figurujący pod par. Kobierno (s. 97—99). Mianowicie w d. 25 XI 1818 zjechał do Kobierna dziek. krot. Stefan Wiśniewski, gdzie, wypełniając jedno z poleceń owego dekretu, w obec. proboszcza oszacował przy pomocy rzeczoznawców inwentarz benefi-cjalny.— Księga w y w i e z i o n a przez Niemców w czasie okupacji z Gniezna do Poznania, pozostaje dotąd w tamt. Archiwum A-diec.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. B a s z k ó w, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wiz. 19 X 1816 s. 1—51.
 - a. Kapliczka (publ.) na cmentarzu (pw. św. W o j c i e c h a b.) s. 4.
 - Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1711 s. 11.
 - Krótki spis dzieł kościoła par. kończy się uwagą. „Wiele innych ksiązek wyszczególnionych w dawnych wizytach, przez sp. poprzednika zostawszy wyniesione pod dach, na które zaciekało bardzo, pognieły i na nic się nie zdały” s. 11.
 - Odpisy urywku z *Liber benef.* Łaskiego o Baszkowie (s. 12—14) oraz 5 dok. gosp. par. z l. 1644—1733 s. 14—21.
 - W par., wśród innych, przech. się kopią wiz. gen. kan. Rokosowskiego z r. 1780 (s. 21) i specj. dziek. Przygodzkiego z 1798 s. 22.
 - „Skrutynia dotyczące się rządcy kościoła w Baszkowie” s. 39—40.
 - „Punkta do dekretu reformationis w Baszkowie” s. 41.
 - „Protokół sekretny ściągający się do Baszkowa” s. 44.
 - Podp. kom. Stefana Wiśniewskiego, wiz. Mixtackiego, sekr. lustr. Szlą-gowskiego, świeckich; piecz. lak.: 2 Jana Jachnika, pełnom. kol. grafa Mikołaja Mielzyńskiego (s. 38, 39), W. Zakrzewskiego, pos. dóbr Konarzew (s. 51) i dek. plesz. czyli wiz. (s. 51); piecz. tusz. gmin Baszków, Bestwin i Ruda s. 51.
2. K o b i e r n o, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1721 star. pleb. Odorskiego, kons. w 1723 przez sufr. gnieź. Kraszkowskiego) pw. św. Wojciecha b. i św. Michała arch., wiz. 25 X 1816 s. 57—106:
 - Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1601 s. 69.
 - Wykaz nie numer. kilkudziesięciu ksiązek biblioteki kośc. s. 69—70; jest katalog tych dzieł s. 69; już bez tytułów znajd. się 38 ksiązek s. 70.
 - „Skrutynia dotyczące się rządcy kościoła w Kobiernie” s. 93—94.
 - „Punkta do dekretu reformationis w Kobiernie” s. 95.
 - „Protokół sekretny dotyczący się Kobierna” s. 96.
 - Oszacowanie inwentarza benef. w K. 25 XI 1818, nakazane przez dekret ref. (a-bpa Raczyńskiego) z r. 1816 s. 97—99.
 - Zlecenia gosp. wiz. dla proboszcza s. 101.
 - Podp. pleb. Walentego Domaradzkiego, wiz., sekr., świeckich; piecz. lak. naddzierz. ekon. krot. R. Wolickiego (s. 105) i dek. plesz. (s. 106); piecz. tusz. gmin Kobierno, Dąbrowa, Biadki i Tomnice s. 105.

3. Kobylin, miasteczko. Kościół par. (fund. w r. 1289 przez woj. kal. Mikołaja z Kobyliny, eryg. tr. przez a-bpa Jakuba) pw. św. Stanisława b., wiz. 15—18 X 1816 s. 113—191:
- „Na pierwszym filarze tegoż kościoła od strony południowej, przy dzwonicy, jest wyryte na cegle: «Locus templi 1112»” s. 115. Wydaje się, że jest to rok wyst. pierwszego kościoła w K.
 - Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1622 s. 129.
 - Nie numer spis książek biblioteki kośc. par., ok. 108 dzieł, lecz tomów więcej, podzielonych na „in folio”, „in 4to”, „in 8vo” s. 129—133.
 - Ist. k o p i a r z dokumentów, sporz. w r. 1654 przez prep. Wojciecha Brysiewicza s. 133—134.
 - Kopia dok. gosp. dla par. z r. 1667 s. 134—135.
 - M.in. wizytacjami są odpisy lustr. gen. Rokosowskiego z r. 1780 i nadzw. dziek. Przygodzkiego z 1798 s. 136.
 - Prob. pos. wznowiony 19 V 1681 r. tyt. prepozyta (z okazji ufund. wtenczas przez ks. Brysiewicza „Kursu de Beata”) s. 135, 136, 159.
 - a. Klasztor Bernardynów s. 165.
 - b. Kościół ewangelicki s. 166.
 - c. Boznica żydowska s. 166.
 - Podp. prep. par. Stefana Wiśniewskiego, wiz., sekr., świeckich; piecz. lak. Wincentego Kochanowskiego, zast. kol. hr. Mikołaja Mielżyńskiego (s. 166), m. Kobylina i dek. plesz. (s. 167); piecz. tusz. gm. Górka (s. 166) i kahału kob. z r. 1806 s. 167.
 - d. Prepozytura szpit. (fund. w r. 1434) z kościołem (obec. wyst. w 1646, kons. przez bpa bak. Kurskiego 27 VII 1659) pw. D u c h a Ś w. s. 169—191:
 - Dok. erek. prep. wyst. w Opatówku w r. 1434 przez a-bpa Wojciecha trzymając u siebie prep. szpit. s. 173.
 - „Skrutynia dotyczące się imci xx. tak farnych, iako i klasztornych w Kobylinie” s. 183—184.
 - „Punkta do dekretu reformationis w Kobylinie” s. 185.
 - „Protokół sekretny ściągający się do Kobyliny” s. 187.
4. Krótoszyn, miasto, zmien. prepozytura par. Kościół par. (zbud. w r. 1592 nakł. kasz. pozn. Jana Rozrazewskiego. kons. w 1601 przez bpa pozn. Goślickiego, uległ pożarowi przed 1782, pos. 11 ołtarzy) pw. św. Jana Chrz., wiz. 23 X 1816 s. 197—313:
- Dok. erek. wpis. do akt grodz. ostrz. 7 IV 1631 (s. 199, 220) i miejsc. krot. 19 VIII 1773 s. 199.
 - Bogaty wystrój kościoła s. 202—216.
 - Akta metr. ochrz., zaśl. i zm. od r. 1691 s. 216.
 - Katalog książek biblioteki kośc. par. i altarii (112 dzieł) s. 217—219.
 - Wykazy zapisów i czynszów s. 221—226.
 - a. Prepozytura szpit. (eryg. przez a-bpa S. Szembeka w r. 1714) z kościołem (zbud. w r. 1813 star. prep. szpit. Andrzeja Tylewicza) pw. św. F a b i a n a i S e b a s t i a n a mm. przy ul. Koźmińskiej s. 241—245.
 - b. Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Starym Krotoszynie s. 246.
 - „Skrutynia dotyczące się imci xięzy przy kościele farnym w Krotoszynie” s. 191 (przy dokum. par. Kobylin)
 - Piecz. tusz. gmin z par. Kobierno: 2 z Biadek, Dąbrowy i Tomnic s. 191 (jak na s. 105).

- Podp. kom. Andrzeja Tylewicza, wiz., sekr., świeckich; piecz. lak. naddzierz. ekon. krot. Rocha Wolickiego, m. Krotoszyna, dek. plesz. s. 250—251.
- Sian kasy kościoła par w d. 22 XI 1816 s. 253—254.
- c. Klasztor Trynitarzy z kościołem (wyst. w r. 1775 nakł. Ludwika z Mnischów Potockiej, kasz. krak. i woj. w kor., kons. tr. przez bpa Kozierowskiego) pw św. Piotra i Pawła ap., wiz. 21 XI 1816 s. 263—313:
 - Bogaty wystrój kośc. i zakrystii s. 267—292.
 - Biblioteka klasztorna, dość zasobna, akt. bez spisu s. 292.
 - Dok. fund. konwentu z r. 1731 na miejscu s. 292—293.
 - Podp. przeł. Jana Szkaradowicza, wiz., sekr., świeckich: piecz. lak. naddzierz. ekon. krot. Rocha Wolickiego (s. 307), dek. plesz. (s. 308), m. Krotoszyna (s. 309).
 - „Skrutynia tyżące się xx. trynitarzy w Krotoszynie” s. 309—310.
 - Punkty do dekretu ref. s. 311.
 - „Protokół sekretny tyżący się xx. trynitarzy w Krotoszynie” s. 313.
- 5. Z d u n y, miasto. Kościół (mur z I poł. XVIII w.) pw św. Jana Chrzc., wiz. 21 X 1816 s. 355—419.
 - Kośc. poprz. (drew.) kons. 17 VI 1657 bp pozn. Tolibowski s. 359.
 - Akta metr. ochrz. od r. 1629, zaśl. i zm. od 1727 s. 366.
 - a. Kościół filialny (kied. p a r a f i a l n y) w borze ku Chwaliszewu pw. św. Marcina b. s. 381—383
 - W sporze toczącym się o ten kościół pom. prob. Zdun i Sulmierzyc nuncjatura warsz. przysądziła go 18 XI 1695 zdunskiemu s. 381.
 - b. Kościół „l u t e r s k i” w Zdunach, zbud. w r. 1789, po pozarze miasta 23 VI tr s. 383.
 - c. Drugi kościół l u t e r a ŋ s k i — na Sieniutowie (cz. Zdun) został (dekr. tryb.) w r. 1671 zburzony, a benef. oddane prob. katolickiemu, kt. odtąd tyt. się p r e p o z y t e m „zdunowskim i sieniutowskim” s. 383.
 - Kopia odc. *Liber benef* Łaskiego dot. par. Z. oraz odp. kilku dok. gosp. też par. w j. łac. i niem. z l. 1691—1803 s. 388—406.
 - Plan łąk kośc. par. w Z. z r. 1801 s. 395—396.
 - Podp. prep. Jana Wagnera, wiz., sekr., świeckich; piecz. lak. Jana Jachnika, pełnom. kol. hr. Mikołaja Mielżyńskiego (s. 406), 2 m. Zduny (s. 406 i 407), dek. plesz. (s. 419) i kahału w Z. (s. 419).
 - „Skrutynia tyżące się xx. proboszcza y wikaryuszow w Zdunach” s. 407.
 - „Punkta do dekretu reformationis w Zdunach” s. 409.
 - Najpilniejsze prace, kt. proboszcz ma przepr. w l. 1816—1818 s. 411.
 - „Protokół sekretny tyżący xięzy w Zdunach” s. 415.

VI. ARCHIWUM ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ

AKTA WIZYTACJI KANONICZNYCH ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ Z LAT 1714—1811

A. WPROWADZENIE DO ZASOBU WARSZAWSKIEGO

1. UWAGI LUŻNE

Archiwum kościelne w Warszawie przechowuje akta wizytacyjne archidiecezji gnieźnieńskiej odnoszące się do kolegiaty w Łowiczu i do parafii archidiakonu łowickiego. Ów materiał dotyczący kolegiaty omawiam w swym *Repertorium* na pierwszym miejscu, a archidiakonatu — na drugim.

Dokumentacja dotycząca lustracji kolegiaty, jej duchowieństwa i tamt. parafii jest liczniejsza, bo pochodzi aż z sześciu kolejnych wizytacji (1714, 1757, 1763, 1779, 1792 i 1811), atoli ani w jednym wypadku nie jest pełna, tj. posiadająca zawsze sprawozdanie wzgl. opis wizytacyjny i dekret ref. Przeważnie są to reliktury niepełne, głównie sprawozdania, występujące najczęściej w drugich egzemplarzach czystopisu lub nawet w brulionie. Omówiłem tu cały znaleziony materiał odnoszący się do kolegiaty, a więc nie tylko skumulowany w klocku archiwalnym (syg. 1), lecz także pozycje 2—3, w dużej mierze opisane już w pierwszej. Ponieważ sygnatury te w jakimś stopniu różnią się od tej pierwszej, w cz. B mego dzieła podałem także ich zawartość treściową.

Spośród zapewne licznej dokumentacji wizytacyjnej samego archidiakonatu łowickiego zachowała się tylko jedna księga, mianowicie a-diak. Marcinkowskiego z lat 1761—1763, z uzupełnieniem kan. Pstrokońskiego z r. 1765 (poz. 4). Chociaż chronologicznie rękopis ten, zawierający tak sprawozdania wiz., jak też dekrety ref., wypada w środku serii czasowej zasobu warszawskiego odnośnie Gniezna, rozpracowałem go na końcu. Wydzielając osobno materiał odnoszący się do owych dwóch rodzajów instytucji dążyłem nie tyle do własnej wygody, ile do ułatwienia pracy poszukującym źródeł badaczom.

Niefortunnie jednak się złożyło, że dokumentacja wizytacyjna o kolegiacie i kapitule łowickiej, i tak już tylko szczątkowa, została ponadto rozbita w przypadkowej ilości przekazów pomiędzy dwa archiwa kościelne, leżące do tego na terytorium tej samej archidiecezji. Ponieważ owych przekazów akt jest więcej, najlepiej byłoby rozłożyć je w Warszawie i Łowiczu w ten sposób, ażeby w obydwu miejscach znajdowały się w komplecie po jednym z ocalałych egzemplarzy. Ale kto to zrobi? Mógłbym

tego autorytatywnie dokonać opierając się o wykaz tychże akt w moim *Repertorium*.— Także nie byłoby źle, gdyby całość zachowanych łowickich źródeł wizytacyjnych z czasu archidiecezji gnieźnieńskiej pozostawała nadal w Łowiczu, który posiada do nich uprawnienia historyczne i częściowo aktualne, jako że władza archidiecezjalna dopuszcza nadal istnienie w tym mieście jakiegoś archiwum kościelnego i biblioteki (kapitulnej).— Z tego jednak względu, iż Warszawa — jakkolwiek nie posiada ku temu praw historycznych — zapewnia użytkownikom większe możliwości korzystania z wszelkich archiwaliów, może wszystkie te akta powinny być raczej w stolicy

Papier, na którym wykonano te 4 pozycje archiwalne, posiada znaki wodne.

2. SPIS AKT NINIEJSZEGO ZASOBU

1. Niepełna dokumentacja wizytacji generalnych kolegiaty łowickiej z lat 1714, 1757, 1763, 1779, 1792 i 1811 [123]
2. Akta wizytacji generalnej (drugi egz. odpowiedzi na pytania) kolegiaty w Łowiczu w roku 1792 (wiz. Łubieński) [132]
3. Akta wizytacji generalnej (brulion odpowiedzi na pytania) kolegiaty w Łowiczu z roku 1811 (wiz. Bardziński) oraz inne późniejsze materiały [135]
4. Akta wizytacji generalnej (sprawozdania i dekrety) archidiakonu łowickiego z lat 1761—1763 (wiz. Marcinkowski) oraz uzupełnienie tegoż z r. 1765 (wiz. Pstrokoński) [138]

3. WAŻNIEJSZE ELEMENTY FORMALNE I TREŚCIOWE RĘKOPISÓW

O c e n a w y b o r u ponizszych elementów z kolejnych ksiąg lustracji kan. jest taka sama jak w 1 i 2 części *Repertorium*. Ponieważ w punkcie 2 tego wprowadzenia zamieściłem wykaz akt wizytacyjnych Archiwum w Warszawie, tutaj nie powtarzam skróconych ich tytułów.

[Syg. akt.] AAW. AAG, Wiz. 1

Klocek arch. obejmujący dokumenty, sprawozdania i dekret (1811) z wizytacji gen. kolegiaty łowickiej z lat 1714—1811. Przynosi ze sobą 11 dokumentów związ. z formalną str. odbywania wiz. kolegiaty oraz 2 obce (w 3 przekazach), 10 pieczęci daw., rys. dystynktorium kap. łow., wreszcie wykaz składowych części księgi.

[Syg. akt.] AAW. AAG, Wiz. 2

Akta wizytacji gen. kolegiaty w Łowiczu — drugi egz. czystopisu odpowiedzi na pytania instrukcji wiz. w porównaniu z poz. 1, cz. VI. Posiada 3 dokumenty formalne lustr.

[Syg. akt.] AAW. AAG, Wiz. 3

Akta wizytacji gen. kolegiaty w Łowiczu — brulion odpowiedzi na pytania instrukcji wiz. z r. 1810 w stos. do poz. 1, cz. VII, a zwł. do 141 syg. wrocławskiej. Z czasów warszawskich Łowicza ma 2 instrukcje wiz. z r. 1859. Dostarcza 2 daw. pieczęci.

[Syg. akt.] AAW: AAG, Wiz. 4

Dwie odrębne wizytacje gen.: zasadnicza archidiaconatu łowickiego i part. par. Maków, ogólne, zewnętrzne i wewnętrzne, sprawozdania i dekrety. Przynosi nam 3 dokumenty formalne. instrukcję wiz., nominację wiz., litterae innotescentiales, a ponadto 3 pieczęcie: 1 Marcinkowskiego, 2 Pstrokońskiego, współcz. spis zwiz. parafii. W dodatku rejestr cudów i łask doznanych w kośc. w Głuchowie.

4. KONKORDANCJA SYGNATUR KSIĄG

Sygnatury nowe (w <i>Repertorium</i>)	—	Dot. syg. warszawskie (ks. Kwiatk. ok. r. 1935)	—	Skąd przybyły akta do Warszawy?
AAW: AAG, Wiz. 1	—	872/L. 317	—	Wszystkie z Archiwum Kapi- tuły w Łowiczu na początku
AAW: AAG, Wiz. 2	—	941/L. 334		XX wieku
AAW: AAG, Wiz. 3	—	943		
AAW: AAG, Wiz. 4	—	989		

5. SPOSÓB PRZYTACZANIA AKT WIZYTACYJNYCH GNIEŹNIEŃSKICH PRZECHOWYWANYCH W WARSZAWIE

Chodzi o cytowanie w tekście, a jeszcze bardziej w przypisach, edycji źródłowych i opracowań sygnatur powyższych rękopisów, zaprowadzonych przeze mnie w *Repertorium*. Wygląd nadanych tam sygnatur, który niniejszym powtarzam, jest następujący — AAW: AAG, Wiz. 1 (i dalej do 4). W rozwinięciu sygnatury owe brzmią tak: A(rchiwum) A(rchidiecezjalne) W(arszawskie albo w Warszawie) — jako archiwum obecnie przechowujące te akta; A(rchiwum) A(rcybiskupów) G(nieźmieńskich) — czyli archiwum wytworzone lub zespół akt; Wiz(ytacje) — czyli seria akt wizytacji kanonicznych w zespole arcybiskupów gnieźnieńskich; wreszcie od 1 do 4 — kolejne księgi (jednostki) owej serii akt.

Właściwą sygnaturę jednostki archiwalnej urabiamy ze znaku zespołu, którym są początkowe wielkie litery jego nazwy, nie oddzielane kropkami — w tym przypadku „AAG”, skrótu (przez obcięcie) nazwy serii akt w tym zespole, a więc tutaj „Wiz.”, oraz cyfry arabskiej oznaczającej daną księgę archiwalną (tu od 1 do 4). Do podania takich sygnatur ograniczyłem się w 1 części *Repertorium*, opracowując aktualny zasób wrocławski dawnych wizytacji gnieźnieńskich (ABMK, t. 28—31), oraz w 2 części tegoż

dzieła, opisując ich dzisiejszy zasób gnieźnieński (ABMK, t. 32—33). Skoro jednak w 3 części *Repertorium* zachodzi aż 6 archiwów, także przechowujących ową rozbitą serię akt zespołu arcybiskupiego — pragnąc uniknąć jakichkolwiek pomyłek i dwuznaczności w posługiwaniu się tą samą sygnaturą w kilku miejscach — postawiłem wszędzie przed tymi sygnaturami nadto znak danego archiwum przechowującego, zrobiony z początkowych liter jego nazwy, również bez kropek — w tym wypadku warszawskiego — AAW.

I oto właśnie według tej rozszerzonej sygnatury cytuje się dokumenty i akta (archiwalne) oraz rękopisy (biblioteczne). Zatem najpierw stawia się znak (skrót) archiwum przechowującego owe materiały, następnie (po dwukropku) podobny znak zespołu, dalej (po przecinku) skrót nazwy serii akt w tym zespole, potem cyfrę arabską, oznaczającą potrzebną nam księgę tej serii, wreszcie (także po przecinku) strony jednostki archiwalnej, na które powołujemy się w przypisie.

W bezpośrednim zastosowaniu będzie to wyglądało następująco: AAW: AAG, Wiz. 3, s. 66 — jako że wszystkie księgi zasobu warszawskiego są stronicowane.

Sposób tej operacji nie trudno będzie zapamiętać i na stałe sobie przyswoić, redagując przypisy pochodzące ze źródeł rękopiśmiennej na wzór urabianych na podstawie druków. Bo oto archiwum (przechowujące) — albo bibliotekę czy muzeum posiadające rękopisy — postawi się paralelnie do nazwiska autora pozycji drukowanej, właściwa sygnatura akt znajdzie się na miejscu tytułu dzieła (opracowania), wreszcie strony akt i rękopisów będą w tym samym miejscu i znaczeniu jak w pozycjach drukowanych.

B. OPIS I ZAWARTOŚĆ AKT

KOLEGIATA W ŁOWICZU

1

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAW: AAG, Wiz. 1.

[2. Tyt. nad.] Niepełna dokumentacja wizytacji generalnych **Kolegiaty Łowickiej** oraz jej beneficjów i duchowieństwa z lat **1714, 1757, 1763, 1779, 1792 i 1811.**

[3. Daty krań.] 1714—1811.

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (34,8 i mniej × 23,5 i mniej cm).— Stron (świe-

żo policzb.) IV, 326, str. czyste. II, IV, 11—12, 47—49, 52, 92, 135—136, 142, 145—146, 202, 256, 258, 314, 326.— Oprawa w półpłótno z r. 1975; na grzb. maj. nap.: „Wizyty gen. kolegiaty w Łowiczu (1757—1811)”. Ślady złocenia nierównych brzegów księgi z czasu pierwotnych opraw jej części składowych w l. 1763—1811. Poprz. oprawa, w zielonkawy karton, pochodząca z poł. XIX w — Akta licznie popodkreślane czar., czerw i nieb. oł. przez użytkowników, zwł. przez ks. Władysława Kwiatkowskiego (przed r. 1939).

[5. Syg. daw.] Syg. warszawskie: piecz. okr. tusz. (czerw.) z maj. nap. w otoku: Archiwum Akt Dawnych, a w polu: Archid[iecezji] Warsz[awskiej] (na s. II, 140 — 2 razy, 202, 256 — po r. 1960).— Piecz. okr. tusz. (czerw.) z maj. syglami. A. D. W. W-wa [Archiwum Diecezjalne Warszawskie, Warszawa] (na s. I, 1, 205, 219, 249, 255, 301, 313, 315, 325 — sprzed r. 1960).— 872/L.317 (nakł. na s. I czyli 1 s. poprz. kart. okł. — pewnie ks. mgra W. Kwiatkowskiego z ok. r. 1935).— Syg. łowickie: dwie współcz. piecz. tusz. (fiol.), większa owal., mniejsza okr.; na obydwu w środku wizerunek NMP Wniebowziętej, a w otoku jednakowy, maj. nap.: Sigillum Capituli Insignis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis (obie na s. 91, 140, 202, 256 — z przeł. XIX i XX w.). Większa wzorowana na piecz. użytej w wiz. z 1811 r. (s. 312, 325).

[6. Uwagi] Mamy tu do czynienia z klockiem arch. scalonym w I poł. XIX stul. przyp. przez notariusza kapituły w Łowiczu, obejmującym drugie czy nawet trzecie egzemplarze dokumentacji wiz. kolegiaty.— Części składowe rękopisu, wydzielone przeze mnie tylko w *Repertorium*, przeważnie pos. or. nagłówki, które przенiosłem do p. B mej pracy. Ponieważ w owych tytułkach występują nazwiska arcybiskupów wzgl. wizytatorów, przypisy dot. tej poz. zamieściłem także w cz. B.— Cz. II akt nie dotyczy kolegiaty.— Do wizytacji z r. 1714 (cz. I) zachowały się tu jedynie litterae innotescentiales.— Odnoś. lustr. z r. 1757 (cz. III) mamy jej obwieszczenie, instrukcję wiz. oraz odpowiedzi na pytania (sprawozdanie) w drug. egz. lub brul.— Z dokum. wiz. 1763 r. (cz. IV) jest tylko drugi egz. czyst.— Lustr. z r. 1779 (cz. V) jest reprez. zapowiedzią wiz. złącz. z pytaniami, 3 różnymi przekazami litterae innotescentiales, ceremoniałem i drug. egz. spraw. (odpowiedzi).— Do wiz. z r. 1792 (cz. VI) odnosi się potw. osoby lustratora, innotescentiales i drugi egz. odpowiedzi na pyt. (spraw.).— Wreszcie lustr. z r. 1811 (cz. VII) ma tu innotescentiales i aneks do nich, drugi egz. czyst. spraw. (odpowiedzi, pos. or. paginację — str. 48), ale tylko odnoś. kapituły i kolegiów niższych, oraz uwierz. kop. dekretu ref. Brulion tej dokumentacji, omówiony niżej w poz. 3, jest szerszy w swym sprawozdaniu o punkt dot. kościoła kol. i parafii. A syg. wrocławska 141 posiada całość dokum., bo także wszystkie dodatki: świeże i dawne.— A więc znajdujemy tu ważny materiał, który da się spożytkować już

to w publikacji źródeł wizytacyjnych kolegiaty, już to statutow tamt. instytucji.— Oprócz źródeł pisanych jest tu 1 pieczęć notariusza publ. (s. 51), 4 a-bpa Ostrowskiego (s. 141, 144, 146, 154), 1 sufr. gnieź. Łubieńskiego (s. 219), 2 sufr. gnieź. Bardzńskiego (s. 263, 313) oraz 2 kap. łow. wyciś. w r. 1811, ale wyk. wcześniej (s. 312, 325).— Jednak poszcz. dokumenty są w księdze często chron. poprzesztawiane, a karty w instrukcji wiz. prym. Komorowskiego rozbite. Nie wiadomo z okazji której oprawy to uczyniono.— Akta dostały się do Warszawy z kolegiaty w Łowiczu na pocz. XX w.— Obec. kierownictwo Archiwum A-diec. słusznie zachowało z 1 k. popr. kart. oprawy (s. I) wykaz głównych sześciu części dokumentacji oraz ładne kolorowe rysunki obydwu stron dystynktorium (s. III), które tamt. kapituła pozyskała w r. 1859.— 10 czystych kartek papieru, dołożonych na końcu rękopisu z okazji ost. oprawy dla wykonania spisu rzeczy, wydaje się teraz niepotrzebnych, z powodu uwidocznienia zawartości księgi w wym *Repertorium*.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Dokument związany z wizytacją gen. a-bpa Stanisława Szembeka¹ w r. 1714:

Prym. S. Szembek zapowiada kapitule łowickiej i zainteresowanym kapłanom (Skierniewice, 9 kwietnia 1714 r.), że w dniu 17 maja tr. osobiście rozpocznie wizytację gen. tamt. kolegiaty, beneficjów od niej zależnych oraz wszystkiego duchowieństwa („[Inno]tescentiales pro visitati[one] Eccleae Colltae Louiczen[sis] 1714”) — kop. współcz. s. 1—2.

II. Materiały obec. lustracjom kolegiaty w Łowiczu s. 3—46:

Dwa współcz. odpisy instrukcji wizytacyjnej wydanej przyp. w r. 1761 przez a-bpa W.A. Łubieńskiego dla lustracji gen. kościołów parafialnych, z których pierwszy nosi tytuł „Inquirenda videnda in actu visitationis archidiaconalis in actis[ue] ejus fideliter connotanda” s. 3—6, a drugi — „Inquirenda videnda in actu visitationis archidiaconatus in actis[ue] ejus fideliter connotanda” s. 7—8.

Instrukcja wizytacyjna dla kościołów parafialnych („Instructio pro dd. visitatoribus ecclesiarum parochialium”) s. 13—46, razem z wielką, druk. „Tabella eorum, super quibus in visitatione inquirendum est” s. 9—10.— Jest to niepełna współcz. kopia dziełka pt. *Methodus practica rite obeundi munus visitatoris ex mandato celsissimi, illustrissimi & rndmi domini Andree Stanislai Kostka Zaluski, episcopi Cracoviensis conscripta anno Domini 1747*, 16°. które łącznie z tabelą posiadam we współcz. odpisie.— Powyższa instrukcja ani razu nie była stosowana na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej.

¹ Stanisław Szembek h. włas. (1650—1721), prałat i kanonik kilku katedr i kolegiat, biskup tyt. dionizejski oraz sufragan i oficjał gen. krakowski (1690), opat mogiński (1699), biskup wrocławski (1700), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1706). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 376—430; Szostkiewicz s. 175; Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 158; nn. akta).

III. Akta wizytacji gen. a-bpa Adama Ignacego Komorowskiego² w r. 1757 s. 50—91.

Prym. A.I. Komorowski obwieszcza (Skierniewice, 23 sierpnia 1753 r.) wszystkim kapitułom i kolegiom niższego duchowieństwa kolegiat archidiecezji, iż — w serii gen. lustracji całego arcybiskupstwa — będzie osobiście wizytował gen., jak katedrę, tamt. świątynie, beneficja, kler (kop. dok. uwierz. przez not. Antoniego Sadkowskiego; na dole jego piecz. tusz.) s. 50—51.

Pytania wizytacyjne przepisane przez Komorowskiego w 27 punktach dla lustracji gen. kolegiat (odp. współcz.) s. 73—76, 89—91.

„Status Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis anno Domini millesimo septingentesimo quinquagesimo septimo conscriptus” — sprawozdanie wiz. sporz. przez przedstawiciela kapituły lub sekretarza lustracji. Jest to drugi egz. akt s. 55—60; tylko w brulionie na s. 61—72.— „Inwentarium [s] et supellex Ecclesiae Collegiatae Loviciensis in ordine ad visitationem celsissimi Loci Ordinarij zebrana et cum antiquis registris zweryfikowana ultimis diebus augusti anno Dni 1757-mo” s. 77—88

— Kościół par. od ok. r. 1100, kolegiacki 1433, świątynia obec. wyst. przez prym. M. Lubieńskiego w r. 1652, wykoń. star. a-bpa W. Leszczyńskiego, kons. w 1668 pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja b. przez prym. Prażmowskiego s. 55.

— Kapituła składa się z 4 prałatów (prepozyt, dziekan, kustosz, archidiakon) oraz 11 kanoników s. 55—57.

— Ołtarze i kaplice w kolegiacie: ołt. wielki pw. Wniebowzięcia NMP: wychodząc z małego chóru i zmiierzając w kier. półn. kościoła mamy: kapl. a-bpa Lipskiego, ołt. św. Krzyża, ołt. Najśw. Maryi P. (Rokicianum), ołt. św. Rozalii dz., ołt. Aniołów Stróżów od połud. świątyni, kapl. św. Wiktorii pm., ołt. św. Anny, kapl. prym. Wężyka od str. połud. kościoła, ołt. św. Rocha w. w tejże kapl., ołt. św. Józefa, ołt. św. Barbary pm., kapl. prym. Tarnowskiego z ołt. Trójcy Św., ołt. św. Jana Nep., ołt. św. Liboriusza b. s. 63—66.

— Za ołtarzem w kapl. św. Wiktorii „conservatur Archivum Archidiaecesanum” czyli arcybiskupów s. 64.

— Kapitułarz z archiwum i biblioteką kap. znajd. się nad zakrystiami s. 67—68.

— Kanonicy honorowi (2), kolegium wikariuszy (6), curati villani (2), kol. penitencjarzy (4), kaznodziejów (3), kol. psalterzystów s. 69—70.

a. Dom i kościół Ks. Misjonarzy z seminarium duch. s. 61.

b. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Leonarda op. na Kierchowie s. 61, 69.

c. Kolegium Pijarów z kościołem i szkołami s. 61.

d. Konwent Dominikanów s. 61.

e. Kościół szpit. św. Jana s. 61.

f. Kościół św. Jana Bożego (Bonifratrzy) z infirmerią i apteką s. 61.

g. Konwent Bernardynek z kościołem s. 61.

IV. Akta wizytacji gen. a-bpa Władysława Aleksandra Lubień-

² Adam Ignacy **Komorowski** h. Korczak (1701—1759), dr teol., kanonik krak., biskup inflancki (1738), biskup koadiutor kijowski (1747), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1748). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, IV 573—618; Szostkiewicz s. 96; PSB (H. Dymnicka), XIII 405—407; nin. księga).

skiego³ w r. 1763 — „Status Insignis Ecclesiae Collegiatae Łowiciensis anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo tertio, pro visitatione generali descriptus”, oprac. przyp. przez sekr. kap., kan. hon. Feliksa Wyszyńskiego s. 93—134:

- Kościół par. od ok. 1100 r., kolegiacki od 1433. Świątynię obec. zbud. w r. 1652 prym. M. Łubieński, kons. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja b. w 1668 a-bp Prazmowski. Ołtarz w., fund. przez prym. W. Leszczyńskiego, uległ pożarowi 26 I 1761 s. 93.
- Wzm. o pożarze Łowicza w r. 1726 s. 94.
- Kapituła składa się z 4 prałatów (prepozyt, dziekan, kustosz, archidiacon) i 11 kanoników s. 93—99.
- Dwaj kanonicy nadliczbowi czyli honorowi oraz jeden can. „natus” kt. jest prep. kōśc. szpit. pw. św. Leonarda op. s. 99—100.
- Przywilej rokiety i mantoletu nadał kapituła (w dekrecie ref.) w r. 1728 a-bp Potocki s. 100.
- Kapituły gen. odbywają się we wtorek po Zielonych Świątkach i w Niep. Poczęcie NMP s. 101.
- W kolegiacie ist. 5 kaplic: prym. Uchańskiego (św. Wiktorii pm.), Węzyka, Tarnowskiego, Lipskiego i Komorowskiego s. 101.
- Ołtarze poza kaplicami: wielki pw. Wniebowzięcia NMP, św. Krzyża, Najśw. Maryi P. (Rokicianum), św. Rozalii dz., Aniołów Stróżów, św. Anny, św. Józefa, św. Barbary pm., św. Jana Nep., św. Liboriusza b. s. 101—108.
- Ołtarz św. Rocha w. wydano z kapl. Węzyka do kapl. publ. we w. kap. Boczki s. 106.
- Za ołtarzem w kapl. św. Wiktorii przechowuje się archiwum archidiecezjalne (arcybiskupów) s. 105.
- Wzm. o nieustannych nabożeństwach i śpiewach w kolegiacie s. 108.
- Mauzolea, pomniki, obrazy s. 108.
- Kapitularz nad zakrystią, w kt. jest archiwum i biblioteka kap. oraz portrety a-bpów s. 110.
- Kol. wikariuszy, curati villani, kol. penitencjarzy, psalterzystów, kaznodzieje s. 114—115.
- Inwentarz kościoła i zakrystii kol. s. 116—128.
- Dobra wspólne i dziesięciny kapituły s. 128—132.
- Wykaz odprawionych aniwersarzy s. 132—134.
- a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Leonarda op. na Kierchowie s. 112—113.
- b. Dom Ks. Misjonarzy z kościołem i seminarium diec. s. 116.
- c. Kolegium Pijarów z kościołem i szkołami s. 116.
- d. Konwent Dominikanów z kościołem s. 116.
- e. Kościół szpit. pw. św. Jana Chrzc. przed zamkiem s. 116.
- f. Klasztor św. Jana Bożego (Bonifratrzy) z kościołem, apteką, infirmerią s. 116.
- g. Konwent Bernardynek z kościołem s. 116.
- h. Boczki. w. w par. kolegiackiej, pos. nową kaplicę (oratorium) publ. s. 116.
- Wykaz ulic miasta i wsi wchodzących w skład par. kol. s. 116.

³ Władysław Aleksander **Łubieński** h. Pomian (1703—1767), w. sekretarz król., kanonik krak., arcybiskup lwowski (1758), a-bp gnieźnieński i prymas Polski (1759). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 1—69; Szostkiewicz s. 116; PSB (E. Rostworowski), XVIII 505—511; mn. akta).

— Natomiast konwent Bernardynów z kościołem znajdującym się na ter. par. Św. Ducha, nie wizytowanej razem z kolegiatą s. 116.

V. Dokumentacja lustracji gen. a-bpa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego⁴ w r. 1779 s. 137—214.

Prym. Ostrowski obwieszcza (Skierniewice, 10 czerwca 1778 r.) odbycie osobistej wizytacji gen. kolegiaty w Łowiczu i jej duchowieństwa, do czego przepisuje specjalne punkty (dok. or. z podp. i pieczęć lak. a-bpa) s. 147—154.

A-bp Ostrowski powiadamia kapitułę w Łowiczu (Skierniewice, 11 sierpnia 1778 r.), że mniej więcej za miesiąc od nin. daty przeprowadzi lustrację gen. tamt. kolegiaty, jej beneficjów i duchowieństwa (dok. or. z podp. i pieczęć opł. Ostrowskiego; uwierz. go G(rzegorz) Zacharyaszewicz, kan. łow., prep. w Rawie i Inowłodzu, regens kanc. prym. s. 143—144.

Prym. Ostrowski, zajęty ważnymi sprawami państwa, pismem skierowanym do kapituły łowickiej (Skierniewice, 7 września 1778 r.) przesuwając na później termin rozpoczęcia swej wizytacji, obiecując ustalić go w następnych litterae innotescentiales (dok. or. wyk. na papierze kanc. z nadr., z takimże podp. i pieczęć) s. 145—146.

A-bp Ostrowski powiadamia kapitułę w Łowiczu oraz inne duchowieństwo kolegiaty i miasta (Skierniewice, 16 czerwca 1779 r.), że początek wiadomej lustracji gen. ustalił na 5 lipca tr. (dok. or. z podp. i pieczęć opł. prym.) s. 141.

Ceremoniał wizytacji prym. Ostrowskiego w kolegiacie od 5 do 10 lipca 1779 r. s. 137—140.

Sprawozdanie wizytacyjne (oprac. przez sekr. kap., kan. hon. Franciszka Nikorowicza s. 213, 214) — „Pro visitatione generali Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis exaratum ad quaestiones supra positas” s. 157—214.

— Kościół łowicki fund. jako par. ok. r. 1100, stał się kolegiatą w 1433; obec. wyst. nakł. a-bpa M. Łubieńskiego, ołt. gł. sprawił prym. W Leszczyński, kons. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja b. 14 X 1668 a-bp Prazmowski (stresz. napisu na tablicy w kość.) s. 157.

— Ołtarze w kolegiacie: wielki pw. Wniebowzięcia NMP, Aniołów Stróżów od połud., św. Barbary pm. przy kolumnie, św. Rocha w. i Sebastiana m. przy kol., św. Liboriusza b. pod kol., św. Rozalii dz. pod kol., Najśw. Maryi P. przy kol. s. 159—162; św. Anny, św. Jana Nep. s. 163—164.

— Kaplice z ołtarzami w kolegiacie prym. Uchańskiego z ołt. i relikwiami św. Wiktorii pm., patronki Łowicza, Węzyka. Tarnowskiego z ołt. Św. Trójcy, Lipskiego, Komorowskiego z ołt. pw. św. Krzyża s. 162—168.

— Za ołtarzem św. Wiktorii w kapł. Uchańskiego mieści się przechowujące „Archivum actorum Consistorij Loviciensis”, w skład kt. wchodzi część zespołu Arch. Arcybiskupów Gnieź. (akta dział. i wizytacje) s. 163.

— Całodzienny porządek nabożeństw w kolegiacie s. 168—169.

— Wykaz pomników w kościele kol. s. 170—171.

— Obszar miejski i wiejski par. kolegiackiej s. 171—172.

⁴ Antoni Kazimierz Ostrowski h. Grzymała (1719—1784), kolejno biskup inflancki (1753), biskup koadiutor włocławski (1758), ordynariusz tejże diecezji (1763), arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1777), zmarł w Paryżu. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 97—150; Szostkiewicz s. 138; nin. księga).

- a. Klasztor św. Jana Bożego s. 171.
- b. Konwent Klarysek s. 172.
- c. Boczki, w. na ter. par. kol., w kt. — na mocy zezw. a-bpa W. Łubińskiego z r. 1761 — otwarto kaplicę (oratorium) publ. s. 172.
- Obrazy religijne i osób duchownych s. 176.
- Jurysdykcja kapituły nad duchowieństwem wyższym i niższym kolegiaty s. 182—183.
- Dobra i dziesięciny kapitulne s. 183—191.
- Anwersarze odprawione w kolegiacie s. 191—194.
- Kaznodzieje, penitencjarze, wikariusze i mansjonarze, curati villani, rorantyści s. 194—197, psalterzyści s. 165, prebendarze s. 201.
- Orkiestra kolegiaty s. 198.
- d. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Leonarda op. za bramą miasta, na Kirchhoff'ie s. 198—200, 204—205.
- „Residentia Puerorum Pauperum Bartholomaeitarum” s. 200.
- Szkoła parafialna s. 204.
- Skład kapituły — prałaci: prepozyt, dziekan, kustosz, archidiakon (archidiakon, ustan. w r. 1522, od dawna już zajmował trzecie miejsce, ost. zaś od decyzji a-bpa Podoskiego z 8 VIII 1775) wrócił na nie kustosz; 11 kanoników grem., kanonicy nadliczbowi czyli honorowi (2), z kt. jeden zwie się „natus”, can. „caecus” jako 16-ty wśród osób gremialnych s. 205—214.
- Redakcja statutów kapitulnych jest oparta na statutach kap. metr. w Gnieźnie s. 214.

VI. Akta wizytacji gen. a-bpa Michała Jerzego Poniatowskiego⁵ w r. 1792 s. 215—255:

Prym. Poniatowski zachowuje (Warszawa, 22 sierpnia 1791 r.) sufr. gnieź. Stefanowi Łubińskiemu⁶ prawo wizytowania kolegiaty w Łowiczu, które tenże sobie zastrzegł w r. 1790, pełniąc obowiązki administratora gen. archidiecezji — („Conservatio facultatis visitandi Ecclesiam Collegiatam Loviciensis illrisimo revrdsmo Stephano Łubiński, eppo Bibliensi, suffraganeo Gnasnensi” (kop. dok. z podp. a-bpa i Teodora Wiesiołowskiego, kan. sier. i regensa kanc. prym.) s. 215—216.

Sufr. gnieź. Łubiński zapowiada (Gniezno, 13 kwietnia 1792 r.) rozpoczęcie przez siebie lustracji gen. kolegiaty łowickiej, jej duchowieństwa i beneficjów z nią związanych na dzień 21 maja tr. — „Inno-tescentiales do wizyty” (dok. or. z podp. i piecz. opł. tegoż biskupa) s. 217—220.

⁵ Michał Jerzy Pomatowski, brat króla, h. Ciołek (1736—1794), sekretarz w. kor. (1768), biskup tyt. cydoński i koadiutor płocki (1773), ordynariusz tejże diecezji (1774), koadiutor krakowski (1775) i administrator tegoż biskupstwa, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski (1785) a jedn. opat czerwiński i tyniecki, przew. Komisji Edukacji Narodowej. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, V 151—214, Szostkiewicz s. 148—149; Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 159; nn. akta).

⁶ Stefan Wojciech **Łubiński** h. Pomian (1734—1808), kanonik gnieź. i łow., opat kom. trzemeszeński, w l. 1789—1790 administrator gen. archidiecezji i organizator wizytacji (za pontyfikatu Poniatowskiego); od r. 1790 biskup tyt. bibliński i sufragan gnieź. (Korytkowski. *Prałaci*, II 547—548, 642—643, Szostkiewicz s. 116; Wieteska s. 111, nn. księga).

Sprawozdanie z wizytacji gen. r. 1792 — „Ad articulos pro generali visitatione Archidiaecesis Gnesnensis, de statu interno et externo Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis responsa”, sporz. pewnie przez not. kap., kan. hon. Piotra Gniewczyńskiego (s. 249) s. 221—255:

- Kościół par. w Łowiczu od ok. r. 1100, kolegiacki od 1433, świątynia dzis. zbud. w r. 1652 nakł. a-bpa M. Łubieńskiego s. 221.
- Skład kapituły — 4 prałatów: prepozyt, dziekan, kt. od r. 1781 jest sufr. łow., kustosz, archidiakon, 11 kanoników grem.; nadto can. natus, kanonicy honorowi, can. caecus s. 223—229.
- Archiwum i biblioteka kap. mieszczą się w kapitularku, położonym nad zakrystią niższego duch. s. 230, ist. katalog dokumentów s. 250.
- Ołtarzy jest 9 w kolegiacie wielki pw. Wniebowzięcia NMP, Aniołów Stróżów, św. Józefa, św. Barbary pm., św. Rocha w. i Sebastiana m., Najśw. Maryi P., św. Rozalii dz., św. Liboriusza b., św. Jana Nep. s. 232—235.
- Kaplic pos. kolegiata 5. prym. Uchańskiego z ołt. i tumbą św. Wiktorii pm., Tarnowskiego z ołt. Trójcy Św. i kol. psalterzystów. Weżyka, Lipskiego z kol. kapelanów. Komorowskiego z ołt. św. Krzyża i kol. prebendarzy s. 236—239.
- Zapis. o nieustannym nabożeństwie w kolegiacie s. 237
- Kons. kolegiatę 14 X 1668 a-bp Prazmowski pw. Wniebowzięcia NMP i opieką (patrocinium) św. Mikołaja b. (o czym mówi tablica umiesz. na ścianie pod małym chórem) s. 240.
- Kol. wikariuszy i mansjonarzy (5), do kt. należy duszpaństwo, pos. własne statuty s. 240—241.
- Kol. psalterzystów (4) w kapł. Tarnowskiego, w skład kt. wchodzi 2 penitencjarze s. 241—242.
- Prebendarze św. Krzyża jedn. rorantyści (3) w kapł. Komorowskiego s. 243.
- Penitencjarze (5) s. 243.
- Altarzyści są opisani przy ołtarzach, a kapelani przy kaplicach s. 243.
- Kaznodzieje (3) z ustanowienia prym. Dzierzgowskiego w r. 1558 s. 244.
- „Adolescentes pauperes studiosi nro 10” s. 245.
- Nabożeństwo w kolegiacie s. 246—247.
- Relikwie i odpusty s. 247—248.
- Kapituły generalne (2) i zwykłe, cotygodniowe s. 249.
- Akta kapituły ist. z następn. lat: 1) 1527—1549, 2) 1612—1636, 3) 1658—1792. Brak z lat: 1) 1433—1527, 2) 1549—1612, 3) 1636—1658 s. 249—250.
- Kurie prałackie i kanonickie: 9 murowanych i 6 drewnianych s. 251.
- a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Leonarda op. za miastem, na Kirchofie (cmentarzu) s. 252, 253.
- b. Szpital z kościołem pw. św. Jana Chrzc. pod zamkiem, wśród zabudowań Księży Emerytów s. 252, 253.
- c. Boczeki, w. na ter. par. kol., gdzie znajd. się kaplica (oratorium) publ. s. 253.
- Mons Pietatis, er. w r. 1720 przez a-bpa S. Szembeka s. 253—254.
- d. Dom i kościół Ks. Misjonarzy z seminarium diec. s. 253, 255.
- e. Kolegium Pijarów z kościołem i szkołami s. 255.
- f. Konwent i kościół Dominikanów s. 255.
- g. Klasztor, apteka i infirmeria zak. św. Jana Bożego s. 255.
- h. Konwent i kościół Bernardynek s. 255.
- Parafii Św. Ducha, na ter. kt. znajduje się klasztor Bernardynów, nn. wizytacja nie uwzględnia s. 255.

VII. Akta lustracji gen. a-bpa Ignacego Raczyńskiego⁷ w r. 1811 s. 257—325

Sufr. gnieź. Ignacy Bardziński⁸ powiadamia kapitułę w Łowiczu (Gniezno, 31 grudnia 1810 r.), że w miesiącu lipcu 1811 — z delegacji a-bpa Raczyńskiego — odprawi wizytację gen. tamt. kolegiaty oraz jej duchowieństwa (dok. or. z podp. i piecz. opl. tegoż biskupa) s. 262—263. Dok. wciąg. do 12 tomu akt kap. na k. 187 (s. 261).

Z kolei wizytator upoważnił kapitułę do wyboru dnia rozpoczęcia tej lustracji, a ta opowiedziała się za 1 lipca r. 1811 (kop. listu kapituły do Bardzińskiego z 7 czerwca 1811, wpis do 12 księgi akt kap. s. 169) s. 259—260.

„Responsiones ad puncta pro visitatione generali Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviviensis in anno 1810 proposita, mense julio anni 1811 enucleatae” s. 257.— „Responsiones ad articulos pro visitatione generali Archidioecesis Gnesnensis a celsissimo principe domino, domino Archiepiscopo in supplemento pro solis ecclesiis collegiatis die 10 martii 1810 propositos” s. 265—313.

Jest to drugi egz. czystopisu sprawozdawczego w stosunku do poz. włocławskiej 141, wyk. fracta pagina prawdop. przez sekr. kap., kan. hon. i kaznodzieję Piotra Michałowskiego, zatw. podp. prep. kap. a kan. gnieź. Jana Siegel oraz opl. piecz. kap. (s. 312), tudzież uwierzytelniony podp. i piecz. lak. sufr. Bardzińskiego oraz podp. not. wiz. Marcina Szremowicza, prep. w Kole a poddziek. kon. (s. 313). Jak mówi drugi podtytuł owych responsiones — mamy tylko odpowiedzi dotyczące kapituły i niższego duchowieństwa kolegiaty. 1. Kapituła kolegiaty s. 265—287

— Skład kapituły — 4 prałatów: prepozyt, dziekan, kustosz, archidiakon i 11 kanoników grem. s. 265.

— Patronat prałatur i kanonii (obsadzanie, prezentacja) s. 265—267.

— Dochody poszcz. prałatur i kanonii grem. s. 267—271.

— Obowiązki i uprawnienia osób kapitulnych s. 272—274.

— Prebendy doktorskie (archidiakon i kan. kaznodzieja) s. 274.

— Canonicus natus s. 274.

— Opłaty na kapalia s. 274—275.

— Kanonicy honorowi kolegiaty s. 275.

— Canonicus caecus s. 275—277.

— Prerogatywy kolegiaty, kapituły, poszcz. osób s. 277—278.

— Duszpasterstwo, praesentiae, interessentiae, msze konwentualne, wotywnie, rezydencja s. 278—280.

— Dochody wspólne na podziały i punktator kap. s. 280—282.

— Kapituły generalne (2) i tygodniowe s. 282—283.

— Correctio fraterna, testamenty s. 283.

— Prestimonia, kurie s. 283—285.

⁷ Ignacy Nałęcz hr. z Małoszyna i Raczyna Raczyński, przedtem jezuita, biskup poznański, obec. arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, administrator diec. warszawskiej, pierwszy senator Księstwa Warsz., kawaler orderów Orła Białego i Czerwonego oraz Św. Jana Jerozolimskiego. (Tytułatura na pieczęciach, nadrukach kanc., kartach tyt. akt wiz., Korytkowski. *Arcebiskupi*, V 253—281; nin. akta).

⁸ Ignacy Nepomucen **Bardziński** h. Habdank (1750—1813), dr ob. prawa i teol., akt. biskup tyt. sataleński a sufragan, kanonik i oficjał gen. gnieź., ponadto prepozyt kap. łączyczej i umiejowskiej. (*Schem. gnieź.* 1811, nlb.; Korytkowski: *Prałaci*, I 31—33; nin. księga).

- Statuty, dekrety reformacyjne s. 285.
- Anwersarze s. 285.
- Inwentarz dóbr kapituły, rachunki, prokurator kap. s. 285—286.
- Notariusze czyli sekretarz kapituły, archiwum i biblioteka kapituły, umieszczone w kapitularku s. 286—287:
 - Sumariusz dokumentów s. 286.
 - Akta dział. kapituły istnieją z lat: 1) 1525—1549, 2) 1612—1623, 3) 1623—1636, 4) 1658—1682, 5) 1682—1703, 6) 1703—1727, 7) 1727—1746, 8) 1746—1761, 9) 1761—1778, 10) 1778—1790, 11) 1790—1806, 12) 1806—1811. Brakuje akt z lat: 1) 1433—1525, 2) 1549—1612, 3) 1636—1658 s. 286.
 - Biblioteka kap. pos. swój indeks (katalog) s. 287.
- 2. Kolegia niższego kleru oraz instytucje związane z kap. s. 287—310:
 - Penitencjarze i kaznodzieje s. 287—288.
 - Kol. wikariuszy i zarazem mansjonarzy, mające swoje statuty s. 288—289.
 - Kol. psalterzystów i jedn. kapelanów fund. prym. Lipskiego s. 289—290.
 - Kol. prebendarzy i rorantystów z fund. a-bpa Komorowskiego s. 290—291.
 - Kapelanie w liczbie 5 — w tyluz kaplicach kolegiaty: u św. Wiktorii pm. czyli prym. Uchańskiego, Św. Trójcy (Tarnowskiego), św. Anny (Węzyka), Najśw. Sakramentu (Lipskiego), św. Krzyża (Komorowskiego) s. 291—294.
 - Altarie w liczbie 9 — przy ołtarzach poza kaplicami: przy wielkim, Aniołów Stróżów, św. Józefa, św. Barbary pm., św. Rocha w i św. Sebastiana m., Najśw. Maryi P., św. Rozalii dz., św. Liboriusza b., św. Jana Nep. s. 294—295.
 - a. Prepozytura szpit. z kościołem lub kaplicą (sacellum) pw. św. Leonarda op. na cmentarzu publ. s. 296, 301—302.
 - b. Boczki, w. na ter. par. kolegiackiej, pos. kaplicę (oratorium) publ. z r. 1761 s. 296.
 - c. Konwent Bernardynek z włas. kościołem s. 296—297, 309.
 - Szkoła czyli Alumnat „Pauperum Studiosorum” pw. św. Leonarda op. i szkoła par. przy kolegiacie s. 298—301.
 - d. Szpital z kalipcą (sacellum) pw. św. Jana Chrzc., od r. 1737 nie będący prepozyturą s. 302—303.
 - Mons Pietatis er. w r. 1720 przez prym. S. Szembeka s. 303—309.
 - e. Klasztor i szpital Braci Miłosierdzia (Bonifratrów) s. 309.
 - Parafie, kościoły, instytucje inkorporowane lub związane z kapitułą (kolegiatą) s. 309—310.
 - Stan personalny prałatów, kanoników i reszty duch. kolegiaty s. 310—312.
- 3. Dekret reformacyjny wyst. (Gniezno, 15 grudnia 1811) przez sufr. I. Bardzińskiego, uwierz. przez mego i sekr. wiz. Śrzemowicza, w odpisie uwierz. podp. not. kap. łow. P(iotra) Michałowskiego i opł. piecz. tejże kap., składający się z 11 punktów s. 314—325.

2

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAW: AAG, Wiz. 2.

[2. Tyt. nad.] Akta wizytacji generalnej **Kolegiaty w Łowiczu** oraz jej

beneficjów i duchowieństwa, odprawionej w roku 1792 — z upowaznienia arcybiskupa Michała Jerzego Ponia to w s k i e g o⁹ — przez sufragana gnieźnieńskiego Stefana Łubieńskiego¹⁰.

[4. Opis zew.] Łac.— 2° (36,4×23 cm).— Stron XIV, 54, w tym 22a i 22b; brak końca; str. czyste: II, XI—XII.— Fascykuł bez oprawy, rozluźniony w grzbiecie, znajd. się w obwol. kart. Ślady złocenia brzegów z pierwszej, pap. opr.

[5. Syg. daw.] Piecz. okr. tusz. (czerw.) z maj. nap. w otoku: Archiwum Akt Dawnych, a w polu: Archid[iecezji] Warsz[awskiej] (na s. I, 54 — po r. 1960).— Piecz. okr. tusz. (czerw.) z maj. syglami: A. D. W. W-wa [Archiwum Diecezjalne Warszawskie, Warszawa] (na 1 s. obwol. kart., s. IX, 5 — sprzed r. 1960).— 941/L. 334 (nakł. na 1 s. obwol. kart. — przyp. ks. W. Kwiatkowskiego z ok. r. 1935).

[6. Uwagi] Na 1 s. obwol. kart. skrót XX-wieczny tytuł: „Responsiones ad articulos pro visit. gen. Lovic. 1792. Poniatowski”.— Są to materiały wiz. figurujące w poprz. księdze na VI miejscu. Różnią się od tamtych, iż posiadają instrukcję lustr., a w odpowiedziach na pytania wiele rzeczy charakteru inwentarzowego, których tam brak, atoli nie mają końca. To wszystko spowodowało zamieszczenie przeze mnie w cz. B nin. pozycji zawartości treści opis. fascykułu.— Akta przewieziono do Warszawy z kolegiaty łowickiej pewnie na pocz. XX stul.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Bp Stefan Łubieński, sufr. gnieź. i adm. gen. archidiecezji publikuje (Gniezno, 18 lutego 1790 r.) instrukcję wizytacyjną dla generalnych lustracji kolegiat („Articuli pro generali visitatione Archi-diaecesis Gnesnensis. De statu interno & externo ecclesiae collegiatae...”). Druk. 2° k. 4, podz. na 12 rozdz. s. I—VIII.

Prym. M.J. Poniatowski zachowuje (Warszawa, 22 sierpnia 1791 r.) sufr. gnieź. S. Łubieńskiemu prawo wizytowania kolegiaty w Łowiczu, które wspom. zastrzegł sobie w r. 1790, gdy pełnił obowiązki adm. gen. archidiecezji (odp. dok.) s. IX—X.

Sufr. gnieź. Łubieński zapowiada kapitule w Łowiczu (Gniezno, 13 kwietnia 1792 r.) rozpoczęcie przez siebie wizytacji gen. tamt. kolegiaty w dniu 21 maja tr. (kop. dok.) s. XIII—XIV.

Odpowiedzi na pytania czyli akta wiz. gen. z r. 1792 — „Ad articulos pro generali visitatione Archi-diocesis Gnesnensis, de statu interno et externo Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis responsa”, dane przyp. sekr. kap., kan. hon. Piotra Gniewczyńskiego (s. 48) s. 1—54:

— Kościół par. w Łowiczu er. ok. 1100 r., kolegiackim stał się w 1433, obec. świąt. zbud. star. a-bpa M. Łubieńskiego ok. 1652 s. 1.

— Kapituła składa się z 4 prałatów: prepozyt, dziekan, kt. od r. 1781

⁹ Michał Jerzy Poniatowski — por. przyp. 5, akta nn.

¹⁰ Stefan Wojciech Łubieński — zob. przyp. 6; nn. księga.

- jest sufr. łow., kustosz, archidiakon i 11 kanoników grem.; nadto ist. can. natus, kanonicy honorowi, can. caecus s. 3—9.
- Nad zakrystią niższego duch. jest kapitułarz, w kt. mieszczą się archiwum i biblioteka kap. s. 10, 49.
- Szkoła parafialna s. 12.
- W kolegiacie ist. 9 ołtarzy: główny pw. Wniebowzięcia NMP, Amołów Stróżów, św. Józefa, św. Barbary pm., św. Rocha w. i św. Sebastiana m., Najśw. Maryi P., św. Rozalii dz., św. Liboriusza b., św. Jana Nep. s. 12—15.
- Kaplica kolegiata 5 fund. prym. Uchańskiego, odn. nakł. bpa krak. Sołtyka z ołtarzem i grobem św. Wiktorii pm., Tarnowskiego z ołt. pw. Trójcy Św. i kol. psalterzystów, Weżyka. Lipskiego z kol. kapelanów, wreszcie Komorowskiego z ołt. pw. św. Krzyża i kol. prebendarzy s. 15—19.
- Wzm. o nieprzerwanym śpiewie psalmów w kolegiacie s. 16.
- Kons. kolegiatę 14 X 1668 a-bp Prażmowski pw. Wniebowzięcia NMP i opieką (patrocinium) św. Mikołaja b. Szerzej o tym wyryte na marmurowej tablicy w kościele s. 20.
- Przy kolegiacie ist. kol. wikariuszy i zarazem mansjonarzy (5), pełniące duszpasterstwo w parafii, mające swoje statuty s. 20—21.
- Kol. psalterzystów (4) urzęduje w kaplicy Tarnowskiego; do niego należą 2 penitencjarze s. 21—24. Uwaga. O psalterzystach jest tu dwa razy więcej materiału niż w poz. 1.
- Prebendarze św. Krzyża jedn. rorantysci (3) usadowieni w kaplicy Komorowskiego s. 24—25.
- Penitencjarze kolegiaccy (5) s. 25.
- Altarzysci kolegiaty są uwzględnieni przy ołtarzach i kaplicach s. 25.
- Kaznodziej z erekcji prym. Dzierzgowskiego w r. 1558 s. 25.
- „Adolescentes pauperes studiosi numero decem...” s. 26.
- Inwentarz kolegiaty — w kościele, kaplicach, na ołtarzach, w zakrystiach s. 26—36. Uwaga. Nie ma go w syg. 1.
- Instrumenty muzyczne i nuty s. 36—37. Uwaga. Brakuje tego w poz. 1.
- Obrazy religijne i świeckie, przeważnie arcybiskupów s. 37—38. Uwaga. Nie ma tego w syg. 1.
- Porządek nabożeństw w kolegiacie na przestrzeni tygodnia s. 39—42. Uwaga. Brak tego w poz. 1.
- Wykaz mszy fundowanych w kolegiacie, po redukcji ich 16 VI 1783, według danych z 11 XII 1784 s. 42—44. Uwaga. Nie ma tego w syg. 1.
- Relikwie i odpusty w kolegiacie s. 46—47.
- Kapituły generalne i tygodniowe s. 48.
- Akta dział. kapituły zachowują się z lat: 1) 1527—1549, 2) 1612—1613 (powinno być: 1636), 3) 1658—1792. Nie ma ich z lat: 1) 1433—1527, 2) 1549—1612, 3) 1636—1658 s. 48.
- Statuty kapitułne i dekrety ref. dla kapituły s. 48.
- Wykaz aniwersarzy odprowadzanych w kolegiacie po ich redukcji z 16 VI 1783 s. 50—53. Uwaga. Brak tego w poz. 1.
- Wydatki kapituły związane z parafiami wciel. do jej uposażenia, kościołami oraz instytucjami od niej zależnymi s. 53.
- a. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Leonarda op. za bramą miej. s. 53—54.
- b. Kościół i szpital pw. św. Jana Chrzc. s. 54.

Uwaga. W rękopisie brak końca w odniesieniu do syg. 1 (mianowicie wzm. o innych kościołach i klasztorach na ter. par. kol.).

3

A. OPIS KSIĘGI.

[1. Syg. akt.] AAW: AAG, Wiz. 3.

[2. Tyt. nad.] Niepełny brulion akt wizytacji generalnej **Kolegiaty Łowickiej**, odbytej w roku 1811 — z polecenia arcybiskupa Ignacego Raczzyńskiego¹¹ — przez sufragana gnieźnińskiego Ignacego Bardzińskiego¹² oraz inne materiały odnoszące się do tejże instytucji z lat 1807—1859, przeważnie lustracyjne.

[3. Daty kraj.] 1807—1859.

[4. Opis zew.] Łac., pol.— 2° (34,8 i mniej × 21,8 i mniej cm).— Stron (świezo policzb.) II, 142, wśród nich 65 i 105 podw.; na skutek czego od s. 65 do 105 paginacja niepraw.; str. czyste: II, 4, 27—28, 67, 89—90, 93—94, 99, 101—102, 115—118, 120, 141—142.— Oprawa w półpłótno z r. 1975. Ślady złocenia brzegów z poprz. opr.

[5. Syg. daw.] Piecz. okr. tusz. (czerw.) z maj. nap. w otoku: Archiwum Akt Dawnych, a w polu: Archid[iecezji] Warsz[awskiej] (na s. I i 141 — po r. 1960).— 943 (s. I i 142 — pewnie ks. Kwiatkowskiego z ok. r. 1935).

[6. Uwagi] Skróc. tytuły akt: 1) Nad. w Warszawie w r. 1975: „Wizyta gen. Kolegiaty w Łowiczu 1810—1859” (nap. maj. na grzb. księgi).— 2) Nad. w Łowiczu na przeł. XIX i XX w.: „Wizyty jeneralne w Kolegiacie Łowickiej (1810—1859), t. II” (s. I).— 3) Nad. w Łowiczu w II poł. XIX w.: „Wizyty jeneralne od roku 1810” (później dod.: II t. — na wypustce).— Or. nagłówki akt wiz. z r. 1811 przeniosłem do cz. B tej pozycji.— Istotnym w tej księdze jest brulion odpowiedzi na pytania czyli sprawozdanie wiz. z r. 1811. Wyk. fracta pagina, jest on obszerniejszy od sprawozdania zamieszczonego w syg. 1 (części VII) o rzeczy odnoszące się do kościoła i parafii kolegiackiej. Ale niczego więcej z tej lustracji nie zawiera.— Trzeba tu zaznaczyć, iż not. kap. łow. ks. Piotr Michałowski odpowiedział na pytania wiz. (tu i w poz. włoc. 141) w porządku odwrotnym, aniżeli uczyniły to inne kapituły kolegiackie z terytorium archidiecezji (zob. syg. włoc. 138—140, 142—143), dając (niepoprawnie) najpierw odpowiedzi o kapitule i kolegiach, a dopiero potem o kolegiacie i tamt. parafii.— Z czasu przynależności Łowicza do a-diecezji gnieź. (do r. 1818) mamy w tym rękopisie jeszcze niepełną dokumentację z r. 1807 dot. kapituły łow. (s. 92, 95—98, 100, 103). Miano-

¹¹ Ignacy Raczzyński — por. przyp. 7, akta nn.

¹² Ignacy Nepomucen **Bardziński** — zob. przyp. 8: księga nn.

wicie pismem dat. z Ciężenia 18 grudnia 1807 r. zażądał a-bp Raczyński od kapituły informacji o niej samej oraz poszcz. prałatach i kanonikach według 9 rubryk. Kapituła otrzymała to pismo 25 grudnia, a odpowiedź z listem przewodnim wysłała 31 tegoż miesiąca. W naszej księdze jest zaznaczone, że relacja tabelaryczna została (jako kopia) wpisana do akt kap. pod 3 stycznia 1808 r. (s. 96). Informacja ta nie należy do wizytacji pontyfikatu Raczyńskiego, chociaż arcybiskup pragnął ją posiadać, zanim zarządzi lustrację gen. całej archidiecezji (s. 92). Takie tabele informacyjne odnoś. innych kolegiat zachowały się luźno w Warszawie i we Włocławku.— Po r. 1818, kiedy to Łowicz przypadł nowemu arcybiskupstwu warszawskiemu, przy dokumentacji wiz. tamt. kolegiaty z r. 1811 notariusz kap. gromadził późniejsze materiały o podobnej treści. Znajduje się więc tutaj prośba zanesiona (s. 88, 91) do kapituły przez „Konsystorz Wydziału Łowickiego w Archidiecezji Warszawskiej” (działający w imieniu a-bpa Woronicza) o podobną informację, o jaką wzywał w r. 1807 Raczyński.— Jednak najważniejszymi materiałami tej księgi z czasu przynależności Łowicza do a-diec. warszawskiej są dwie instrukcje wiz. wydane 18 lutego 1859 r. przez a-bpa Antoniego Melchiora Fijałkowskiego (wzgl. jego konsystorz gen.), z których pierwsza odnosi się do parafii (s. 105—114), a druga do kolegiaty łowickiej (s. 119, 121—140).— Pismo Kons. Łow. z r. 1828 wszyto nie na swoim miejscu, karty pytań wiz. dla parafii pomieszano.— Rękopis przynosi ze sobą także pieczęć opł. a-bpa Raczyńskiego (s. 103) i tusz. Kons. Łow. (s. 91).— Księga dostała się do Warszawy z kolegiaty łowickiej przyp. na pocz. XX w.— Na końcu rękopisu dołożono przy oprawie 10 kart czystych w celu sporządzenia wykazu treści.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

„Responsiones ad puncta pro visitatione generali Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis in a° 1810mo proposita” s. I.

I. „Responsiones ad articulos pro visitatione generali Archidiaecesis Gnesnensis a celsissimo principe domino, domino Archiepiscopo in supplemento pro solis ecclesijs collegiatis die 10 martij 1810 propositis” — odpowiedzi dot. kapituły, kolegiów duch. niższego i beneficjów zależnych od kap. s. 1—66:

1. Kapituła kolegiacka s. 1—33:

- Rozwój i skład kapituły — 4 prałatów: prepozyt, dziekan, kustosz, archidiacon i 11 kanoników grem. s. 1.
- Obsadzenie i patronat prebend kan. s. 1—3, 5.
- Dochody poszcz. prałatur i kanonii grem. s. 5—10.
- Prawa i obowiązki osób kapitulnych s. 10—13.
- Prebendy doktoralne (archidiacon, kan. kaznodzieja) s. 13.
- Can. natus s. 13, kanonicy honorowi s. 14, can. caecus s. 14—16.
- Opłaty za kapalia s. 13—14.
- Prerogatywy kolegiaty, kapituły, poszcz. osób kap. s. 16—18.

- Duszpasterstwo w par. kolegiackiej, praesentiae, interessentiae, msze konwentualne, wotywny, rezydencja s. 18—21.
 - Dochody wspólne na podziały i punktator kap. s. 21—23.
 - Posiedzenia generalne (2) i tygodniowe s. 23—25.
 - Correctio fraterna, testamenty s. 25—26.
 - Prestimonia, kurie prałackie i kanonickie s. 26, 29.
 - Statuty, dekrety powiz. s. 30.
 - Aniwersarze s. 30.
 - Inwentarze dóbr kap., rachunki i prokurator kap. s. 30—32.
 - Notariusz czyli sekretarz kap., archiwum i biblioteka kap. znajd. się w kapitularku s. 32—33.
 - Ist. sumariusz dokumentów tego archiwum s. 32.
 - Akta kap. zachowują się z lat 1) 1525—1549, 2) 1612—1623, 3) 1623—1636, 4) 1658—1682 i kolejne księgi do obec. roku. Natomiast brakuje ich z lat 1) 1433—1525, 2) 1549—1612, 3) 1636—1658 s. 32.
 - Biblioteka kap. pos. swój indeks (katalog) s. 33.
2. Kolegia niższe oraz inne beneficja w jakimś stopniu zależne od kapituły s. 33—64:
- Penitencjarze i kaznodzieje s. 33—34.
 - Kol. wikariuszy i jedn. mansjonarzy s. 34—36.
 - Kol. psalterzystów i zarazem kapelanów fund. a-bpa Lipskiego s. 36—38.
 - Kol. prebendarzy św. Krzyża i jedn. rorantystów z fund. prym. Komorowskiego s. 38—39.
 - Kapelanie w kolegiacie w liczbie 5 — przy ołtarzu św. Wiktorii pm. (kaplica prym. Uchańskiego), przy ołt. Św. Trójcy (kap. Tarnowskiego), św. Anny (Węzyka), Najśw. Sakramentu (Lipskiego), św. Krzyża (Komorowskiego) s. 39—43.
 - Altarie w liczbie 9 — przy ołtarzach poza kaplicami: przy ołt. wielkim, Aniołów Stróżów, św. Józefa, św. Barbary pm., św. Rocha w. i św. Sebastiana m., Najśw. Maryi P., św. Rozalii dz., św. Liboriusza b., św. Jana Nep. s. 43—45.
 - a. Prepozytura szpita. z kościołem albo kaplicą (sacellum) pw. św. Leonarda op. na cmentarzu publ. s. 45, 51—54.
 - b. Boczki. w. na ter. par. kolegiackiej s. 45—46.
 - c. Konwent Bernardynek z włas. kościołem s. 46, 63.
 - Szkoła czyli Alumnat „Pauperum Studiosorum” pw. św. Leonarda op. i szkoła par. przy kolegiacie s. 49—51.
 - d. Szpital (od r. 1737 już nie-prepozytura) z kaplicą (sacellum) pw. św. Jana Chrzc. przy Domu Ks. Emerytów s. 54—55.
 - Mons Pietatis er. w r. 1720 przez a-bpa S. Szembeka s. 55—62.
 - e. Klasztor i szpital Braci Miłosierdzia (Bonifratrów) s. 63.
 - Parafie, kościoły inkorporowane kapitule lub jej beneficjom, instytucje z nią związane s. 62—63.
- Stan personalny prałatów, kanoników i reszty duchowieństwa kolegiaty s. 64—66.

II. „Odpowiedzi na artykuły do wizyty generalnej kościołów Archidiecezyi Gnieźnieńskiej przez j.o. xiążęcia jgmc Ignacego Nałęcz z Małyszyna y Raczyzna hrabię Raczyńskiego, xiążęcia arcybiskupa gnieźnieńskiego, legatum natum, administratora Diecezyi Warszawskiej, Orderow Białego

y Czerwonego, tudzież S. Jana Jerozolimskiego kawalera pod dniem 10 lutego roku 1810 ogłoszoney” — odpowiedzi na pytania odnoszące się kościoła i parafii kolegiackiej s. 68—87.

1. Kościół kolegiacki s. 68—76.

— Kościół par. w Łowiczu fund. ok. r. 1100, kolegiackim został w 1433 s. 68.

— Obec. kościół wyst. nakł. a-bpa M. Łubieńskiego ok. r. 1652, kons. 14 X 1668 przez prym. Prażmowskiego, o czym szerzej wspomina marmurowa tabl. s. 69—70.

— Kolegiata pos. 5 kaplic i razem 14 ołtarzy s. 74.

— Groby arcybiskupów, duchowieństwa i wiernych w kolegiacie s. 74—75.

2. Parafia kolegiacka s. 76—87:

— Topografia i demografia parafii kol. s. 76—78.

— Relikwie i odpusty s. 82—85.

ARCHIDIAKONAT ŁOWICKI

4

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Syg. akt.] AAW: AAG, Wiz. 4.

[2. Tyt. or.] *Visitatio Archidiaconatus Loviciensis* ex mandato specialiquè commisso celsissimi, illustrissimi et rndmi domini Vladislai Alexandri Pomian à Lubna Łubieński¹³, archi-eppi Gnesnen[sis], legati nati, primatis, Regniq[ue] Poloniae et Magni Ducatûs Lithvaniae primi principis, Tinecen[sis], Paradisien[sis] abbatis, tum pro sibi incumbenti officio — per perillrem dnum Josephum de Gryphonibus Jaxa Marcinkowski¹⁴, iuris utriusq[ue] doctorem, archidiaconu[m] Loviciensem iteratò annò Dni millesimo septingentesimo sexagesimo primo, secundo et tertio.

[3. Daty krań.] 1761—1765.

[4. Opis zew.] Łac., pol.— 2° (32,9×19,4 cm).— Stron VI, 422, w tym 410a—410z; str. czyste: II, 410w—410z, 422.— Przeopr. w r. 1975 w półplótno z naklejeniem skóry ze współcz. opr. na 1 i 4 s. okł. oraz 2 kawałków na grzb. Zachow. czerw. podkład pod złoc. brzegów z pierw. opr. Na grzb. świeży, maj. napis: „Wizyta gen. archid. łowickiego, p[rymas] W. Łubieński (1761—1763)”. Na górnym kawałku skóry maj. skrót or. tytułu: „Visitatio | Archidia | conatus | Lovicien | sis”.

[5. Syg. daw.] Okr. piecz. tusz. (czerw.) z maj. nap. w otoku: Archiwum Akt Dawnych, a w polu: Archid[iecezji] Warsz[awskiej] (na s. I, 360, 410, 410d, 410u, 421, 422 — po r. 1960).— Okr. piecz. tusz. (czerw.) z maj. sy-

¹³ Władysław Aleksander Łubieński — por. przyp. 3; nn. akta.

¹⁴ Józef Marcinkowski h. Gryf, archidiacon łowicki (od 1743), prymcer (kantor) wolborski, kanonik łączycy, zm. w r. 1777. (Wieteska s. 105; nn. księga s. I, 410).

glami: A. D. W. W-wa [Archiwum Diecezjalne Warszawskie, Warszawa] (s. 149 — sprzed r. 1960).— S. 989 (na s. I i 422 — pewnie ks. Kwiatkowskiego z ok. r. 1935).

[6. Uwagi] Księga obejmuje dokumentację dwóch oddzielnych wizytacji generalnych tego samego w pewnym stopniu terytorium, bo zasadniczej ogółu parafii archidiaconatu łowickiego, odbytej przez prał. a-diak. tamt. kolegiaty J. Marcinkowskiego w l. 1761—1763 (s. 1—410) i powtórzonej lustracji par. Maków w dek. skierniewickim tegoż a-diakonatu, przepr. w r. 1765 przez kan. B. Pstrokońskiego (s. 410a—410u). Obydwie są wiz. całkowitymi, zewnętrznymi i wewnętrznymi.— Do uzupełniającej, ale odrębnej lustracji par. Maków doszło dlatego, że tamt. (nierezydujący) proboszcz, sufr. gnieź. K. Dobiński oraz jego koadiutor na dziekanii kol. łow. (do której było wciel. to beneficjum) inf. kam. P. Kosicki przyp. poczuli się urażeni, iż wizytuje ich (s. 357—359) prałat kolegiacki (Marcinkowski). W następstwie tego prym. W. Łubieński wyznaczył na specj. wizytatora kanonika metropolitalnego (Pstrokońskiego). Miał on zlustrować tę parafię na podstawie „modus visitandi” a-bpa Szembeka z r. 1720.

Ponieważ tytułem nin. pozycji powinien raczej być (jak też się stało) nagłówek zasadniczej lustracji (Marcinkowskiego), tytuł drobnej dokumentacji Pstrokońskiego dając na tym miejscu. Brzmi on nastę.: „Visitatio generalis Ecclesiae **Parochialis Makoviensis**, in Archidiaconatu Lovicien[sis] & Decanatu Sqviernievicen[sis] consistentis, ex speciali commissione celsissimi, illustrissimi & reverendissimi domini, domini Vladislai Alexandri Pomian à Lubna Lubieński, Dei & Aplcae Sedis gratia archiepiscopi Gnesnen[sis], legati nati, Regni Poloniae & M. D. Lithae primatis primiq. principis; per perillustrum & rmdmum Balthasarum Pstrókóńsk¹⁵, Ecclesiarum: Metropolitae Gnesnen[sis], Collegiatarum: Insignis Lovicien[sis] & Calisien[sis] canonicum, ad hunc actum die 23-tia men. februarij anno Dni 1765-to visitatorem delegatum, praeviis literis innotescentialibus & publicatione earum in facie loci, die 8-va men. martij & eodem anno Dni 1765-to expedita” (s. 410e).— Opis. tu księga została or. wytworzona przez czynność wizytacyjną Marcinkowskiego, który nie przewidywał, że par. Maków będzie jeszcze raz lustrowana i nowe jej akta (obce) dojdą do jego dzieła. Stąd też zaraz po uwierzytelnieniu przez niego dokumentacji (s. 410), notariusz wiz. pomieścił w rękopisie or. „index ecclesiarum” (s. 411—412).— W następstwie tego produkt wiz. Pstrokońskiego,

¹⁵ Baltazar **Pstrokoński** h. Poraj (1713—1795), obec. kanonik gnieźnieński, łowicki i kaliski, ale przedtem i potem prałat oraz kanonik kilku kapituł kat. i kol. Częsty wizytator gen., archiwista, pisarz i pamiętnikarz. (*Pamiętniki ks. Pstrokońskiego, kan. kat. gnieźn.*, wyd. E. Raczyński, Wrocław 1814; Korytkowski: *Pralaci*. III 318—344; *Wieteska* s. 110—111; akta nin.).

na który w księdze nie było miejsca, kancelaria arcybiskupa (pewnie w Skierniewicach) wsunęła pom. 410 a 411 s. rękopisu. Pragnąc uratować or. paginację kodeksu Marcinkowskiego, zniosłem obecnie niefortunne, nowe stronicowanie warszawskie po jej s. 410, a poszyt materiałów Pstrokońskiego oznaczyłem s. od 410a do 410u. Wskutek tego księga posiada po dawnemu 422 strony.

Z tytułu wiadomo, że prał. Marcinkowski odbywał wizytację (generalną) z delegacji arcybiskupa. On jednak dodaje, iż także z ciężącego na nim obowiązku archidiakańskiego (jako że w tej archidiecezji jeszcze synod prym. S. Szembeka w 1720 r. polecał przeprowadzać archidiałonom swoje zwykłe wizytacje). Wspomina tu również, że jest to jego druga („iterato”) lustracja a-diak. łowickiego. Poprzednią wykonał w r. 1747 (za K. Szembeka), lecz dokumentacja jej zaginęła. W zasobie łowickim zachowuje się jedynie jej odpis dot. par. Św. Ducha w Łowiczu, który z powodu nieistnienia akt oryginalnych, powinien w *Repertorium* figurować jako oddzielna pozycja, na podobieństwo par. Kołacinek z r. 1799 i 1800 (syg. 5—6). Skoro jednak pracę ukończyłem i wiadome kartki do Łowicza odesłałem, trudno mi o ten drobny przerabiać porządek w zasobie łowickim. Uwzględnię je szerzej przy okazji opracowań wizytacyjnych planowanych pontyfikatami a-bpów. Nin. księga często odwołuje się do tamtej wizytacji Marcinkowskiego w dekretach ref. dla sporadycznych kościołów, a ponadto cytuje ją pod parafiami: Żelazna (s. 40), Łęgonice wieś (s. 112), Czerniewice (s. 123) — przytaczając nawet 214 kartę owej księgi, Rawa (s. 238), Pszczonów (s. 247), Jeżów (s. 277), Domaniewice (s. 284), Łowicz par. Św. Ducha (s. 313). Na ost. miejscu powołuje się on także na dekret powiz. a-bpa Wężyka, za którego również była lustracja kan. w a-diak. łowickim.— Prał. Marcinkowski przeprowadzał wizytację według instrukcji przepisanej przez prym. Lubieńskiego w r. 1761, którą polecił wciągnąć do księgi s. III—VI).— Za notariusza wizytacji wziął sobie Marcinkowski nie znanego skądinąd Józefa Miedzińskiego, nie wiadomo czy księdza, czy też świeckiego (s. 410).— Układ akt w rękopisie występuje według chronologii marszruty wiz., która nie pokrywa się z geografją parafii w archidiaconacie; innymi słowy — lustrację odbywano nie dekanatami. W skład a-diak. łowickiego wchodziły zawsze 3 dekanaty: łowicki, skierniewicki i rawski. Dziekanem łow. był wtedy Jan Wojciechowski, wik. kolegiaty i prob. par. Kocierzew (s. 30), skierniewickim — Jakub Bogusławski, pleb. w Białyninie s. (8—9), rawskim — Szymon Kobyliński, prep. par. Inowódz (s. 84).— Szczeg. datację odbycia wizytacji, podaną często według kalendarza chrześcijańskiego oraz zamieszczaną na dole sprawozdań wzgl. dekretów ref., zamieniłem na rachubę dzisiejszą i położyłem w części B mego opracowania.— Opisy wiz. są tu dobre, treściwe,

miejscami obszerne, ale dekrety, występujące po sprawozdaniach, przeważnie bez nagłówków — bardzo krótkie, czasem niewystarczające lub w ogóle ich brakuje (w Michałowicach s. 106, Nieborowie s. 347). Z tego względu a-bp Łubieński w swych uwagach marginalnych „NB” dziwi się temu, a nawet gorszy pisząc: „decretum — — inusitatum” (Łęgonice miasto s. 93), „nihil ad rem” (Skierniewice s. 200, Łowicz par. Św. Ducha s. 313), „dekret taki ladaco” (Łowicz prep. szpit. św. Jana Chrzc. s. 319).— Księga przynosi ze sobą pieczęcie opł. — 1 Marcinkowskiego (s. 410) i 2 Pstrokońskiego (s. 410d, 410u).— Na s. 413—421 znajdują się opisy doznanych łask w kościele w Głuchowie w l. 1731—1763, które wizytator zezwolił wciągnąć pod koniec swych akt.— Czyste kartki dodane po treści rękopisu przy oprawie w r. 1975 (w liczbie 12) nie są konieczne, albowiem or. spis zwiz. parafii, kościołów pom. i kaplic publ. jest w tym wypadku wystarczający.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Wizytacja całości archidiaconatu przez prał. Marcinkowskiego s. 1—410:

„Inquirenda in actu visitationis à Celsissimo Domino porrecta” s. III—VI.

1. Słupia, wieś. Kościół par. spalił się w wigilię Ziel. Świątek 1760 r. Zastępuje go nowa kaplica, wiz. 14 XI 1761 s. 1—4.
2. Białynin, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wiz. 18 XI 1761 s. 5—9.
3. Janisławice, wieś. Kościół par. (fund. w r. 1500 przez Macieja z Wolbromia, kons. przez nie pod. z imienia sufr. gnieź.) pw. św. Małgorzaty pm., wiz. 20 XI 1761 s. 9—15.
4. Dmosin, daw. miasto, obec. wieś. Kościół par. nowy (zbud. star. sup. Misjonarzy z Łowicza Zygfrйда Ringk'a, kons. 15 VIII 1761 przez sufr. gnieź. Dobińskiego) pw. św. Małgorzaty pm. i św. Andrzeja (ap.), wiz. 2 XII 1761 s. 15—20.
 - a. Kaplica (capella) pryw. w Dmosinie, we dworze Misjonarzy łow. s. 19.
5. Kołacinek, wieś. Kościół par. nowy (pośw. 1 XI 1753 przez kan. łow. Kaszewskiego) pw. Wszystkich Świętych, wiz. 4 XII 1761 s. 20—24.
6. Kocierzów, wieś. Kościół par. (wyst. nakł. a-bpa Potockiego, kons. przez niego 26 IV 1729) pw. św. Wawrzyńca m. i św. Wojciecha b., wiz. 19 I 1762 s. 25—31.
 - Par. wciel. w r. 1526 przez a-bpa Łaskiego do upos. wikariuszy łow. s. 27—28.
 - Obraz Najśw. Maryi P. „gratiosa, maxime tempore pestis” w ołt. bocz. s. 25.
7. Lipce, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1744 nakł. a-bpa K. Szembeka) pw. św. Krzyża. wiz. 30 I 1762 s. 31—36.
8. Godzianów, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1744 star. prob. Marcina Gieryk'a, pośw. przez dziek. skier.), wiz. 1 II 1762 s. 36—39.

9. Żelazna, wieś. Kościół par. „ruinosa” (wyst. nakł. kol. Trzcinińskich w r. 1584) pw. Wszystkich Świętych, wiz. 5 II 1762 s. 39—46.
— „Ad effigiem Beatissimae Virginis in [ma]jori (s) altari experiuntur gratias frequenter” s. 40.
10. Wysokienice, wieś. Kościół par. (wyst. w r. 1757 nakł. prym. Komorowskiego) pw. św. Marcina b., wiz. 8 II 1762 s. 46—53.
11. Żelichin, wieś. Kościół par. „antiqua et ruinosa” (fund. przez dziedz. Bartłomieja Żelichnińskiego) pw. św. Bartłomieja ap., wiz. 12 II 1762 s. 53—58.
12. Budziszewice, miasto (oppidum). Kościół par. (wyst. nakł. kol. Karczewskiego, star. liws., pośw. w r. 1751) pw. św. Szczepana m., wiz. 14 II 1762 s. 58—63.
13. Ujazd, miasto (oppidum). Kościół par. (zbud. nakł. a-bpa Olszowskiego) pw. św. Wojciecha b. i św. Wawrzyńca m., wiz. 17 II 1762 s. 63—71:
 - a. Po wsch. str. miasta kościół pw. św. Rocha w., „penitus desolata” s. 70—71.
14. Tobiasze, wieś. Kościół par. „ruinosa” pw. św. Wacława kr., wiz. 19 II 1762 s. 71—73.
15. Lubochnia, wieś. Kościół par. „antiqua” pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja b., wiz. 20 II 1762 s. 74—78:
 - a. W ogrodzie dworskim w Lubochni była nieg. kaplica (capella) pryw. s. 74.
 - b. W polu poza wsią stał daw. kościół pw. św. Anny s. 74.
16. Małecz, wieś. Kościół par. (wyst. nakł. a-bpa Potockiego) pw. św. Floriana m., w adm. prob. z Lubochni, wiz. 26 II 1762 s. 78—80.
17. Inowłodz, miasto (oppidum), prepozytura par. (s. 83, 84). Kościół par. pw. św. Michała arch., wiz. 1 III 1762 s. 80—87.
 - a. Kościół pw. św. Idziego op. (fund. przez Władysława Hermana) na wzgórzu, w kier. półn. od miasta s. 85.
 - b. Kościół pw. M.B. Bolesnej, w lesie za Pilicą, przy drodze do Opoczna (pośw. przez śp. o f. opocz. Macieja Pegowskiego) s. 85—86.
— Przy kość. słynącym łaskami mieszkają eremici s. 86.
18. Rzęczyca, wieś. Kościół par. nowy (zbud. star. kant. wolb. (Pawła) Dziecielskiego, pośw. w r. 1754) pw. św. Katarzyny pm., wiz. 5 III 1762 s. 87—91.
19. Łegonice, miasto (oppidum). Kościół par. (fund. przez a-bpa M. Trabę, kons. ok. r. 1618 w pos. Mieczowitów) pw. Rozesłania Apostołów i św. Marii Magdaleny, wiz. 7 III 1762 s. 91—93.
20. Michałowice, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1755 nakł. śp. woj. raw. Stanisława Świdzińskiego, kons. 1 X 1761 przez bpa kij. Załuskiego) pw. Wszystkich Świętych, wiz. 10 III 1762 s. 93—106.
21. Łegonice, wieś. Kościół par. (zbud. ok. r. 1734 star. prob. Nieporskiego) pw. św. Jana Chrzc., wiz. 17 III 1762 s. 107—112:
 - a. Kaplica (capella) publ. pw. św. Krzyża (wyst. w r. 1737 star. tegoż prob. Nieporskiego) na wzgórzach łegonickich, w pośrodku lasów s. 111—112:
— Przy kaplicy, słynącej łaskami, mieszka eremita Józef Skowroński s. 112.
22. Sierszchowy, wieś. Kościół par. (po odzysk. z rąk heret. kons. 28 V 1623 bp bak. Goski) pw. Wniebowzięcia NMP i Przemienienia Pańskiego, wiz. 20 III 1762 s. 112—120.
23. Czerniewice, wieś. Kościół par. (fund. ok. r. 1645 przez dziedz. Rze-

- szotków) pw. św. Andrzeja ap. i św. Małgorzaty pm., wiz. 24 III 1762 s. 121—130:
- „4-tum altare in medio ecclesiae sub arcu, in quo est sculpta effigies Crucifixi Domini, gratiosa, ad quam recurrentes multos experiuntur favores” s. 121—122.
24. Krzemienica, wieś. prepozytura par. (s. 135, 138). Kościół par. (zbud. ok. r. 1606 nakł. kol. Lipskich. kons. przez a-bpa lwow. Jana Ładzie Lipskiego) pw. św. Anny i św. Jakuba ap., wiz. 27 III 1762 s. 130—141:
- W ołt. bocz. obraz M.B. Szkaplerznej „gratiosa, ad quam recurrentes in suis postulatis semper solantur et a lue pestifera in animalibus circum circa grassante, hanc vero parochiam non attingente, salvantur ab annis multis” s. 131.
25. Nowe Miasto — Nova Civitas. Kościół par. (pierw. fund. przez cześć. raw. Prandotę, eryg. w r. 1402 przez a-bpa Kurowskiego; obec., stojący na górze, zbud. nakł. Hieronima Nowomiejskiego, cześć. soch.) pw. św. Wawrzyńca m. i św. Marcina b., wiz. 6 III 1762 s. 141—152:
- a. Na dole miasta był nieg. kościół pw. św. Walentego m. s. 147.
- b. Bożnica żydowska s. 149, 151, 239.
- c. Gura i Gora, w. na ter. par. Nowe Miasto z kościołem pw. św. Zygmunta kr., daw. macierzystym, „desolata” s. 151—152.
26. Kąmpina, wieś. Kościół par. (eryg. w r. 1445 przez prym. W. Kota) pw. św. Wojciecha b. i św. Barbary pm., wiz. 31 X 1762 s. 153—158.
27. Boliń i Boleń, miasto (oppidum), prepozytura par. (s. 163, 164). Kościół par. (fund. przez książąt maz., kons. ok. r. 1675 przez prym. Olszowskiego) pw. Trójcy Św., wiz. 8 XI 1762 s. 159—178:
- W kośc. par. odprawia się jeszcze aniwersarz za ks. maz. Aleksandrę, żonę Ziemowita s. 163.
- a. Kościół pom. (zw. tu filialnym) pw. św. Anny w środku miasta (kons. w r. 1675 przez a-bpa Olszowskiego) s. 166—170.
- b. Prepozytura szpit. (fund. w r. 1541, za zgodą kr. Zygmunta I, przez kan. low., dra med. Jana Rudzkiego) z kościołem pw. Ducha Św. s. 171—176.
28. Skierniewice. miasto (civitas), prepozytura par. (eryg. przez a-bpa Siemieńskiego w r. 1480 s. 187). Kościół par. (fund. przez książąt maz. ok. r. 1367, kons. przez wspom. Siemieńskiego) pw. św. Jakuba ap., wiz. 12 XI 1762 s. 178—201:
- a. Prepozytura szpit. (eryg. w r. 1367 przez a-bpa Jarosława) z kościołem (zbud. nakł. prym. S. Szembeka i przez niego kons.) pw. św. Stanisława b. s. 196—200.
29. Stara Rawa, wieś. Kościół par. (poprz. fund. przez Zygmunta Augusta; obec. zbud. w r. 1731 nakł. prym. Potockiego, kons. w 1751 przez sufr. gnieź. Doński) pw. św. ap. Szymona i Judy, wiz. 16 XI 1762 s. 201—205.
30. Kurzeszyn, wieś. Kościół par. „pervetusta, antiquae structurae, ruino-sa” (zbud. nakł. kr. Zygmunta III, kons. w r. 1612 przez bpa łuc. Wołuckiego) pw. św. Katarzyny pm., wiz. 19 XI 1762 s. 206—221:
- a. Wilkowice, w. w par. Kurzeszyn, pos. kaplicę (capella) dworską s. 219.
31. Rawa, miasto (civitas). Kościół par. (fund. przez książąt maz., wg rpsu ok. r. 1100, mający 10 ołtarzy) pw. św. Piotra i Pawła ap., wiz. 24 XI 1762 s. 221—246:

- a. Kolegium Jezuitów z gimnazjum s. 238.
 b. Klasztor Augustianów s. 238.
 c. Kościół (pom.) na przedmieściu pw. św. Stanisława b. (fund. w r. 1520 przez miesz. raw., małż. Marcina i Annę Snoszków, kons. w 1521 przez sufr. gnieź. Mikołaja) s. 239—242.
 d. Prepozytura szpit. z kościołem pw. Ducha Św. (fund. ok. r. 1374, za zgodą ks. maz. Ziemowita, przez miesz. raw. Mikołaja Paczątkę, kons. w 1669 przez bpa kij. Ujejskiego) s. 242—245.
 e. Kaplica (capella) publ. w polu, w kier. Piotrkowa, pw. św. Krzyża s. 246, 412.
32. Pszczonów, wieś, prepozytura par (eryg. przez a-bpa Gembickiego w r. 1622 s. 248). Kościół par. (fund. przez książąt maz.) pw. Wszystkich Świętych, wiz. 9 II 1763 s. 246—256.
33. Boguszyce, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1558 nakł. skarb. maz. Boguskiego, kons. 28 XII tr. przez bpa płoc. Noskowskiego) pw. św. Stanisława b., wiz. 23 II 1763 s. 257—262.
 — „[Ołtarz] ad cornu Evangelii. Gloriosissimae Virginis, in lamina aerea depicta effigies, gratiosa, ad quam regina Bona traditur visum recepisse — —. Haec imago ante annum sudorem et ruborem visa est praesentare, et gnosa Garwaska testata est, gra[t]iam reportasse in suo recessu: manum fregit et sanata est” s. 257, 258.
34. Głuchów, wieś. Kościół par. „ruinosa, pervetusta” (kons. w r. 1499 przez sufr. gnieź.) pw. św. Wacława kr., wiz. 28 II 1763 s. 262—273:
 — „In maiori altari effigies Gloriosissimae Matris Dei, ad quam recurrentes multos experiuntur favores et sine consolatione non redeunt” s. 263.
 — „Secundum altare a cornu Evangelii, in quo sculpta effigies Crucifixi Domini, impertitis gratiis opem implorantibus clara” s. 263.
35. Jezów, miasto (oppidum), kościół prepozyturalny Benedyktynów (zależnych od op. w Lubiniu) i jedn. parafialny (fund. w r. 1278 przez ks. Bolesława II maz.) pw. św. Andrzeja ap., wiz. 3 III 1763 s. 273—282:
 a. Kościół pw. św. Leonarda op. na przedmieściu, nowy (ded. przez op. Benedyktynów płoc. Żółtowskiego pt. Ducha Św.) s. 280—281.
 b. Kaplica (capella) publ. w polu pw. Dźwigania Krzyża s. 281.
36. Domaniewice, wieś, prepozytura par. (s. 285, 289). Kościół par. (zbud. w r. 1547 nakł. prep. łas. Trojana ze Ślesina) pw. św. Bartłomieja ap. i św. Stanisława b., wiz. 18 III 1763 s. 282—294:
 a. Kaplica (capella) publ. w polu (fund. przez miesz. krak. Wojciecha i Jakuba Celestów, kons. w r. 1633 przez prym. Wężyka) pw. Najśw. Maryi P. s. 290—293:
 — „Altare majus in ea habet effigiem Gloriosissimae Virginis Mariae gratiis conspicuam” s. 290.
37. Łowicz, miasto (civitas). Kościół par. (pierw. kośc. zbud. po r. 1300; w 1404 a-bp Kurowski uczynił go par.) pw. Ducha Św., stoj. w nowym mieście, przy Bramie Piotrkowskiej, prepozytura par. z kol. wik. od czasu prym. Wężyka (s. 309), wiz. 19 X 1763 s. 294—314:
 a. Klasztor Bernardynów ze studium filozofii s. 313.
 b. Bratkowice, w. na ter. par. Św. Ducha, mająca kaplicę (oratorium) publ. pw. św. ap. Piotra i Pawła (odb. w r. 1665 przez rajcę miej. Nieśulłkowskiego) s. 313.
 c. Daw. prepozytura szpit. św. Jana Chrzc. pod Zamkiem Łowickim

- (eryg. przez a-bpa W. Jastrzębca, zamieniona przez prym. Potockiego w nowe benef. kanonickie) z kościołem (wyst. nakł. tegoż Potockiego w r. 1736, kons. w 1737 przez sufr. gnieź. Trzczińskiego) pw. św. Jana Chrzc. i św. Teodora m., wiz. 28 X 1763 s. 314—319.
- d. Prepozytura szpit. z kościołem pw. św. Leonarda * op. na Kierchowie, w kier. Skierniewic, wiz. 7 XI 1763 s. 319—327
38. Bednary, wieś. Kościół par. (zbud. w XVIII w. star. prob. Trawińskiego i Drzewieckiego, kan. łow.) pw. św. Macieja ap. i Małgorzaty pm., wiz. 10 XI 1763 s. 328—338.
39. Nieborow, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Doroty pm., wiz. 12 XI 1763 s. 338—347.
40. Bełchów, wieś. Kościół par. (wyst. nakł. prym. M. Łubieńskiego i przez niego kons. w r. 1640) pw. św. Macieja ap. i św. Augustyna b., wiz. 14 XI 1763 s. 347—357.
41. Maków, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wiz. zaocznie, zatem pobieżnie 16 XI 1763 s. 357—359.— Prob. tej par. był sufr. gnieź. i prał. dziek. łow. K. Dobiński, a jego kom. ks. Czyż. Nie pozwolił się wizytować Marcinkowskiemu (i byli nieobecni).— Par. lustrował ponownie kan. gnieź. B. Pstrokoński — zob. s. 410a—410u.
42. Głowno, miasto (oppidum). Kościół par. nowy (zbud. nakł. śp. Baltazara Ciecierskiego, podcz. droh. i star. prob. Wojciecha Piaggia, prał. kust. i sur. łow.) pw. św. Jakuba ap., wiz. 19 XI 1763 s. 359—372.
43. Chruslin, wieś. Kościół par. (zbud. nakł. a-bpa Dzierzgowskiego) pw. św. Michała arch., wiz. 25 XI 1763 s. 372—391.
44. Złaków, wieś. prepozytura par (s. 404, 405). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wiz. 28 XI 1763 s. 391—405.
45. Łowicz, miasto — civitas), parafia kolegiacka (nie wiz.)
 a. Bocki, w. na ter. par. kol., pos. kaplicę (oratorium) publ., (zbud. w r. 1761 nakł. kapituły łow., pośw. przez kan. Adama Zajączkowskiego 6 IX tr.) pw. św. Michała arch. i św. Rocha w s. 406—410.

Uwierzytelnienie akt podp. wizytatora i notariusza oraz opł. piecz. Marcinkowskiego s. 410.

II. Powtórna wizytacja parafii Maków, przepr. przez kan. Pstrokońskiego s. 410a—410u:

A-bp W.A. Łubieński deleguje (Skierniewice, 23 lutego 1765 r.) Baltazara Pstrokońskiego, kan. gnieź., łow. i kal. do przeprowadzenia wizytacji gen. par. Maków (dok. z podp. prym.) s. 410a—410b.

Kan. B. Pstrokoński powiadamia (Łowicz, 24 lutego 1765 r.) sufr. gnieź. K. Dobińskiego, jego koad. inf. P. Kosickiego oraz kapłanów par. Maków, że lustrację tamt. rozpocznie w dniu 7 marca tr. (dok. or. z podp. i opł. piecz. Pstrokońskiego) s. 410c—410d.

Maków, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1654 star. prob. Samuela Przeclawskiego, prał. dziek. łow., kons. 1 VIII 1717 przez sufr. gnieź. Mdzewskiego) pw. św. Wojciecha i Mikołaja bb., wiz. 8 III 1765 s. 410e—410u:

* W Archiwum Kapituły w Łowiczu znajduje się współcz. urz. kopia akt wiz. prepozytury św. Leonarda (opisująca kościółek, tamt. szpital i „Seminarium Puero-rum”), bez. syg., licząca (świezo policzb.) stron 12, z kt. czystymi są 1—2, 11—12, uwierz. (na s. 10) przez samego Marcinkowskiego podp. i piecz. opł.

— Par. Maków ink. do upos. prał. dziek. w kol. łow. przez a-bpa Oleśnickiego 7 IV 1491 s. 410f.

Uwierz. akt. lustr. i dekretu ref. przez Pstrokońskiego podp. i piecz. opł. s. 410u.

Wspólcz. wykaz zwiz. parafii, kościołów i kaplic s. 411—412.

Zeznania kilkunastu osób o doznanych przez nich łaskach w kościele par. w Głuchowie w latach 1731—1763 s. 413—421.